Dumitru Țeicu

Cetăți medievale din Banat
Medieval fortifications in Banat

Publicație realizată în cadrul proiectului **„Cetățile Banatului - un patrimoniu european**“ derulat de Muzeul Banatului Montan cu sprijinul financiar al Uniunii Europene prin Programul de Vecinătate România-Serbia 2006, RO 2006/018-448.01.02.12

Editor: Muzeul Banatului Montan

Autor: Dumitru Țeicu

Drepturile de autor asupra acestei publicații sunt rezervate Muzeului Banatului Montan ©2009
Publicația sau părți ale acesteia pot fi reproduse numai cu permisiunea autorului.

Data publicării: iulie 2009.

Muzeul Banatului Montan, Reşița Bd: Republicii, nr.10
Telefon: 0255/231469
Fax: 0355/401220
E-mail: office@muzeulbanatuluimontan.ro

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a Uniunii Europene
Comisia Europeană
http://ec.europa.eu
Comisia Europeană - Directoratul General pentru Extindere - Programul PHARE
http://ec.europa.eu/enlargement/financial_assistance/phare/index_en.htm
Comisia Europeană - Directoratul General pentru Politica Regională
http://ec.europa.eu/dgs/regional_policy
Comisia Europeană - Directoratul General pentru Afaceri economice şi financiare:
http://ec.europa.eu/economy_finance
Consiliul Uniunii Europene
http://www.consilium.europa.eu
Parlamentul European
http://www.europarl.europa.eu
Curtea Europeană de Justiție
http://curia.europa.eu
Curtea Europeană de Conturi
http://eca.europa.eu
Comitetul Economic şi Social
http://eesc.europa.eu
Comitetul Regiunilor
http://cor.europa.eu
Banca Centrală Europeană
http://www.ecb.int
Banca Europeană de Investiții
http://eib.eu.int
Misiunea Permanentă a României pe lângă Uniunea Europeană
http://ue.mae.ro

DUMITRU ȚEICU

CETĂȚI MEDIEVALE DIN BANAT

MEDIEVAL FORTIFICATIONS IN BANAT

Timişoara
2009

PATRIMONIUL ARHEOLOGIC ŞI ETNOLOGIC AL BANATULUI
ARCHAEOLOGICAL AND ETHNOLOGICAL PATRIMONY OF THE REGION OF BANAT

Seria Repertorii / Repertories Series

EDITORI / EDITORS
Muzeul Banatului Montan / Mountaineous Banat Museum Reşiţa
Muzeul Banatului Timişoara / Banat Museum Timişoara
Complexul Muzeal Arad / Museal Complex Arad

COLEGIUL EDITORIAL / MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:
Dumitru Ţeicu, Florin Draşovean, Peter Hügel

Relevee şi reconstituiri: arh. Dragoş Zipfl

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ŢEICU, DUMITRU
Cetăţi medievale din Banat = Medieval Fortifications in Banat /
Dumitru Ţeicu. - Timişoara : Cosmopolitan-Art, 2009
Bibliogr.
ISBN 978-973-8903-64-7

728.81(498)

CUPRINS
CONTENTS

Contribuții la geografia istorică a Banatului medieval

Contributions to historical geography of medieval Banat 7

Izvoarele şi istoriografia problemei

Sources and historiography 11

Turnuri locuință din Banat

Dwelling-towers in Banat 23

Fortificații medievale din Banat secolele XIII-XVI

Medieval fortifications from Banat from the 13th-16th centuries 73

Probleme ale cetăților medievale din Banat

Problems of medieval fortresses in Banat 140

Lista prescurtărilor bibliografice

List of bibliographical abbreviations 152

Surse pentru ilustrații

Sources for illustrations 157

CONTRIBUŢII LA GEOGRAFIA ISTORICĂ A BANATULUI MEDIEVAL

Lucrarea *Fortificaţii medievale din Banat* se înscrie în seria unor repertorii arheologice despre o regiune geografică – Banatul şi în egală măsură am abordat această temă şi din perspectiva unei geografii istorice a Banatului. Demersul nostru se înscrie într-un efort mai amplu, pe care l-am discutat cu colegii de la Muzeul Banatului din Timişoara, cu dr. Florin Draşovean cât şi cu cei din Arad, în speţă cu dr. Peter Hűgel şi pe care dealtminteri l-am materializat într-un protocol ştiinţific, ce prevede în esenţă publicarea în comun a unor cataloage ştiinţifice, cu piese din patrimoniul arheologic şi etnologic al muzeelor bănăţene concomitent cu publicarea unor repertorii arheologice tematice ale Banatului. Consecvent acestei iniţiative, ce am propus-o colegilor arheologi, istorici şi etnologi am susţinut publicarea *Catalogului colecţiei etnografice a Muzeului Banatului Montan* de către Mircea Taban şi a *Catalogului pieselor romane şi daco-romane din colecţia Muzeului Banatului Montan* de către Ovidiu Bozu în anul 2008.

Cele două lucrări *Arta minoră medievală din Banat* şi *Fortificaţii medievale din Banat* se înscriu în seria de repertorii şi cataloage ştiinţifice arheologice şi etnologice referitoare la Banat, o provincie istorică rămasă foarte multă vreme în conul de umbră al scrisului istoric. Istoricul Nicolae Bocşan, într-o admirabilă abordare a evoluţiei istoriografiei bănăţene a evidenţiat perioadele de acumulări ale acestora, dar şi sincopele intervenite pe parcurs, pendulările în multiconfesionalitate şi istoria naţională în scrierile istorice ce au abordat

CONTRIBUTIONS TO HISTORICAL GEOGRAPHY OF MEDIEVAL BANAT

The work *Medieval Fortifications in Banat* is part of the series of archaeological repertories of a geographical region – Banat, and, in an equal measure, we have approached this subject also from the point of view of a historical geography of Banat. Our approach has been, with an ampler effort, discussed with colleagues from the Museum of Banat from Timişoara, with dr. Florin Draşovean, as well as with those from Arad, that means with dr. Peter Hűgel. It has been materialized in a scientifical draft agreement, that has planned in essence publishing in common scientifical catalogues of pieces belonging to the archaeological and ethnological patrimony of the museums from Banat in the same time with the publication of some archaeological repertories by subject of Banat. Being consistent on this initiative proposed to my archaeologists, historians and ethnologists colleagues, I insisted on publishing *The Catalogue of the Ethnographical Collection of the Museum of the Mountainous Banat* by Mircea Taban and *The Catalogue of Roman and Dacian-Roman Items of the Collection of the Museum of the Mountainous Banat* Ovidiu Bozu in 2008.

The two works *Minor Medieval Art in Banat* and *Medieval Fortifications in Banat* are part of the series of scientifical archaeological and ethnological repertories and catalogues concerning Banat, a historical province that has been for a very long time period in the cone of shadow of the historical writing. The historian Nicolae Bocşan, in an admirable approach of evolution of historiography of Banat, pointed out its periods of accumulation, but also the sincopes suffered along the time, oscillations in multi-confesionality and national history in the historical writings that

trecutul acestei provincii de frontieră. Aceste limite în care a evoluat scrisul istoric până în perioada foarte recentă, din care nu trebuie neglijată absența unor instituții științifice şi academice în cadrul provinciei, orgoliile locale mereu active au împiedicat o abordare globală a istoriei Banatului, o coagulare a efortului academic al istoricilor risipiți în diverse centre științifice din afara provinciei. Muzeele bănățene au avut un rol esențial, în opinia mea, în cercetarea istorică a provinciei, suplinind cel mai adesea absența unor instituții universitare şi academice. Cercetarea științifică a constituit o componentă serioasă a activității muzeelor din România, forța științifică, baza materială şi financiară a acestora în derularea unor proiecte științifice, a fost un vector important ce nu poate fi neglijat în evaluările istoriografice. Unirea şi coagularea efortului științific şi financiar al muzeelor bănățene a fost motivația ce a stat la baza angajamentului protocolar şi care sperăm să-şi facă simțite mai consistent efectele.

Cele două lucrări menționate la începutul acestei prezentări, *Arta minoră medievală* şi *Fortificațiile medievale din Banat* constituie etapa finală a unui proiect de cercetare științifică transfrontalieră pe care Muzeul Banatului Montan din Reşița l-a derulat în parteneriat cu Muzeul regional din Zrenjanin, Serbia.

Proiectul *Cetățile Banatului – un patrimoniu cultural european* a fost finanțat din fonduri nerambursabile ale Uniunii Europene în cadrul „Programului de vecinătate România-Serbia 2004-2006". Prioritatea 2; Măsura 2.1; Phare CBC 2006/018.448. A fost un proiect complex, științific şi practic, în acelaşi timp ce a vizat un segment extrem de reprezentativ al patrimoniului cultural al Banatului: cetățile medievale.

Cetatea a reprezentat, în toate formele ei, un simbol esențial al Evului Mediu pretutindeni în Europa medievală. Cetățile medievale din Banat, un spațiu de frontieră pe tot parcursul secolelor XI-XVI, a căror geneză şi

dealt with the past of this frontier province. These limits in which the historical writing has evolved by the recent period, from where the absence of some scientifical and academical institutions within the province, do not have to be neglected. The local prides always active prevented from a global approach of the history of Banat, a coagulation of the academical effort of the historians dispersed in different scientifical centres outside the province. The museums from Banat played an essential role, in my opinion, in the historical research of the province, replacing very often the absence of some universitary and academic institutions. The scientifical research constituted a serious component of the activity of museums in Romania, the scientifical force, their material and financial base in the developement of some scientifical projects. It was an important vector that can not be neglected in the historiographical valuations. Unification and coagulation of scientific and financial effort of the museums from Banat constituted the motivation that was at the base of the protocol agreement whose effects we wait to be felt.

The two works mentioned at the beginning of this presentation, *Minor Medieval Art* and *Medieval Fortifications in Banat* constitute the final stage of a project of scientifical transfrontier research that the Museum of Mountainous Banat from Reşița developed in partnership with the Regional Museum from Zrenjanin, Serbia.

The project *The Fortresses from Banat – a Cultural European Patrimony* was financed from non-repayable funds of the European Union within „The Program of Vicinity Romania-Serbia 2004-2006". Priority 2; Measure 2.1; Phare CBC 2006/018.448. It was a complex practical and scientifical project that aimed, in the same time, at an extremely representative segment of the cultural patrimony of Banat: medieval fortresses.

The fortress represented, in all its shapes, an essential symbol of the Middle Ages throughout the medieval Europe. Medieval fortresses from Banat, a frontier region, along the 11th-16th centuries, whose genesis and

evoluție se leagă de istoria central europeană, reprezintă prin urmare un segment reprezentativ al patrimoniului cultural european. Amplasate pe înălțimi ele au dominat peisajul geografic încă din momentul zidirii şi până la momentul actual, când ele se prezintă într-o dezolantă haină de ruină. Cetatea medievală a reprezentat, alături de biserică, un centru de putere al lumii medievale. Biserica a reprezentat prin monumente şi slujitorii acestora un centru al puterii eterne în timp ce instituția creată în jurul cetăților era proiecția în teritoriu a puterii temporare, umane. Omul medieval, indiferent de ordinul căruia îi aparținea, a pendulat mereu prin constrângerile cotidiene între cele două centre de putere: biserica şi cetatea. Am abordat cu puțină vreme în urmă, din perspectiva geografiei istorice, problema bisericilor şi a mănăstirilor din Banat în secolele XI-XVI. Din considerentele pe care le-am discutat mai înainte, am propus şi abordarea problemei cetăților medievale din Banat. Lucrarea este în intenția noastră un repertoriu arheologic şi un studiu parțial de geografie istorică. Chestiunile de istorie instituțională discutate la nivelul Regatului maghiar medieval în studii de mare amploare de Erik Fűgedi, Engel Pál, ori mai recent pentru spațiul transilvănean de Adrian Andrei Rusu au inclus şi problemele fortificațiilor bănățene. Nu a stat în intenția noastră abordarea unor probleme instituționale specifice lumii româneşti din Banat – districtele medievale, ce au gravitat în jurul cetăților regale, care a fost făcută cu multă competență în sinteza profesorului Ioan Aurel Pop.

Dorim să consemnăm sumar în finalul acestei prezentări chestiunile practice realizate în cadrul acestui grant, este vorba de realizarea unei expoziții de grafică şi fotografii despre fortificațiile medievale din întreaga provincie. Cetățile din județele Caraş-Severin şi Timiş au beneficiat de o acțiune de ecologizare, de curățire de vegetație şi arbuşti şi în acelaşi timp de o marcare a lor cu panouri în teren

evolution are connected with the central European history, consequently a representative segment of the cultural European patrimony. Located on heights, it dominated the geographical landscape even since the moment of its building till the present moment when they are in ruins. The medieval fortress represented, beside the church, a centre of power of medieval world. The church represented, through monuments and their servants, a centre of the eternal power while the institution created around the fortresses was the projection in territory of the temporary human power. The medieval man, no matter of the order to which it belonged, always oscillated through daily compulsions between the two centres of power: the church and the fortress. We approached, a little time ago, from the point of view of the historical geography, the problem of churches and monasteries from Banat in the 11th-16th centuries. From the reasons discussed before, we have also proposed the approach of the problem of the medieval fortresses from Banat. In our intention there are also an archaeological repertory and a study partly of historical geography. The matters of institutional history discussed at the level of the medieval Hungarian Kingdom in important studies by Erik Fűgedi, Engel Pál, or more recently for the area of Transylvania by Adrian Andrei Rusu, included also the problems of the fortifications from Banat. We did not intend an approach of institutional problems specific to the Romanian world from Banat – the medieval districts, that revolved round the royal fortresses that was done with much competence in the synthesis of prof. Ioan Aurel Pop.

We want to summarily register, at the end of this presentation, the practical matters accomplished within this grant. It is about the achievement of an exhibition of graphic arts items and photos about medieval fortifications from the whole province. The fortresses from the Caraş-Severin and Timiş counties benefited of an action with an ecological object, getting rid of vegetation and bushes, and, in the same time, of their marking with panels on the spot according to the European

după normele europene pentru monumente. Implementarea acestui proiect complex s-a făcut de o echipă în care am avut alături pe dr. Adriana Radu, dr. Adrian Magina şi Melania Zancu. Chestiunile administrative n-ar fi putut fi surmontate fără sprijinul doamnelor Marinela Ilie şi Cristina Truță ce au asigurat managementul financiar al proiectului. Am beneficiat de sprijinul dezinteresat, pe parcursul documentării ştiinţifice, al colegilor dr. Viorel Achim, dr. Ioan Stanciu şi Călin Cosma de la institutele de istorie şi arheologie ale Academiei Române din Bucureşti şi Cluj cărora le rămân profund îndatorat. Un gând special de mulțumire, care nu poate să acopere nici pe departe bunele oficii de care m-am bucurat pe tot parcursul documentării, către Prof. univ. dr. Doru Radosav, directorul Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca.

Muzeul din Zrenjanin a fost un partener ideal în acest proiect iar directorul acestei instituții, domnul Božidar Vorgic, a fost solidar alături de noi pe tot parcursul demersului şi căruia îi exprimăm aici gratitudinea noastră.

Dumitru Țeicu

Reşița, 20.07. 2009

norms for monuments. Implementation of this complex project was fulfilled by a team composed of dr. Adriana Radu, dr. Adrian Magina and Melania Zancu. The administrative problems would not have been surpassed without help of Marinela Ilie and Cristina Truță that assured the financial management of the project. I benefited of the disinterested help, along the scientifical documentation, of my colleagues dr. Viorel Achim, dr. Ioan Stanciu and Călin Cosma from the institutes of history and archaeology of the Romanian Academy from Bucharest and Cluj, to whom I am deeply grateful. Many thanks, that can not cover not even by far the good offices of which I enjoyed during my documentation, towards prof.dr. Doru Radosav, director of the „Lucian Blaga" Central Universitary Library from Cluj-Napoca.

The museum from Zrenjanin was an ideal partner in this project, and the director of this institution, Mr. Božidar Vorgic, was solidary with us along the whole approach. We express our gratitude to him.

Dumitru Țeicu

Reşița, 20.07. 2009

IZVOARELE ŞI ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI

Banatul a beneficiat de o publicare a surselor istorice scrise încă din a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Se detaşează în această privinţă activitatea extrem de laborioasă a istoricului Pesty Friges, cel ce a identificat în arhive circa 1500 de documente medievale. O parte din acestea au fost publicate în cele două volume consacrate comitatului Caraş, apărute în anii 1882-1883[1]. Alte 280 de documente au fost editate de Pesty Friges în volumul consacrat Banatului de Severin[2], publicat în anul 1878. Datorăm aceluiaşi harnic istoric al şcolii critice maghiare identificarea şi transcrierea unui lot de 418 documente referitoare la comitatul Timiş, dar publicate sub semnătura istoricului german bănăţean Theodor Ortvay-Ortmayr în anul 1896[3]. Biblioteca Academiei Maghiare păstrează în manuscris un volum de 800 documente transcrise de Pesty Friges, referitoare la comitatul Timiş, ce aşteaptă să fie publicate[4]. Cetăţile medievale din Banat din secolele XIV-XV au fost consemnate în documentele scrise sub forma *castrum* ori *castellum*. Aceleaşi surse oferă informaţii cu privire la castelanii cetăţilor, ori ai altor slujbaşi din cetate, informaţii ce au îngăduit lui Pál Engel remarcabila reconstituire propusă în volumul de geografie istorică apărută în anul 1996[5]. Cunoaştem uneori existenţa cetăţii prin prisma informaţiilor despre satele ce formau

[1] Pesty, *Krassó*, III-IV, 1882-1883.
[2] Pesty, *Szöreny*, III, 1878.
[3] Ortvay, 1896.
[4] Cercetări de arhivă dr. Adrian Magina.
[5] Engel, 1996.

SOURCES AND HISTORIOGRAPHY

Banat has benefited of the publication of written historical sources even since the second half of the 19th century. It stands out, in this respect, the extremely laborious activity of the historian Pesty Friges, that one who identified about 1,500 medieval documents in archives. Part of them were published in two volumes dedicated to the Caraş comitat, issued in 1882-1883[1]. Other 280 documents were edited by Pesty Friges in the volume dedicated to the Banat of Severin[2], published in 1878. We owe identification and transcription of a lot of 418 documents concerning the Timiş comitat to the same hard-working historian of the Critic Hungarian School. But they were published under the signature of the German historian from Banat, Theodor Ortvay-Ortmayr in 1896[3]. The Library of the Hungarian Academy preserves a manuscript of 800 documents transcribed by Pesty Friges, concerning the Timiş comitat, that waits to be published[4]. Medieval fortresses from Banat dated to the 14th-15th centuries were recorded in written documents in the form of *castrum* or *castellum*. The same sources provide information related to the fortress lords or to other civil servants of the fortress. This information allowed Pál Engel the remarkable reconstitution proposed in the volume of historical geography issued in 1996[5]. We know about the existence of the fortress according to the information about the villages forming

[1] Pesty, *Krassó*, III-IV, 1882-1883.
[2] Pesty, *Szöreny*, III, 1878.
[3] Ortvay, 1896.
[4] Investigations in archives by dr.Adrian Magina.
[5] Engel, 1996.

domeniul acesteia, ori a districtului românesc la care erau amplasate.

Cetățile bănățene apar în conul de lumină al istoriei prin prisma actelor scrise într-un mod extrem de divers şi inegal în timp. Cunoaştem, prin prisma acestor informații, rolul activ jucat în prima jumătate a secolului al XV-lea de cetățile din Clisura Dunării în confruntarea europeană cu Imperiul Otoman, în timp ce alte fortificații din spațiul montan, din valea Bârzavei, din Almăj, bunăoară, au rămas mereu în zona cu puține informații, deci puțin luminată. Implicarea elitelor bănățene, accederea lor prin înnobilare la funcții în conducerea cetăților şi a comitatelor bănățene în secolele XV-XVI s-au transmis şi prin prisma documentelor medievale publicate de către Costin Feneşan[6].

Reconstituirile de geografie istorică a Banatului beneficiază de informații de primă importanță din cronici turceşti sau din însemnările unor călători străini prin Banat. Deşi au fost redactate târziu, în secolul al XVII-lea, ele aduc informații utile pentru o reconstituire regresivă a trecutului cetăților medievale din Banat. Cronica turcească Nusretname, scrisă de Silahdar Fândkliei Mehemed Aga[7] face o descriere a cetății Cuieşti cu prilejul asediului acesteia din anul 1695. Ea era amplasată pe un loc greu accesibil şi este prezentată de cronicar ca o fortificație mică cu două turnuri interioare[8]. Călătorul turc Evlin Celebi a lăsat însemnări despre o parte din cetățile Banatului. Referințele sale sunt utile pentru descrierea vechilor nuclee ale cetăților de la Caransebeş, Lugoj, Timişoara, iar alteori, cum este cazul cetății Jdioara, trebuie privite cu prudență. Cetatea Caransebeşului păstra la 1660, când a trecut prin ea Evlia Celebi, nucleul vechi, fiind *„o puternică cetate interioară, în cinci colțuri, solid construită…această cetate interioară are*

[6] Feneşan, 1981; Feneşan, 2007
[7] Cronici turceşti, II, 1974, p.432.
[8] Cronici turceşti, II, p.432.

its domain or the Romanian district in which they were settled.

The fortresses from Banat appear in the cone of light of history from the angle of the written documents in an extremely different and unequal way in time. We know, thanks to this information, the active role played in the first half of the 15th century by the fortresses from the Danube Clisura in the European confrontation with the Ottoman Empire while other fortifications from the mountainous area, from the Bârzava valley, from Almăj, for instance, were less known because of few information. Implication of elites from Banat, succeeding in being ennobled at ranks in the leadership of fortresses and of comitats from Banat in the 15th-16th centuries was transmitted also from the angle of medieval documents published by Costin Feneşan[6].

Reconstitutions of historical geography of Banat benefits of very important information from Turkish chronicles or from notes of some foreign travellers throughout Banat. Even if they were drawn up late in the 17th century, they brought useful information for a regressive reconstitution of the past of the medieval fortresses in Banat. The Turkish Nusretname Chronicle, written by Silahdar Fândkliei Mehemed Aga[7] presents a description of the Cuieşti fortress occasioned by its siege in 1695. It was located in a difficult of access place. It is described by the chronicler as being a small fortification with two interior towers[8]. The Turkish traveller Evlin Celebi wrote about part of the fortresses from Banat. His references are useful for depicting the ancient nuclei of the fortresses from Caransebeş, Lugoj, Timişoara, and some other time, as in the case of the Jdioara fortress, they must be prudently regarded. The Caransebeş fortress was still preserved in 1660, when Evlia Celebi passed through it, the ancient nucleus, being *„a powerful interior five-cornered fortress solidly built... this interior fortress has only*

[6] Feneşan, 1981; Feneşan, 2007
[7] Cronici turceşti, II, 1974, p.432.
[8] Cronici turceşti, II, p.432.

o singură poartă"[9]. Castrul medieval de la Lugoj este prezentat de acelaşi călător turc drept o cetate interioară din zid cu şanţ de apărare[10].

Giovan Andreea Gromo, un călător italian ce a străbătut ţinutul Banatului, a lăsat câteva mărturii despre Caransebeş, Mehadia şi Lugoj. Cetatea Mehadiei ocupa o poziţie strategică deosebită în drumul dintre Dunăre şi Transilvania, lucru remarcat de Gromo[11]. Amplasarea pe o stâncă naturală face dificilă urcarea artileriei, care „*odată urcată nici nu poate fi aşezată din cauza îngustimii spaţiului dimprejur*"[12].

Mărturiile din cronicile turceşti şi din însemnările din călătorie prin Banat au primit o confirmare din surse cartografice austriece din secolele XVII-XVIII. Arhiva Marsigli de la Bologna păstrează mape cu hărţi realizate de ofiţerii aflaţi sub comanda generalului Luigi Ferdinando Marsigli, aflat în misiune austriacă în Banat în anul 1697[13]. Publicate de G. Sebestyen ele oferă informaţii despre starea monumentelor în momentul realizării releveelor. Planurile şi hărţile realizate de austrieci în Banat sunt foarte puţin cunoscute în istoriografie, deoarece nu a existat o direcţie de cercetare punctuală în această chestiune[14]. Alexander Krischan, istoric bănăţean stabilit în Viena şi cu preocupări legate de istoria provinciei, a publicat un inventar extrem de interesant al planurilor şi hărţilor aflate în arhiva Ministerului de Război de la Viena referitoare la Banat[15]. El semnalează în studiul amintit, precizând inclusiv cotele, un număr de 495 de hărţi din perioada 1686-1900 cu tematică administrativă, politică, militară aflate la *Kriegsarchiv* din Viena referitoare la Banat[16]. Se regăsesc în inventarul publicat de Alexander Krischan semnalate planuri de cetăţi vechi, cât

[9] Călători străini, VI, 1976, p.534-535.
[10] Călători străini, VI, 1976, p.533-534.
[11] Călători străini, II, 1970, p.328.
[12] Călători străini, II, 1970, p.328
[13] Sebestyen, 1984, p.41-50.
[14] Sebestyen, 1984, p.42-48.
[15] Krischan, 1996, p.295-351.
[16] Krischan, 1996, p.295-306.

one gate"[9]. The medieval castrum from Lugoj is presented by the same Turkish traveller as an interior wall fortress with defensive ditch[10].

Giovan Andreea Gromo, an Italian traveller that wandered the region of Banat, let few testimonies about Caransebeş, Mehadia and Lugoj. The Mehadia fortress occupied a special strategical position in the way between the Danube and Transylvania, fact remarked by Gromo[11]. Its location on a natural rock made difficult climbing for the artilery that „*once climbed up, it could not be set because the narrowness of the surrounding area*"[12].

Testimonies from the Turkish chronicles and from the traveling notes throughout Banat got confirmation from Austrian map sources from the 17th-18th centuries. The archive Marsigli from Bologna preserves paper cases with maps drawn by officers under the general Luigi Ferdinando Marsigli's command, who was in Austrian mission in Banat in 1697[13]. Published by G. Sebestyen, those maps provided information about the state of monuments in the moment of drawing of plans. The plans and the maps achieved by Austrians in Banat are less known in historiography because there was not a direction of punctual research in this matter[14]. Alexander Krischan, a historian from Banat established in Wien, who was preoccupied by the province history, published an extremely interesting inventory of plans and maps concerning Banat preserved in the archives of the Ministry of War in Wien[15]. He pointed out, in the mentioned study, specifying inclusively the spot heights, a number of 495 maps belonging to the period 1686-1900 with administrative, political and military themes related to Banat preserved at *Kriegsarchiv* in Wien[16]. In the inventory published by Alexander Krischan, there are plans

[9] Călători străini, VI, 1976, p.534-535.
[10] Călători străini, VI, 1976, p.533-534.
[11] Călători străini, II, 1970, p.328.
[12] Călători străini, II, 1970, p.328.
[13] Sebestyen, 1984, p.41-50.
[14] Sebestyen, 1984, p.42-48.
[15] Krischan, 1996, p.295-351.
[16] Krischan, 1996, p.295-306.

şi ale fortificaţiei noi de la Orşova, Pančevo, Mehadia, Caransebeş, Lipova şi altele ce pot oferi cu siguranţă o altă imagine despre cetăţile medievale ale Banatului, în stadiul în care le-au găsit la sfârşitul secolului al XVII-lea[17].

Arheologia medievală şi-a structurat de la bun început în câmpul său de investigare un segment consacrat monumentelor din zid, alături de cele consacrate arheologiei aşezărilor ori celei funerare. Investigarea fortificaţiilor medievale din zid, nu doar a vestigiilor păstrate, presupune un efort deosebit, lucru remarcat de multă vreme şi pentru spaţii cu o veche tradiţie în domeniul arheologiei medievale[18]. Apelul la cercetarea arheologică a fortificaţiilor în spaţiul Transilvaniei şi Banatului, ce nu beneficiază de abundenţa surselor din regiunile vest şi central europene, este esenţial pentru a reface *„fizionomia generală a arhitecturii militare medievale”*, pentru a utiliza aici expresia consacrată a lui Michael de Bouard, unul dintre întemeietorii acestei discipline[19].

Evaluările recente făcute de Adrian Rusu în problema surselor de informare oferite de arheologia monumentelor relevă acumulările lente şi chiar pierderile survenite pe parcurs, după cercetarea monumentelor şi înstrăinarea documentaţiei şi a materialului arheologic descoperit[20]. Cercetarea fortificaţiilor medievale din Banat a început târziu, la începutul deceniului al optulea al secolului trecut, sub impulsul venit dinspre un centru cu mai vechi tradiţii universitare şi academice de la Cluj. Cercetările iniţiate de Ştefan Matei la Ilidia în 1972 şi mai apoi la cetăţile de la Mehadia şi Coronini au oferit elementele pe baza cărora discutăm şi la momentul actual evoluţia arhitecturii medievale de fortificaţii din Banat[21]. Investigaţiile au oferit date privind planime-

[17] Krischan, 1996, p.335.
[18] Bouard, 1975, p.105-106.
[19] Bouard, 1975, p.105.
[20] Rusu, 1998, p.5; Rusu, 2005, p.26-32.
[21] Matei, Uzum, 1973, p.141-155; Matei, 1982, p.102-120.

of ancient fortresses and of new fortifications from Orşova, Pancevo, Mehadia, Caransebeş, Lipova and others that can certainly offer another image of the medieval fortresses of Banat, in the stage in which there were found at the end of the 17th century[17].

Medieval archaeology structured, from its very early beginning in its field of investigation, a segment dedicated to the wall monuments beside those dedicated to the settlement or funerary archaeology. Investigation of medieval wall fortifications, not only that one of the preserved vestiges, supposes a special effort. This matter was noticed for a long time also in the case of areas with old tradition in the domain of medieval archaeology[18]. The appeal to archaeological investigation of fortifications in Transylvaia and Banat, that do not benefit of abundence of sources from the western and central European regions, is essential to recreate *„general physionomy of the military medieval architecture”*, to use here Michael de Bouard's phrase, one of the founders of this discipline[19].

Recent valuations done by Adrian Rusu in the problem of sources of information provided by the monument archaeology emphasize slow accumulations and even losts happened along the time, after investigation of monuments and removal of documentation and archaeological material discovered[20]. Investigation of the medieval fortifications in Banat started late, at the beginning of the 8th decade of the last century, under the impulse come from a centre with older universitary and academical traditions from Cluj. The investigations initiated by Ştefan Matei at Ilidia in 1972, and later at the fortresses from Mehadia and Coronini, offered elements on whose base we discuss even at present the evolution of the medieval architecture of fortifications from Banat[21]. The investigations offered data

[17] Krischan, 1996, p.335.
[18] Bouard, 1975, p.105-106.
[19] Bouard, 1975, p.105.
[20] Rusu, 1998, p.5; Rusu, 2005, p.26-32.
[21] Matei, Uzum, 1973, p.141-155; Matei, 1982, p.102-120.

tria monumentelor şi etapele de amenajare a acestora. Materialul arheologic ajută într-o oarecare măsură la datarea etapelor de amenajare a cetăților de la Coronini, Mehadia şi Ilidia[22]. Turnurile locuință de la Svinița au fost investigate arheologic în toamna anului 1970, fiind singura fortificație cercetată şi publicată din cadrul proiectului de amenajare a Dunării la Porțile de Fier[23]. Cercetările de arheologie medievală din Valea Dunării, derulate în anii 1965-1970, au vizat extrem de puține obiective, iar rezultatele publicate sunt dezolante[24].

Cercetările de la Ilidia din cadrul curții feudale de pe dealul Oblița, derulate în anii 1969-1980, au adus în discuție planul unui turn locuință, datat pe baza materialului arheologic descoperit în veacul al XII-lea[25]. Construcția de la Ilidia constituie un reper, sigur datat, cu privire la începutul arhitecturii de fortificații în spațiul Dunării de Jos Apusene. Identificarea pe teren a unor monumente, din preajma Anului O Mie, în spațiul nord estic al Banatului a fost obiectul mărturisit al cercetării, ce şi l-a fixat profesorul Radu Popa şi echipa pe care o conducea. Investigațiile de la Gladna Română şi Făget din anii 1986-1988 se înscriu în aceste preocupări. Documentația arheologică de la Făget a confirmat datarea târzie a cetății în secolul al XVI-lea, pe de o parte, şi a oferit elemente de planimetrie ale acesteia cunoscute până atunci din planurile din arhiva Marsigli[26].

Demersul inițiat de profesorul Radu Popa la cercetarea arhitecturii militare a Banatului la începutul Evului Mediu n-a fost continuat după dispariția sa prematură. Cercetarea arheologică de la cetatea de la Caraşova din anii 1998- 2000 a fost şi a rămas un experi-

[22] Matei, 1982, p.114-119.
[23]Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.169.
[24] Rosetti, 1978, p. 147-153.
[25] Țeicu, 1996, p.77-79.
[26]Popa, Căpățână,Achim, 1987, p.12; Popa, Căpățână, Rădulescu, Tomoni, 1991, p.23 şi urm.

concerning planimetry of monuments and stages of their disposal. The archaeological material helps in a certain measure to date the stages of construction of the fortresses from Coronini, Mehadia and Ilidia[22]. The dwelling-towers from Svinița were archaeologically investigated in the autumn of 1970. They were the only one fortification investigated and published within the project of arrangement of the Danube at the Iron Gates[23]. The archaeological medieval investigations in the Danube valley, developed in 1965-1970, aimed at very few objectives, and the published results are unsatisfactory[24].

Investigations from Ilidia within the feudal court on the Oblița hill, developed in 1969-1980, brought in discussion the plan of a dwelling-tower, dated on the base of the archaeological material discovered in the 12th century[25]. The building from Ilidia constitutes a reference point, certainly dated, for the beginning of the architecture of fortifications within the area of the western Low Danube. Identification on the spot of some monuments, about the year One Thousand, in the north-eastern area of Banat was the declared object of the investigation that prof. Radu Popa and his team proposed. The investigations from Gladna Română and Făget in 1986-1988 are part of these preoccupations. The archaeological documentation at Făget confirmed the late dating of the fortress to the 16th century, on one side, and offered elements of its planimetry known by then from the plans of the Marsigli archives[26].

The approach initiated by prof. Radu Popa at the research of the military architecture of Banat at the beginning of the Middle Ages has not been continued after his premature death. The archaeological investigation at the fortress from Caraşova in 1998- 2000 was

[22] Matei, 1982, p.114-119.
[23] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.169.
[24] Rosetti, 1978, p. 147-153.
[25] Țeicu, 1996, p.77-79.
[26] Popa, Căpățână,Achim, 1987, p.12; Popa, Căpățână, Rădulescu, Tomoni, 1991, p.23 and following.

ment al unui arheolog debutant, ce-şi căuta o direcţie în cercetarea arheologică. Observaţiile din rapoartele de săpături, nesudate pe un plan general şi alte elemente obligatorii de săpătură, spuse pe un ton justiţiar trebuie luate cu prudenţă necesară[27].

Marin Brmbolić a organizat o cercetare sistematică la donjonul de la Vrsăc în anii 1997-2000, care a oferit elemente de cunoaştere a arhitecturii unuia din cele mai bine conservate monumente din Banat[28]. Construcţia fortificaţiei s-a derulat în două etape, cea dintâi amenajare reprezentând donjonul rectangular. O incintă din zid cu plan triunghiular a fost amenajată la vestul donjonului, extremitatea estică fiind flancată de un turn semicircular. Materialul arheologic găsit a oferit extrem de puţine elemente de datare sigură a structurilor cetăţii medievale de la Vrsăc. Recursul la documentele istorice scrise s-a făcut în acest caz conjunctural şi selectiv, ceea ce a viciat, după opinia mea, stabilirea cronologiei pe de o parte, şi o corectă încadrare a acesteia în peisajul geografiei istorice a Banatului medieval. Aşezarea şi fortificaţia de la Vrsăc trebuie identificată cu aşezarea şi cetatea regală Ersumlio[29].

O privire retrospectivă asupra cercetării arheologice a fortificaţiilor medievale din Banat evidenţiază absenţa unui progres ori a unor preocupări ferme şi de lungă durată în acest domeniu. Debutul extrem de promiţător în această privinţă iniţiat la începutul deceniului al optulea de Ştefan Matei, un cercetător ştiinţific ce a avut chemarea, ştiinţa necesară dar şi experienţa dobândită pe şantierele transilvănene, s-a oprit brusc şi nu a mai fost reluat în ultimele decenii. Informaţia arheologică despre evoluţia arhitecturii de fortificaţii din Banat în secolele XIII-XV rămâne la stadiul incipient.

[27]Oţa, 1999, p.22-23; Oţa, 2001, p.57-59.
[28] Brmbolić, 2009, p.35, 48-53.
[29]Brmbolić, 2009, p.105-109; Györffy, III, 1987, p.493.

and has remained an experiment of a beginner in archaeology who was looking for a direction in the archaeological investigation. Observations from the excavation reports, without a general plan and other obligatory elements of excavation, told on a redeeming tone have to be considered with necessary prudence[27].

Marin Brmbolić organized a systematic investigation at the donjon from Vrsăc in 1997-2000, that offered elements of knowledge of the architecture of one of the best preserved monuments from Banat[28]. The construction of the fortification developed in two stages. The first building represented the rectangular donjon. A wall compound with triangular plan was disposed west to the donjon. The eastern extremity was flanked by a semicircular tower. The archaeological material found provided very few elements of sure dating of the structures of the medieval fortress from Vrsăc. The appeal to written historical documents was done in this case in a conjunctural and selective way what vitiated, in my opinion, the establishment of the chronology on one side, and a correct framing of it in the scenery of the historical geography of the medieval Banat. The settlement and the fortification from Vrsăc has to be identified with the Ersumlio settlement and royal fortress[29].

A retrospective view over the archaeological investigation of the medieval fortifications from Banat points out the absence of progress or of some firm and long-term preoccupations in this domain. The very promising beginning in this respect initiated at the beginning of the 8th decade by Ştefan Matei, a scientifical researcher who had vocation, necessary science, but also experience acquired on the excavations from Transylvania, suddenly ceased and it has not been taken over for the last decades. Archaeological information about evolution of the architecture of fortifications in Banat in the 13th-15th centuries has remained at the incipient stage.

[27] Oţa, 1999, p.22-23; Oţa, 2001, p.57-59.
[28] Brmbolić, 2009, p.35, 48-53.
[29] Brmbolić, 2009, p.105-109; Györffy, III, 1987, p.493.

Analiza dosarului surselor istorice acumulate despre cetatea medievală din Banat ne facilitează în bună măsură o discuție despre modul cum s-a scris în istoriografia multiconfesională bănățeană despre fortificațiile medievale[30].

Interesul pentru cetățile medievale ale Banatului s-a manifestat de timpuriu, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, însă din perspectiva geografiei istorice. Pesty Friges, harnicul istoric al Banatului, odată cu publicarea izvoarelor diplomatice medievale a consacrat un segment important al scrisului său istoric geografiei istorice a comitatului Caraş şi Banatului de Severin[31]. Cetățile medievale din acest spațiu se regăsesc analizate prin prisma informațiilor oferite de documentele medievale deja publicate. Merită semnalate, în acest context, eforturile istoricului pozitivist maghiar de a localiza o parte din fortificațiile medievale dispărute de la Ersumlia[32], Borzavö[33], Peth[34], Liboraşdea[35] şi altele. El a localizat, după o trecere în revistă a informațiilor documentare din secolele XIII-XVI despre cetatea Ersumlia, amplasarea acesteia pe malul drept al Caraşului, în apropiere de Vărădia[36]. Informațiile din documentele medievale şi toponimia locală nu au fost corelate de fiecare dată, deşi erau bine cunoscute, fapt ce a dus la identificări eronate ale cetăților medievale în scrierile lui Pesty Friges. A discutat bunăoară sursele despre cetatea Cuieşti, legată indiscutabil de Valea Bârzavei, dar a localizat această cetate undeva între Călina şi Secaş în Munții Dognecei[37]. Toponimia de la Bocşa, unde se afla şi cetatea sus menționată, pe care el o cunoştea cu siguranță din răspunsurile din chestionarele trimise, menționa *Dealul Cetății sau Dealul Monastirei şi Dealul Petri,* toate

[30]Țeicu, 1998, p.35 și urm.
[31]Pesty, *Krassó*, II, 1-2, 1884; Pesty, *Szöreny*, II, 1878.
[32] Pesty, *Krassó*, II, 2, p.165.
[33] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.72.
[34]Pesty, *Szöreny*, II, p.441.
[35] Pesty, *Krassó*, II,p. 314.
[36] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.171.
[37] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.296.

Analysis of the historical sources gathered about the medieval fortress from Banat facilitates, in a good measure, a discussion about the way how the medieval fortifications were presented in the multiconfessional historiography from Banat[30].

Interest for the medieval fortresses from Banat manifested early, even since the second half of the 19th century, but from the point of view of the historical geography. Pesty Friges, the hard-working historian of Banat, in the same time with the publication of diplomatic medieval sources, dedicated an important segment of his historical writing to the historical geography of the Caraş and Banat of Severin comitats[31]. Medieval fortresses within this area are analyzed through the information provided by the already published medieval documents. It is worth to be pointed out, in this context, the positivist Hungarian historian's efforts to locate part of the disappeared medieval fortifications from Ersumlia[32], Borzavö[33], Peth[34], Liboraşdea[35] and others. He located, after a review of the documentary information from the 13th-16th centuries, the Ersumlia fortress on the right bank of the Caraş, in the vicinity of Vărădia[36]. Information from medieval documents and local toponimy were not linked every time, even if they were well known. This fact led to wrong identifications of the medieval fortresses in Pesty Friges' writings. He discussed, for instance, about the sources related to the Cuieşti fortress, indisputably related to the Bârzava valley, but he located this fortress somewhere between Călina and Secaş in Dognecea Mounts[37]. Toponimy from Bocşa, where the fortress mentioned above was situated, that he certainly knew from the answers to the sent questionnaires, was mentioning *Dealul Cetății* or *Dealul Monastirei*

[30]Țeicu, 1998, p.35 and following.
[31] Pesty, *Krassó*, II, 1-2, 1884; Pesty, *Szöreny*, II, 1878.
[32] Pesty, *Krassó*, II, 2, p.165.
[33] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.72.
[34] Pesty, *Szöreny*, II, p.441.
[35] Pesty, *Krassó*, II,p. 314.
[36] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.171.
[37] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.296.

legate de numele cetății şi amintirea acesteia în memoria colectivă[38]. În Valea Bârzavei, la Bocşa, în preajma cetății Cuieşti s-a aflat şi un convent franciscan în veacul al XIV-lea, a cărui amintire se pare că a păstrat-o toponimia locală până la un moment dat[39]. Monumentele din Banatul de Severin, amplasarea acestora în teren, erau puțin cunoscute şi discuțiile purtate pe marginea lor se făcea pe temeiul documentelor şi arareori pe descrierile şi cercetările locale, cum este cazul bunăoară cu cetățile de la Mehadia, Drencova, Orşova şi Peth[40]. Discuțiile despre cetățile medievale bănățene purtate în istoriografia multiculturală bănățeană au preluat până la mijlocul secolului trecut informațiile şi ipotezele formulate de Pesty Friges. Cel ce a adus uneori nuanțări în privința localizării unor fortificații medievale pe baza toponimiei şi a cercetărilor proprii din teren a fost Felix Milleker, istoricul şi arheologul german de la Muzeul din Vrsăc[41]. Extrem de utile pentru cunoaşterea stării monumentelor sunt studiile de istorie locală publicate la finele veacului al XIX-lea de către un alt istoric german bănățean Leonard Böhm, din Bela Crkva/Weisskirchen. Informațiile sale despre cetățiile de la Pojejena, Dubova şi Mehadia sunt extrem de utile[42].

Monumentele de fortificații medievale bănățene au rămas în afara sferei de interes a scrisului istoric pe tot parcursul perioadei interbelice, atât pentru istoriografia locală, cât şi pentru centrele academice cu preocupări de istoria Banatului din afara spațiului provinciei. Consecința acestei lipse de interes şi de informații s-a răsfrânt direct în abordările de sinteză cu privire la arhitectura medievală, publicate după al doilea război mondial. Banatul, cu

[38] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.65.
[39] Țeicu, 2007, p.84.
[40]Pesty, *Szöreny*, II, p.52, 309, 389, 441.
[41]Milleker, 1915.
[42] Böhm, 1880, p.64-70; Böhm, 1880, p.161-168.

and *Dealul Petri,* all linked to the name of the fortress and its remembrance in the collective memory[38]. In the Bârzava valley, at Bocşa, around the Cuieşti fortress, there was also a Franciscan convent in the 1th century, whose remembrance seems to have been kept in the local toponimy till a given moment[39]. Monuments from the Banat of Severin, their location, were less known. The discussion concerning them took place on the base of documents, and seldom of depictions and local investigations, as in the case of the fortresses from Mehadia, Drencova, Orşova and Peth for instance[40]. Discussions about the medieval fortresses from Banat taken in the multicultural historiography from Banat took over, till the middle of the last century, information and hypotheses formulated by Pesty Friges. That one who brought sometimes nuances as concerns location of some medieval fortifications on the base of toponimy and of his own investigations was Felix Milleker, German historian and archaeologist from the Museum from Vrsăc[41]. The studies of local history published at the end of the 19th century by another German historian from Banat, Leonard Böhm, from Bela Crkva/Weisskirchen, were very useful for the knowledge of the state of monuments. His information about the fortresses from Pojejena, Dubova and Mehadia are extremely useful[42].

Monuments of medieval fortifications from Banat remained out of the interest sphere of the historian writing along the period between the two wars both for local historiography and for academical centres from outside the province with preoccupations for the history of Banat. The consequence of this lack of interest and of information directly reflected in the synthesis approaches concerning medieval architecture published after the second World War. Banat, with its monuments of medieval architecture, is not found in a far-reaching ap-

[38] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.65.
[39] Țeicu, 2007, p.84.
[40] Pesty, *Szöreny*, II, p.52, 309, 389, 441.
[41] Milleker, 1915.
[42] Böhm, 1880, p.64-70; Böhm, 1880, p.161-168.

monumentele sale de arhitectură medievală, nu se regăseşte bunăoară într-o abordare de mare anvergură, extrem de solidă în acelaşi timp, cum a fost aceea a lui Virgil Vătăşeanu [43].

Interesul pentru studierea arhitecturii de fortificaţii ale Banatului medieval începe să se manifeste punctual pe această temă odată cu deceniul al optulea al secolului trecut. Această direcţie în cercetarea istorică a Banatului vine din afara provinciei de la Cluj, dintr-un centru de cercetare academică cu vechi tradiţii, ceea ce a lipsit Banatului foarte multă vreme. Profesorul Nicolae Bocşanu, într-o radiografie a evoluţiei istoriografiei bănăţene pe care noi am invocat-o adeseori, a evidenţiat specificul fenomenului istoriografic bănăţean şi evoluţia sa în timp[44]. Cercetările de arheologie medievală iniţiate de Ştefan Matei la cetăţile de la Mehadia,Turnu Ruieni, Coronini, Ilidia, începând cu anul 1969, marchează începutul unei etape importante în cunoaşterea arhitecturii de fortificaţii şi ecleziastice a Banatului medieval[45]

Acum, în anul 2009, deci după patru decenii privind retrospectiv, putem afirma că demersul în privinţa cetăţilor medievale nu s-a coagulat şi pe plan local în muzeele bănăţene, care au reprezentat în acest interval principalul actor în cercetarea arheologică. A existat o tentativă firavă în anii 1973-1975 la Muzeul Banatului, care a iniţiat săpături arheologice la Jdioara şi care s-a stins rapid.[46]

Cercetările din Valea Dunării din anii 1961-1965 motivate de schimbările profunde aduse de construcţia hidrocentralei de la Porţile de Fier au reprezentat o oportunitate ratată. Cercetările de la cetăţile de la Orşova, Dubova, Drencova, Coronini (Pescari) şi Pojejena ar fi putut oferi răspunsuri la întrebări legate de începuturile arhitecturii de fortificaţii din Banat în preajma Anului O Mie, răspunsuri la evoluţia arhitecturii de fortificaţii în spaţiul Dunării de Jos Apusene în secolele XIV-XV.

[43] Vătăşianu, 1959.
[44] Bocşan, 1996, p.267-268.
[45] Matei, 1973, p.311; Matei, 1982, p.114-120.
[46] Bejan, 1975, p.155-156; Bejan, 1979, p.199-203.

proach, but extremely solid in the same time, as was that one of Virgil Vătăşeanu [43].

Interest for studying architecture of fortifications of medieval Banat starts to be manifested punctually on this theme since the 8th decade of the last century. This direction in the historical research of Banat comes from outside the province, from Cluj, from a centre of academical research with old traditions, that Banat has not had for a long time period. Prof. Nicolae Bocşanu, in a radiography of evolution of historiography from Banat that we have often invoked, has pointed out the specific of the historiographical phenomenon from Banat and its evolution in time[44]. Investigations of medieval archaeology initiated by Ştefan Matei at the fortresses from Mehadia,Turnu Ruieni, Coronini, Ilidia, starting from 1969, have marked the beginning of an important stage in the knowledge of ecclesiastic and fortification architecture of the medieval Banat[45].

Now, in 2009, after four decades regarding retrospectively, we can assert that the approach concerning the medieval fortresses have not coagulated also on local plan in the museums from Banat, that represented the main actor in the archaeological investigations during this time period. There was a weak attempt between 1973-1975 at the Museum of Banat that initiated archaeological excavations at Jdioara, but it rapidly failed.[46]

Investigations in the Danube valley in 1961-1965 motivated by the deep changes brought to the construction of the hydroelectric plant from the Iron Gates represented a failed opportunity. The investigations at the fortresses from Orşova, Dubova, Drencova, Coronini (Pescari) and Pojejena could have provided answers to questions related to the beginning of the architecture of fortifications from Banat about the year of One Thousand, answers to the evolution of the architecture of fortifications within the area of the western Low Danube in the 14th-15th centuries. Total

[43] Vătăşianu, 1959.
[44] Bocşan, 1996, p.267-268.
[45] Matei, 1973, p.311; Matei, 1982, p.114-120.
[46] Bejan, 1975, p.155-156; Bejan, 1979, p.199-203.

Absența totală a informațiilor arheologice despre o bună parte din aceste monumente ajunse acum sub apele fluviului, dar nu numai despre ele, marchează unul din eşecurile răsunătoare ale istoriografiei noastre, neasumat în nici un fel până astăzi.

Abordări punctuale ale monumentelor bănățene, asupra donjonului de la Ceacova, Mehadia şi Turnu Ruieni, au venit din sfera istoriei artei şi au fost propuse cu succes de către Nicolae Secară[47]. Un studiu despre turnurile locuință de la Svinița, publicat în anul 1979 de către un arhitect şi un arheolog, reprezintă o palidă consolare despre ceea ce ar fi putut oferi cercetările fortificațiilor medievale din Clisura Dunării[48]. Abordarea punctuală a chestiunii turnurilor locuință în anii 1978-1980 propusă de Radu Popa[49], Gheorghe Anghel[50] şi Adrian Rusu[51] a vizat şi monumentele bănățene, integrate fiind astfel într-o dezbatere globală asupra unui segment al arhitecturii de fortificații din Transilvania medievală. Cetățile medievale ale Banatului se regăsesc şi într-o sinteză recentă, de mare anvergură despre începuturile şi evoluția arhitecturii de fortificații din spațiul intercarpatic propusă de Adrian Andrei Rusu[52]. Nu au lipsit în ultima vreme preocupări de cercetare a arhitecturii de fortificații venite dinspre celălalt centru academic important, cel de la Bucureşti. Profesorul Radu Popa s-a apropiat în ultimii ani ai vieții de problemele Banatului medieval. Demersul său se înscria în concepția sa de cercetare a spațiilor de frontieră din Transilvania medievală, unde lumea românească şi-a putut conserva privilegii, tradiții, un mod de viață propriu în schimbul serviciilor prestate şi al libertăților de care se bucurau spațiile de frontieră ale lumii medievale. Cercetările de la Gladna Română şi Făget conduse de Radu

[47]Secară, 1971, p.157-162; Secară, 1975, p.167-180, Secară, 1975 a, p.303-304.
[48] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.169.
[49] Popa, 1978, p.116 şi urm.
[50] Anghel, 1980, p.197.
[51] Rusu, 1980, p.182-189.
[52] Rusu, 2005.

absence of archaeological information about great part of these monuments reached under the river waters, but not only about them, marked one of the resounding failures of our historiography. But this failure has not been assumed in any way by now.

Punctual approaches of the monuments from Banat on the donjon from Ciacova, Mehadia and Turnu Ruieni, came from the sphere of art history and they were successfully proposed by Nicolae Secară[47]. A study about the dwelling-towers from Svinița, published in 1979 by an architect and an archaeologist represents a pale consolation as concerns what could have provided the investigations of the medieval fortifications from the Danube Clisura[48]. The punctual approach of the matter of the dwelling-towers in 1978-1980 proposed by Radu Popa[49], Gheorghe Anghel[50] and Adrian Rusu[51] aimed also at the monuments from Banat integrated in a global debate over a segment of the architecture of fortifications from medieval Transylvania. Medieval fortresses of Banat are encountered also in a recent far-reaching synthesis about the beginning and evolution of the architecture of fortifications within the intracarpathian area proposed by Adrian Andrei Rusu[52]. There have been also, for the last time period, preoccupations of research of the architecture of fortifications come from the other important academical centre from Bucharest. Prof. Radu Popa has gotten close by the problems of medieval Banat for his last years. His approach was part of his conception of research of the frontier areas from medieval Transylvania where the Romanians could preserve their privileges, traditions, a proper way of life in return for the services carried out and their liberties that the frontier areas of the medieval world enjoyed. The investigations from Gladna Română and

[47] Secară, 1971, p.157-162; Secară, 1975, p.167-180, Secară, 1975 a, p.303-304.
[48] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.169.
[49] Popa, 1978, p.116 and following.
[50] Anghel, 1980, p.197.
[51] Rusu, 1980, p.182-189.
[52] Rusu, 2005.

Popa au fost valorificate ştiinţific punctual[53].

Istoriografia maghiară aşa cum este şi firesc a manifestat o preocupare deosebită pentru cercetarea cetăţii medievale. Cetatea a reprezentat una din instituţiile fundamentale ale Regatului maghiar, deoarece ea constituie un centru de putere aşezat pe o solidă bază economică. Rolul instituţional al cetăţii medievale în relaţia cu puterea centrală şi domeniile marilor feudali ai Regatului Maghiar în vremea dinastiei de Anjou a fost atent analizat de Erik Fügedi[54]. Abordarea sa include şi fortificaţiile din Banat. Aceeaşi temă a relaţiei dintre puterea centrală şi marii feudali, deţinătorii unor mari domenii funciare, şi cetăţile maghiare ale regatului a fost abordată în studii de mare anvergură de Pál Engel[55]. Cetăţile bănăţene şi structurile de putere ale acestora se regăsesc discutate în studiile lui Engel, în cadrul general al istoriei fortificaţiilor medievale maghiare[56].

Istoriografia sârbească privitoare la fortificaţiile medievale din Banat marchează, după cunoştinţele noastre, câteva cercetări punctuale la cetatea de la Vrsăc şi de la Galad. Donjonul de la Vrsăc, unul din cele mai bine conservate din Banat, a fost cercetat arheologic în ultimii ani, evidenţiind etapele de amenajare din jurul său în secolele XIII-XV[57]. Cercetările de la Galad au fost conduse de M. Giric, oferind un dosar complex despre un monument medieval puţin cunoscut[58].

O privire retrospectivă asupra scrisului istoric despre cetăţile medievale ale Banatului relevă o imagine cu foarte multe goluri şi pete albe în privinţa monumentelor. Cercetarea monumentelor, iniţiată cu debuturi atât de promiţătoare la începutul deceniului al optulea

[53] Popa, Căpăţână, Achim, 1987, p.12 şi urm.; Popa, Căpăţână, Rădulescu, Tomoni, 1991, p.23 şi urm.
[54]Fügedi, 1977, p.97, 115, 145.
[55] Engel, 1977, p.101 şi urm.
[56]Engel, 1996.
[57]Brmbolić, 2009, p.108-112.
[58] Girić, 1996, p.146-147.

Făget led by Radu Popa were scientifically revaluated in a punctual way[53].

Hungarian historiography manifested a special preoccupation for the research of the medieval fortress. The fortress represented one of the fundamental institutions of the Hungarian Kingdom because it constituted a centre of power settled on a solid economical base. The institutional role of the medieval fortress in relation to the central power and the domains of the great feudals of the Hungarian Kingdom during the dinasty of Anjou was carefully analyzed by Erik Fügedi[54]. His approach includes also the fortifications from Banat. The same theme of relation between the central power and the great feudals who possessed vast domains in lands, and the Hungarian fortresses of the kingdom was approached in far-reaching studies by Pál Engel[55]. The fortresses from Banat and their structures of power are discussed in Engel's studies, in the general framework of the history of Hungarian medieval fortifications[56].

Serbian historiography concerning medieval fortifications in Banat mark several punctual investigations at the fortress from Vrsăc and from Galad. The donjon from Vrsăc, one of the best preserved donjons from Banat, was archaeologically investigated in the last years pointing out the stages of consruction around it in the 13th-15th centuries[57]. The investigations from Galad led by M. Giric offered a complex documentation about a less known medieval monument[58].

A retrospective regard over the historical writing about the medieval fortresses of Banat emphasizes an image with many lacks and blanks as concerns the monuments. The monuments research, initiated with so promising starts at the beginning of the 8th decade of

[53] Popa, Căpăţână, Achim, 1987, p.12 and following.; Popa, Căpăţână, Rădulescu, Tomoni, 1991, p.23 and following.
[54] Fügedi, 1977, p.97, 115, 145.
[55] Engel, 1977, p.101 and following.
[56] Engel, 1996.
[57] Brmbolić, 2009, p.108-112.
[58] Girić, 1996, p.146-147.

al secolului trecut pe întreg spațiul bănățean, s-a stins treptat.

Scrierile istorice au abordat cu predilecție temele de geografie istorică, puține s-au oprit asupra monumentelor din perspectiva arhitecturii de fortificații, abordările propuse rareori au oferit o discuție globală din perspectiva surselor istorice şi arheologice a cetăților bănățene. Istoriografia ultimei jumătăți de veac cu tematică privitoare la fortificațiile medievale evidențiază doar cercetări punctuale şi conjuncturale la diverse monumente constatând absența unei direcții ferme, coerente, de durată în interiorul centrelor istorice din perimetrul provinciei pentru cercetarea fortificaților. Abordările globale, de obicei de geografie istorică ori genealogie istorică medievală au venit din afara spațiului Banatului şi a înglobat problemele specifice acestei provincii de frontieră a Regatului maghiar medieval.

the last century on the whole Banat, gradually disappeared.

Historical writings approached especially the themes of historical geography. Only few writings dealt with monuments from the point of view of architecture of fortifications. The proposed approaches seldon offered a global discussion from the point of view of historical and archaeological sources of the fortresses from Banat. Historiography of the last half of century with themes concerning medieval fortifications emphasizes just punctual and conjunctural investigations at different monuments noticing the absence of a firm coherent direction of long term inside the historical centres within the perimeter of the province for investigating fortifications. The global approaches, usually of historical geography or historical medieval genealogy, came from outside Banat and included the problems specific to this frontier province of the Hungarian medieval Kingdom.

TURNURI LOCUINȚĂ DIN BANAT

Începuturile arhitecturii de fortificații din zid din Banat se regăsesc o dată cu veacul al XII-lea în forma simplă, cu puține amenajări a turnurilor-locuință. Istoriografia română s-a preocupat în mod deosebit de această chestiune odată cu deceniul al optulea al secolului trecut. S-a propus atunci pentru definirea celor dintâi construcții cu caracter militar şi civil în acelaşi timp termenul de turn-locuință de către Radu Popa sau cel de inspirație franceză donjon, care a fost adoptat mai frecvent în scrisul românesc[1]. Turnurile-locuință erau definite în română cu echivalentul formei germane Wohturn ori a celei franceze donjon[2]. Demersurile inițiate la sfârşitul veacului trecut de către Radu Popa, Gheorghe Anghel şi Adrian Rusu au vizat atât chestiunile de formă, cât şi cele de fond, prin încercarea de a sistematiza informația cu privire la donjoanele din spațiul României ridicate în cursul Evului Mediu. Abordările propuse de Radu Popa şi Gheorghe Anghel, bunăoară, se adresau deopotrivă specialiştilor români cât şi celor cu preocupări exclusiviste în acest domeniu, prin publicarea acestora în reviste de strict interes despre cetățile medievale ce apăreau în lumea ştiințifică central şi vest europeană. S-a încercat în acest fel, în mod credibil, o racordare a cercetării ştiințifice româneşti în circuitul european al arheologiei medievale.

Donjonul a fost definit drept un turn cu rosturi militare şi civile în acelaşi timp, având aşadar un scop precumpănitor defensiv, dar asigurând în acelaşi timp spațiu de locuit pentru şefii politici şi militari şi familiile acestora, care au avut forța economică de a ridica aceste

[1] Popa, 1972, p. 59-60.
[2] Villena, 1975, p. 127; Popa, 1978, p. 116; Anghel, 1972, p. 30; Anghel, 1980, p. 178-179.

DWELLING-TOWERS IN BANAT

The beginning of architecture of wall fortifications in Banat date to the 12th century in a simple form with few arrangements of the dwelling-towers. The Romanian historiography has dealt with this matter in a special way since the 8th decade of the last century. Radu Popa proposed the term of dwelling-tower. The term of French inspiration, donjon, was adopted more frequently by the Romanian historical literature to define the first buildings with military and civilian character in the same time[1]. The dwelling-towers were defined in Romanian with the equivalent of the German term *Wohturn* or of the French form *donjon*[2]. The approaches initiated at the end of the last century by Radu Popa, Gheorghe Anghel and Adrian Rusu aimed both at the form matters, and at the content ones, by attempting to systematize information concerning the donjons built within Romania during the Middle Ages. The approaches proposed by Radu Popa and Gheorghe Anghel, for instance, addressed in the same time to Romanian specialists and to those with exclusivist preoccupations in this domain by publishing these towers in magazines of strict interests about medieval fortresses that were issued in the scientifical central and western European world. Thus, it was attempted, in a credible way, a connection of the scientifical Romanian research with the European circuit of the medieval archaeology.

The donjon was defined like a tower with military and civilian purposes in the same time. It had a defensive prevailing goal, but providing also the dwelling area for political and military leaders and for their families, that had the economical power to erect those

[1] Popa, 1972, p. 59-60.
[2] Villena, 1975, p. 127; Popa, 1978, p. 116; Anghel, 1972, p. 30; Anghel, 1980, p. 178-179.

fortificații simple din zid şi lemn la începuturile Evului Mediu[3].

Donjoanele din spațiul Banatului, în cursul Evului Mediu, au fost ridicate la Mehadia, Turnu Ruieni, Svinița, Vršac şi Ciacova. Ele domină prin înălțimi atât spațiul plan al câmpiei, la Ciacova, bunăoară, cât şi peisajul piemontan din sudul Banatului, de pe înălțimile pe care au fost amplasate. Cercetările de arheologie de la Ilidia, de pe dealul Oblița, au identificat fundațiile unei construcții rectangulare ce a avut, în opinia noastră, rosturile unui turn-locuință ridicat în cursul secolului al XII-lea. O construcție asemănătoare, de dimensiuni mai mici, se pare, s-a aflat pe culmea dealului Moroasa de la Reşița în cadrul unei curți feudale din secolele XIV-XV, care a fost distrusă de lucrări arhitectonice moderne.

Izvoarele istorice medievale scrise aduc foarte puține mărturii cu privire la începuturile arhitecturii de fortificații bănățene, recursul la sursele arheologice fiind singurul capabil să nuanțeze şi să aducă consistență dosarului despre fiecare monument de arhitectură militară. Un document singular, târziu, din anul 1467, a consemnat turnul de piatră de la Turnu Ruieni, aflat în stăpânirea unei familii de nobili români, în rest tăcerea domneşte asupra zidurilor cetăților. Cercetări de arheologie medievală la fortificațiile de la Mehadia[4], Turnu Ruieni[5], Svinița[6], Ilidia[7] şi Vršac[8] s-au derulat în ultimele decenii ale secolului trecut. Documentația arheologică pentru donjoanele amintite mai sus este inegală şi oferă elemente de cronologie a monumentului în puține cazuri. Turnul-locuință de la Ilidia-*Oblița*, din secolul al XII-lea, este singurul ce a beneficiat în urma cercetărilor de o documentație ce oferă argumente sigure pentru o datare a monumentului în cursul veacului al XII-lea. Încadrarea cronologică a turnurilor-locuință bănățene s-a

[3] Rusu, 1980, p. 181; Popa, 1978, p. 116.
[4] Matei, 1982, p. 110.
[5] Matei, 1982, p. 108.
[6] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p. 174-177.
[7] Țeicu, 1996, p. 78-79.
[8] Brmbolić, 2009, p. 35-49.

simple wall and wood fortifications at the beginning of the Middle Ages[3].

Donjons within Banat, during the Middle Ages, were built at Mehadia, Turnu Rueni, Svinița, Vršac and Ciacova. They dominated through their heigths both the flat plain at Ciacova, for instance, and the piemontane region south to Banat on whose heights they had been built. The archaeological investigations at Ilidia, on the Oblița hill, have identified the foundations of a rectangular building that had, in our opinion, the meanings of a dwelling-tower erected in the 12th century. A similar construction, of more reduced dimensions, seems to have been on the top of the Moroasa hill at Reşița within a feudal court from the 14th-15th centuries that was destroyed by modern architectonical workings.

Written historical medieval sources have brought very few accounts concerning the beginning of the architecture of fortifications in Banat, the appeal at the archaeological sources being the only one capable to modify and to bring consistency to the documents concerning each monument of military architecture. A singular late document since 1467 registered the stone tower from Turnu Ruieni, which was possessed by a family of Romanian nobles. Otherwise, silence reigns over the fortress walls. Investigations of medieval archaeology at the fortifications from Mehadia[4], Turnu Ruieni[5], Svinița[6], Ilidia[7] and Vršac[8] developed in the last decades of the last century. Archaeological documentation for the donjons mentioned above is unequal and offers elements of monument chronology in few cases. The dwelling-tower from Ilidia-*Oblița*, dated to the 12th century, is the only one that benefited, as a result of investigations, of a documentation that provides sure arguments for dating the monument during the 12th century. The chronological assigment of

[3] Rusu, 1980, p. 181; Popa, 1978, p. 116.
[4] Matei, 1982, p. 110.
[5] Matei, 1982, p. 108.
[6] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p. 174-177.
[7] Țeicu, 1996, p. 78-79.
[8] Brmbolić, 2009, p. 35-49.

făcut de obicei pe temeiul puținelor elemente de arhitectură, în cazul celui de la Ciacova bunăoară, a unor analogii de plan şi, mai temeinic, pe recursul la sursele scrise referitoare la aşezarea în care au fost ridicate. Această inconsistență a surselor a determinat uneori şi încadrări cronologice diverse ale aceluiaşi monument. Turnul de la Ciacova, cu elementele sale de arhitectură atribuite romanicului, a fost datat într-o perioadă anterioară anului 1308, momentul stingerii dinastiei arpadiene, deci pe un argument circumstanțial, legat mai degrabă de istoria politică generală a Regatului maghiar[9]. Monumentul de la Mehadia cu planul hexagonal a fost atribuit, pe temeiul materialului arheologic găsit, al elementelor de arhitectură conservate şi pe temeiul atestării documentare începutului secolului al XIV-lea[10]. El ar fi aşadar o construcție anterioară anului 1317. Turnul de la Mehadia se afla în cadrul unei structuri de graniță a Regatului arpadian, Banatul de Severin, ce a funcționat cu mici intermitențe pe tot parcursul veacului al XIII-lea, din momentul creării acestuia în anul 1232. Zidirea fortificației de la Mehadia s-ar fi putut face deci şi în perioada de sfârşit a secolului al XIII-lea, având în vedere poziția acestuia în cadrul unei regiuni de frontieră[11]. S-a vehiculat în istoriografie o plasare a donjonului de la Mehadia în veacul al XV-lea, pe temeiul analogiilor de plan hexagonal cu modele din spațiul învecinat al Transilvaniei[12]. O situație similară putem discuta în cazul donjonului de la Vršac, unde cercetarea arheologică recentă n-a oferit argumente credibile pentru cronologia monumentului, ceea ce a determinat apelul la argumente circumstanțiale preluate din sursele scrise medievale de cancelarie referitoare la zona Vârşeţului[13]. Donjonul de la Vršac se identifică cu nucleul primar al cetății regale arpadiene Ersomlio,

[9] Secară, 1970, p. 160, 162.
[10] Matei, 1982, p. 112.
[11] Achim, 2006, p. 57-58.
[12] Rusu, 1980, p. 185.
[13] Brmbolić, 2009, p. 53; Petrović, 1970, p. 56.

the dwelling-towers from Banat, as usually, was done based on the few architecture elements, in the case of the one from Ciacova for instance, on some plan analogies and, more serious on the appeal to the written sources concerning the location where they had been built. This inconsistency of sources determined sometimes also different chronological assignments of the same monument. The tower from Ciacova, with its elements of architecture assigned to the Romanic, dated to a period previous to 1308, moment of disappearance of the Arpadian dinasty, that means on a circumstantial argument connected rather with the general political history of the Hungarian Kingdom[9]. The monument from Mehadia with a hexagonal plan was assigned, on the base of the found archaeological material, of the preserved elements of architecture and of the documentary certification to the beginning of the 14th century[10]. So, it could be a construction anterior to 1317. The tower from Mehadia belonged to a structure of frontier of the Arpadian Kingdom, the Banat of Severin, that functioned with little intermitences along the 13th century, since the moment of its creation in 1232. The construction of the fortification from Mehadia could have taken place also in the period of ending of the 13th century taking into account its position within a frontier region[11]. It was discussed, in historiography, that the donjon from Mehadia was dated to the 15th century on the base of analogies of the hexagonal plan with models from the neighbouring area of Transylvania[12]. A similar situation is in the case of the donjon from Vršac, where recent archaeological investigation have not offered credible arguments for the monument chronology, that determined the appeal to circumstantial arguments taken over from the written chancellery medieval sources regarding the region of Vršac [13]. The donjon from Vršac is identified with the primary nucleus of

[9] Secară, 1970, p. 160, 162.
[10] Matei, 1982, p. 112.
[11] Achim, 2006, p. 57-58.
[12] Rusu, 1980, p. 185.
[13] Brmbolić, 2009, p. 53; Petrović, 1970, p. 56.

al cărei castelan este cunoscut dintr-un act din 1323, prin urmare fortificaţia a fost zidită într-o perioadă *ante* 1323. Turnul locuinţă de la Reşiţa s-a aflat în apropierea capelei de curte a cnezilor de Ţerova[14]. El a fost ridicat, foarte probabil, odată cu biserica de curte, în a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Discuţii suscită şi cronologia celor trei turnuri de pe malul Dunării de la Svinița, unde cercetarea arheologică n-a oferit repere pentru geneza acestor monumente. Amplasarea lor într-o zonă de culoar ne-a determinat să judecăm apariţia acestora în cursul veacului al XIII-lea, într-o regiune de frontieră a Banatului de Severin[15].

Documentaţia arheologică acumulată şi publicată, informaţiile surselor scrise cu privire la fortificaţiile medievale, îngăduie în momentul actual o reconstituire cu multe umbre a genezei şi a răspândirii turnului locuinţă în spaţiul bănăţean. Monumentul de la Ilidia-*Obliţa* din veacul al XII-lea dovedeşte apariţia acestei categorii de fortificaţii simple foarte timpuriu în spaţiul bănăţean, situându-l în capul de serie al acestei categorii de monumente de arhitectură sau, cum am spus-o deja, la momentul semnalării acesteia. O serie de monumente de la Mehadia, Vršac şi Ciacova au fost zidite în perioada de început a veacului al XIV-lea.

Donjonul de piatră îşi face apariţia în Transilvania încă în prima jumătate a secolului al XIII-lea. Turnul de la Cetatea de Baltă, plasat pe temeiul arheologiei în prima jumătate a secolului al XIII-lea, pare a fi la momentul actual între cele dintâi fortificaţii din zid de acest tip din spaţiul transilvănean[16]. Începuturile perioadei de difuziune a donjonului din zid în Transilvania este circumscris îndeobşte deceniului al şaptelea al secolului al XIII-lea[17]. Documentele de cancelarie, pe temeiul cărora s-au fixat începuturile cronologiei arhitecturii de fortificaţii din Transilvania şi Banat, au

[14] Ţeicu, 1996, p. 6,9.
[15] Ţeicu, 1998, p. 207.
[16] Anghel, 1980, p. 196.
[17] Rusu, 1980, p. 181.

the royal Arpadian Ersomlio fortress, whose owner was known from an document dated to 1323. Consequently the fortification was built during a period *ante* 1323. The dwelling-tower from Reşiţa was situated in the vicinity of the court chapel of the knezes of Ţerova[14]. It was erected, very probably, in the same time with the court church in the second half of the 14th century. The chronology of the three towers on the bank of the Danube at Svinița, where the archaeological investigation offered reference points for the genesis of these monuments determine also discussions. Their location in a corridor region determined us to judge their appearance during the 13th century in a frontier region of Banat of Severin[15].

The gathered and published archaeological documentation, information from the written sources related to medieval fortifications allow, at this moment, a modest reconstitution of genesis and spreading of the dwelling-tower within the region of Banat. The monument from Ilidia-*Obliţa* from the 12th century proves the appearance of this category of simple fortifications very early within Banat situating it in the top of this category of architecture monuments or, as we have already asserted, at the moment of its record. A series of monuments from Mehadia, Vršac and Ciacova were built in the period of beginning of the 14th century.

The stone donjon appeared in Transylvania even in the first half of the 13th century. The tower from Cetatea de Baltă, dated to the first half of the 13th century seems to be, at the present moment, among the first wall fortifications of this type from Transylvania[16]. The beginning of the period of spreading of the wall donjon in Transylvania is assigned especially to the 7th decade of the 13th century[17]. Chancellery documents, on the base of which the beginnings of the chronology of the architecture of fortifications in Transylvania and

[14] Ţeicu, 1996, p. 6,9.
[15] Ţeicu, 1998, p. 207.
[16] Anghel, 1980, p. 196.
[17] Rusu, 1980, p. 181.

consemnat turnuri locuință către sfârşitul deceniului al şaptelea al secolului al XIII-lea[18].

Originea donjonului în spațiul intracarpatic la începuturile Evului Mediu trebuie căutată înspre civilizația occidentului medieval, unde donjonul din zid şi-a făcut timid apariția odată cu veacul al X-lea. Perioada secolelor XI-XII a fost văzută, pe temeiul documentelor scrise şi al arheologiei medievale, drept epoca de mare înflorire a acestei categorii de monumente ale arhitecturii de fortificații[19]. Arhitectura ecleziastică aflată în plină înflorire a stimulat la rândul ei avântul arhitecturii militare, ceea ce explică formidabila difuziune a turnului locuință pe vaste spații ale Europei în secolele XIII-XIV[20]. Regatul arpadian maghiar a receptat de timpuriu, încă din veacul al XII-lea, aceste inovații ale arhitecturii militare occidentale. Un turn locuință cu ziduri groase de 2,5 m, de formă rectangulară, cu dimensiunile de 10/10m, a fost cercetat în satul Kács, la poalele Munților Bükk. Donjonul de la Kács, ridicat de o familie nobiliară din zonă, a funcționat între sfârşitul secolului al XII-lea şi mijlocul secolului al XIV-lea[21]. Difuziunea acestei fortificații simple în spațiul regatului arpadian cunoaşte o perioadă de avânt după mijlocul secolului al XIII-lea. Cazul turnului de la Ilidia, din sudul Banatului, din vecinătatea Dunării, atribuit cu certitudine veacului al XII-lea, ridică problema contactului cu arhitectura militară bizantină, într-o perioadă în care frontiera de nord a imperiului se afla pe linia Dunării. Cercetarea sistemului defensiv bizantin din secolele XI-XII de pe linia Dunării de către Marko Popović a dovedit o reutilizare a vechilor castre din perioada romană şi romană târzie[22]. Singurele fortificații

[18] Vătăşianu, 1959, p. 17; Rusu, 1980, p. 181.
[19] Bouard, 1975, p. 114; Enaud, 1985, p. 49; Beck, 1986, p. 25.
[20] Enaud, 1985, p. 35, 49.
[21] Parady, 1982, p. 131, 136.
[22] Popović, 1991, p. 170-171.

Banat was set, registered dwelling-towers at the end of the 7th decade of the 13th century[18].

The origin of the donjon in the intra -Carpathians area at the beginning of the Middle Ages has to be searched close to the civilization of the medieval west where the wall donjon shyly appeared in the 10th century. The period of the 11th-12th centuries was considered, on the base of written documents and of medieval archaeology, the epoch of great development of this category of monuments of fortification architecture[19]. The ecclesiastic architecture which was in a great development, stimulated at its turn the progress of the military architecture, that explains the formidable diffusion of the dwelling-tower on large areas of Europe in the 13th-14th centuries[20]. The Arpadian Hungarian Kingdom early intercepted, even since the 12th century, those innovations of the military western architecture. A rectangular dwelling-tower with walls of 2.5 m in thickness, with dimensions of 10/10m, was investigated in the village of Kács, at the foot of Bükk Mounts. The donjon from Kács, erected by a noble family from that region, functioned between the end of the 12th century and the middle of the 14th century[21]. Diffusion of this simple fortification within the area of the Arpadian kingdom knew a period of development after the middle of the 13th century. The case of the tower from Ilidia, in the south of Banat, in the close vicinity of the Danube, certainly assigned to the 12th century, raised the problem of the contact with military Byzantine architecture in a period when the northern frontier of the empire was mapped out by the Danube. The investigation of the defensive Byzantine system in the 11th-12th centuries along the Danube by Marko Popović proved a reutilization of the ancient Roman camps belonging to the Roman and Late Roman time[22]. The only new fortifications built

[18] Vătăşianu, 1959, p. 17; Rusu, 1980, p. 181.
[19] Bouard, 1975, p. 114; Enaud, 1985, p. 49; Beck, 1986, p. 25.
[20] Enaud, 1985, p. 35, 49.
[21] Parady, 1982, p. 131, 136.
[22] Popović, 1991, p. 170-171.

noi ridicate de bizantini în secolului al XIII-lea au fost cele de la Braničevo şi Belgrad[23]. Nu se pot face supoziţii despre o influenţă directă şi nemijlocită a arhitecturii militare bizantine asupra celei din Regatul arpadian maghiar, cu toate apropierile existente în cursul veacului al XII-lea între Imperiul bizantin şi Regatul maghiar. Întrebarea, la care Radu Popa caută un răspuns pentru monumentele haţegane şi anume când şi sub impulsul cărui exemplu au apărut turnurile locuinţă în mediul românesc, poate fi formulată şi pentru spaţiul bănăţean[24]. Sigur în Transilvania un rol important l-a avut colonizarea germană şi greavii saşi în ridicarea unor turnuri locuinţă în a doua jumătate a veacului al XIII-lea[25]. Banatul a fost un spaţiu de frontieră şi a fost, în acelaşi timp, un spaţiu de misiune al ordinelor catolice încă din veacul al XI-lea. Ordinul benedictin, şi mai apoi cistercienii, au ridicat în secolul al XII-lea biserici şi mănăstiri din valea Mureşului şi până către spaţiul dunărean. Putem presupune, în cazul turnului locuinţă din secolul al XII-lea de la Ilidia, o influenţă venită dinspre arhitectura ecleziastică promovată de ordinele monahale latine.

Donjoanele au fost construite pe înălţimi greu accesibile, de unde dominau văile înconjurătoare, unde se aflau satele medievale. Turnul de la Ilidia este amplasat pe culmea dealului Oblița cu o înălţime de 220 m, cel de la Turnu Ruieni se afla pe o culme cu altitudinea de 450 m, iar cel de la Vršac, pe dealul Culă, cu înălţimea de 400 m.

Planimetria donjoanelor din spaţiul Transilvaniei şi Banatului, în strânsă conexiune cu cronologia monumentelor şi originea acestora, a suscitat diverse opinii în scrisul istoric[26]. Turnurile cu plan pătrat ori rectangular sunt formele predominante în arhitectura de fortificaţii şi se întâlnesc pe tot parcursul

[23] Popović, 1991, p. 174.
[24] Popa, 1972, p. 60.
[25] Popa, 1972, p. 60.
[26] Rusu, 1980, p. 182; Anghel, 1980, p. 197; Einaud, 1985, p. 50, 53.

by the Byzantins in the 13th century were those from Braničevo and Belgrad[23]. There are no suppositions refering to a direct influence of the military Byzantine architecture over the architecture from the Arpadian Hungarian kingdom irrespective of all existent approaches between the Byzantine Empire and the Hungarian kingdom in the 12th century. The question, to which Radu Popa has looked for an answer concerning the monuments from the region of Haţeg, that is when and under the impulse of which example the dwelling-towers appeared in the Romanian area, can be formulated also for the area of Banat[24]. Of course, in Transylvania, the German colonization and the Saxon leaders played an important role in building dwelling-towers in the second half of the 13th century[25]. Banat was a frontier region, and, in the same time, an area of mission of the Catholic orders even since the 11th century. The Benedictine order, and then the Cistercians, built churches and monasteries from the Mureş valley to the Danube area in the 12th century. We can suppose, in the case of the dweling-tower from Ilidia dated to the 12th century, an influence coming from the ecclesiastic architecture promoted by the monachal Latin orders.

The donjons were built on difficult of access heights, from where they dominated the surrounding valleys where the medieval villages had been settled. The tower from Ilidia is located on the peak of the Oblița hill of 220 m in height, that one from Turnu Rueni had been built on a height of 450 m, and that one from Vršac, on the Culă hill of 400 m in height.

The planimetry of the donjons from Trasylvania and Banat, in tight connection with the chronology of monuments and their origin provoked different opinions in historical writing[26]. The towers with square or rectangular plan are the predominant forms in the architecture of fortifications and they are

[23] Popović, 1991, p. 174.
[24] Popa, 1972, p. 60.
[25] Popa, 1972, p. 60.
[26] Rusu, 1980, p. 182; Anghel, 1980, p. 197; Einaud, 1985, p. 50, 53.

perioadei discutate, începând cu cea mai timpurie amenajare, aceea de la Ilidia-*Obliţa*, din secolul al XII-lea. Ele se înscriu din această perspectivă într-o tradiţie a arhitecturii de fortificaţii din Transilvania şi din Regatul maghiar. Donjoanele de formă rectangulară de la Ciacova şi Turnu Ruieni au avut contraforturi la colţuri. Materialele de construcţie esenţiale, utilizate la ridicarea turnurilor, au fost adaptate în funcţie de sursele oferite de zonă. Astfel, donjoanele din Banatul montan au fost ridicate exclusiv din piatra de carieră oferită cu generozitate de resursele spaţiului montan şi piemontan, în timp ce în nordul Banatului, în câmpie, constructorii medievali au utilizat doar cărămida şi lemnul. Nucleul zidurilor se prezintă sub forma unui bloc compact de zidărie din piatră fragmentară de carieră, înecată în mortar, în timp ce faţadele zidurilor au un aspect îngrijit realizat din rocă cioplită şi ecarisată. Structurile unghiulare se prezintă extrem de îngrijit, lucrate din bolţari de rocă ecarisată dispuşi în asize inegale, ceea ce conferă aspect îngrijit monumentelor. Deosebit de spectaculoasă se prezintă faţada exterioară păstrată a donjonului hexagonal de la Mehadia (Fig. 45). Există o mare similitudine în modul îngrijit de realizare a faţadei zidurilor şi structurii unghiulare de la colţuri între monumentul de arhitectură ecleziastică de la Mehadia, din veacul al XIV-lea situat în valea râului Bela Reca, şi donjonul de pe dealul Grad. Zidurile donjoanelor erau masive, indiferent de materialul utilizat la ridicarea turnurilor, astfel la Ciacova ele aveau la bază 2,70 m, la Mehadia a avut 2,20 m, la Vršac aveau 2,50 m grosime iar la Turnu Ruieni ajungeau la 3 m grosime. Turnul de la Ilidia din veacul al XII-lea a avut ziduri groase de numai 0,90 m realizate din piatră şi cărămidă. Grosimea foarte mare a zidurilor la bază a permis constructorilor să realizeze retrageri succesive, pe nivele pe care se aşezau apoi planşeele din lemn care departajau structura verticală a turnurilor. Rămânând cu discuţia la materialul de construcţie utilizat se constată că

encountered throughout the discussed period starting with the earliest construction, that one from Ilidia-*Obliţa*, in the 12th century. From this point of view, they are part of a tradition of architecture of fortifications from Transylvania and from the Hungarian Kingdom. The rectangular donjons from Ciacova and Turnu Rueni had buttresses at their corners. The essential materials of construction, used to build the towers, had been adapted depending on the sources provided by the region. Thus, the donjons from the mountainous Banat were built exclusively of quarry stone generously provided by the resources of the mountainous and piemontane area while, in the north of Banat, in the plain, the medieval builders used only brick and wood. The nucleus of walls is like a compact block of brickwork made of fragmentary quarry stone, drowned in mortar, while the wall facades have an ellaborate aspect made of cut and squared off rock. The angular structures are extremely ellaborate. They are made of blocks of squared off rock disposed in irregular courses, that provide a careful aspect to the monuments. Extremely spectaculous is the exterior preserved facade of the hexagonal donjon from Mehadia (Fig.45). There is a big similitude in the neat way of working the facade walls and of the angular structures at corners between the ecclesiactic architecture monument from Mehadia, from the 14th century siuated in the Bela Reca valley, and the donjon settled on the Grad hill. The walls of donjons were massive, no matter of the material used to build the towers. Thus, at Ciacova, they had 2.70 m at base, at Mehadia they had 2.20 m, Vršac they were 2.50 m in thickness, and at Turnu Rueni they reached 3 m in thickness. The tower from Ilidia from the 12th century had walls of 0.90 m in thickness made of stone and brick. The very large thickness of walls at base allowed to the builders to extract successively material courses on which there were then set the wooden floors that were separating the vertical structure of the towers. Discussing on about the used construction material, it has been ascertained that, by that moment, they

nu dispuneau până la momentul actual de un studiu special, geologic, cu privire la sursele de exploatare a pietrei de constructorii medievali din Banat. Observaţiile cu privire la structura zonei oferă sugestii în această privinţă. Zonele calcaroase din preajma monumentelor de la Ilidia, Mehadia, din vecinătatea Sviniţei şi chiar de la Vršac au oferit surse facile de exploatare şi dificultăţi minime de transport pentru constructorii medievali. Calcarul şi gnaisurile aflate în preajma monumentelor au constituit rocile utilizate pentru ridicarea monumentelor, ce au fost uneori ancorate direct în patul stâncos al zonei. Ruinele romane de la Mehadia şi de la Jupa au fost utilizate într-o mică măsură de constructorii medievali, apelând în acest caz doar la materialul tegular şi cărămidă, constatat cu mai multă evidenţă în cazul donjonului de la Mehadia. Cărămida a fost utilizată pentru învelişul bolţilor de la parter, constatat la monumentul de la Mehadia, pentru ancadramente la ferestrele de tragere ori amenajări interioare, păstrate încă la monumentul de la Vršac.

Dimensiunile şi structura interioară a monumentelor prezintă elemente constante. Donjonul de la Vršac se detaşează prin dimensiunile sale impunătoare, el măsurând la bază 13,80 m/11 m şi având o înălţime de 19,80 m. Turnurile de la Svinița se află la extrema opusă, unul dintre ele bunăoară măsurând 6,70 m/6,50 m şi o înălţime ce nu trece de 10 m. Donjonul din cărămidă de la Ciacova are o înălţime până la creneluri de 23,7 m şi doar 20,95 m până la nivelul platformei. Monumentele de la Turnu Ruieni şi Mehadia au avut o înălţime estimată de 18,50 m şi respectiv 16 m.

Structura verticală a fost adaptată formatului din parter şi trei etaje. Construcţiile de la Mehadia, Turnu Ruieni, Ciacova şi Vršac au avut un parter închis deasupra căruia se ridicau trei etaje. Accesul se făcea la nivelul primului etaj, printr-o deschidere îngustă. Astfel la Svinița accesul se făcea printr-o deschidere de 1,90 m/1 m păstrată în structura turnului la nivelul primului etaj, iar la Vršac deschiderea din zidul vestic al turnului, la etajul întâi, a

did not dispose of a special geological study concerning the sources of stone exploitation by the medieval builders from Banat. The observations refering to the region structure offer suggestions in this respect. The calcareous areas around the monuments from Ilidia, Mehadia, in the vicinity of Svinița and even from Vršac offered facile sources of exploitation and minimum difficulties of transport for the medieval builders. The limestone and the gneiss found in the surroudings of monuments constituted the rocks used to build the monuments, that had been sometimes anchored directly in the rocky bed of the zone. The Roman ruins from Mehadia and from Jupa were used, in a reduced measure, by medieval builders, appealing in this case only to tegular material and brick, which were more evident in the case of the donjon from Mehadia. The brick was used for the cover of the vaults from the ground floor, noticed at the monument from Mehadia, for frameworks at the pulling windows or interior arrangements still preserved at the monument fom Vršac.

Dimensions and interior structure of monuments present constant elements. The donjon from Vršac detaches itself through its imposing dimensions. It measured 13.80 m/11 m at base, and it was 19.80 m in height. The towers from Svinița are at the opposite extremity. One of them, for instance, was 6.70 m/6.50 m at base and 10 m in height. The brick donjon from Ciacova was 23.7 m in height to the crenels and only 20.95 m to the platform level. The monuments from Turnu Rueni and Mehadia were 18.50 m, and respectively 16 m in height.

The vertical structure was adapted to the format of ground floor and three floors. The constructions from Mehadia, Turnu Rueni, Ciacova and Vršac had a closed ground floor above which there were built three floors. The access was done at the level of the first floor through a narrow opening. Thus, at Svinița the access was done through an opening of 1.90 m/1 m preserved in the tower structure at the level of the first floor, and at Vršac the opening in the western wall of the tower, at

avut dimensiunile de 1,70/1 m[27]. O situație identică a avut şi donjonul de la Ciacova, accesul în turn se făcea printr-o deschidere de 1,90m/1 m. Monumentele bănățene se înscriu din perspectiva structurii interioare, a planimetriei adaptate în ambianța monumentelor contemporane transilvănene din secolele XIII-XIV, unde donjonul cu parter şi trei etaje a fost modelul cel mai frecvent adoptat de constructorii medievali[28]. Donjoanele de la Mehadia şi Ciacova au avut parterul învelit cu o boltă din cărămidă, etajele fiind delimitate prin planşee din lemn, susținute pe grinzi fixate în pereți[29]. Monumentele de la Turnu Ruieni şi Ciacova au fost amenajate cu contraforturi la colțuri. Donjonul de la Turnu Ruieni a avut patru contraforturi masive, ce au avut dimensiuni de 2,80/1,85 m, amenajate în trepte cu retrageri succesive până la înălțimea de 9,60 m. Acestea erau dispuse în unghiuri de 45º. Monumentul de la Turnu Ruieni, din această perspectivă a elementelor de arhitectură, poate fi văzut într-o conexiune directă cu şantierele ce au funcționat în imediata sa vecinătate, după mijlocul secolului al XIV-lea la Căvăran şi Caransebeş, unde au fost ridicate două biserici sală cu contraforturi dispuse în unghi de 45^0 pe spațiul vestic al navei[30]. A existat fără doar şi poate, aşa cum s-a mai remarcat dealtminteri, o influență directă a arhitecturii ecleziastice în difuziunea unor forme ale arhitecturii militare medievale[31].

Luminația naturală în interiorul turnurilor era asigurată prin ferestrele amenajate pe fiecare nivel. Ele s-au păstrat mai bine la monumentele de la Ciacova şi Vršac şi doar în parte la Turnu Ruieni şi Mehadia. Latura vestică a hexagonului de la Mehadia păstrează încă fereastra cu fantă îngustă, situată deasupra unei spărturi în zid. Un desen din anul 1885 al ruinei de la Mehadia publicat de L. Böhm,

[27] Brmbolić, 2009, p. 38.
[28] Rusu, 1980, p. 186-187.
[29] Secară, 1970, p. 158; Matei, 1982, p. 110.
[30] Țeicu, 1998, p. 180, 183.
[31] Enaud, 1985, p. 49.

the first floor, had the dimensions of 1.70/1 m[27]. An identical situation was in the case of the donjon from Ciacova. The access in the tower was through an opening of 1.90m/1 m. The monuments from Banat are part, from the point of view of interior struture, of planimetry adapted in the ambiance of the contemporaneous monuments from Transylania from the 13th-14th centuries, where the donjon with ground floor and three floors was the most frequent model adopted by medieval builders[28]. The donjons from Mehadia and Ciacova had the ground floor covered by a brick vault. The floors were delimited through wooden floors supported on beams fixed in walls[29]. The monuments from Turnu Rueni and Ciacova were disposed with buttresses at corners. The donjon from Turnu Ruieni had four massive buttresses with dimensions of 2.80/1.85 m, disposed in levels with successive digging out to the height of 9.60 m. They were disposed in angles of 45º. The monument from Turnu Ruieni, from this point of view of the architecture elements, can be seen in a direct connection with the building sites that functioned in the close vicinity at Căvăran and Caransebeş after the middle of the 14th century, where two churches composed of hall with buttresses disposed in angles of 45^0 in the western side of the nave were erected[30]. Undoubtedly, there was a direct influence of the ecclesiactic architecture in the diffusion of certain forms of military medieval architecture[31].

The natural lighting inside the towers was done through the windows disposed on each level. They were better preserved at the monuments from Ciacova and Vršac, and only partly at those from Turnu Ruieni and Mehadia. The wester side of the hexagon from Mehadia still maintains the window with narrow slit situated above a breach in the wall. A drawing, since 1885, of the ruin from Mehadia published by L. Böhm, custodian of

[27] Brmbolić, 2009, p. 38.
[28] Rusu, 1980, p. 186-187.
[29] Secară, 1970, p. 158; Matei, 1982, p. 110.
[30] Țeicu, 1998, p. 180, 183.
[31] Enaud, 1985, p. 49.

custodele muzeului din Bela Crkva, evidenţiază două ferestre suprapuse pe aceeaşi latură a turnului de la Mehadia (Pl. 4). Fereastra de la primul etaj pare să fi avut un ancadrament în arc frânt, după sugestia desenului publicat de L. Böhm (Pl.4/1).

Donjonul de la Turnu Ruieni păstrează intactă fereastra amenajată pe latura de est, la nivelul celui de-al doilea etaj (Pl. 41). Ea are o fantă dreptunghiulară, înaltă şi îngustă, cu deschideri evazate spre interior[32]. Turnul de la Vršac a conservat atât nişele amenajate în pereţi la parter şi la nivelul al doilea pentru iluminatul artificial, cât şi ferestrele păstrate la etajul întâi şi al doilea[33]. Ferestrele sunt închise cu arcuri semicirculare din cărămidă. (Pl. 40). Donjonul de la Ciacova prezintă o dispunere a ferestrelor inegală pe fiecare nivel. Astfel în timp ce la primul nivel ele se regăsesc pe laturile de nord şi sud ale turnului, la nivelul superior se află dispuse câte una pe fiecare latură, iar nivelul al treilea avea câte două spre sud şi vest şi câte una pe celelalte două laturi ale etajului. Evazarea ferestrelor s-a făcut spre interior, fiind închise cu arcuri semicirculare, având asemănări tipologice cu cele de la turnul-locuinţă din Vršac.

Arhitectura monumentelor bănăţene a păstrat extrem de puţine dotări interioare, ce presupuneau că le-au avut şi care ar fi trebuit să ofere un minim de confort celor ce le-au ridicat şi care au locuit în ele. Ele par, în forma în care au ajuns, extrem de austere. O imagine şi mai accentuată, în această privinţă, o oferă comparaţia cu dotările întâlnite în donjoanele din aceeaşi perioadă în centrul şi vestul european, cu camere de rugăciune, culoare, latrine[34]. Siguranţa acestor locuinţe fortificate era întărită şi prin elemente defensive exterioare. Întâlnim la donjonul de la Turnu Ruieni, bunăoară, un şanţ cu un val de apărare ridicat în jurul său.

[32] Ţeicu, 1998, p. 206, fig. 81.
[33] Petrović, 1976, p. 56-57, fig. 4-5.
[34] Beck, 1986, p. 26.

the museum from Bela Crkva, highlights two superposed windows on the same side of the tower from Mehadia (Pl.4). The window from the first floor seems to have had a framework in a broken arch, according to the suggestion of the drawing published by L. Böhm (Pl.4/1).

The donjon from Turnu Ruieni preserves in an intact state the window disposed on the eastern side at the level of the second floor (Pl.41). It has a rectangular tall and narrow slit with inward widened out openings[32]. The tower from Vršac preseved both the niches in the walls at the ground floor, and at the second floor for the artificial lighting, and the windows from the first and the second floors[33]. The windows are closed by semicircular brick arches. (Pl. 40). The donjon from Ciacova presents an unequal disposal of windows on each level. Thus, while at the first level they are on the northern and southern sides of the tower, at the superior level there is disposed one window on each side. The third level has two windows to the south and west and one window on the other two sides of the floor. Widening out of the windows was inward. They were closed with semicircular arches having typological similarities with those from the dwelling-tower from Vršac.

The architecture of monuments from Banat preserved extremely few interior endowments that supposed that they had had them and which should have offered a minimum comfort to those who built them and who dwelled them. They seem, in the form in which they reached, extremely austere. A more accentuated image, in this respect, is offered by the comparison to the endowments encountered in the donjons from the same period in the centre and west of Europe, with praying rooms, corridors, latrines[34]. The safety of those fortified dwellings was strenghthened also through defensive exterior elements. For instance, the donjon from Turnu Rueni, had a ditch with a defensive wall raised around it.

[32] Ţeicu, 1998, p. 206, fig. 81.
[33] Petrović, 1976, p. 56-57, fig. 4-5.
[34] Beck, 1986, p. 26.

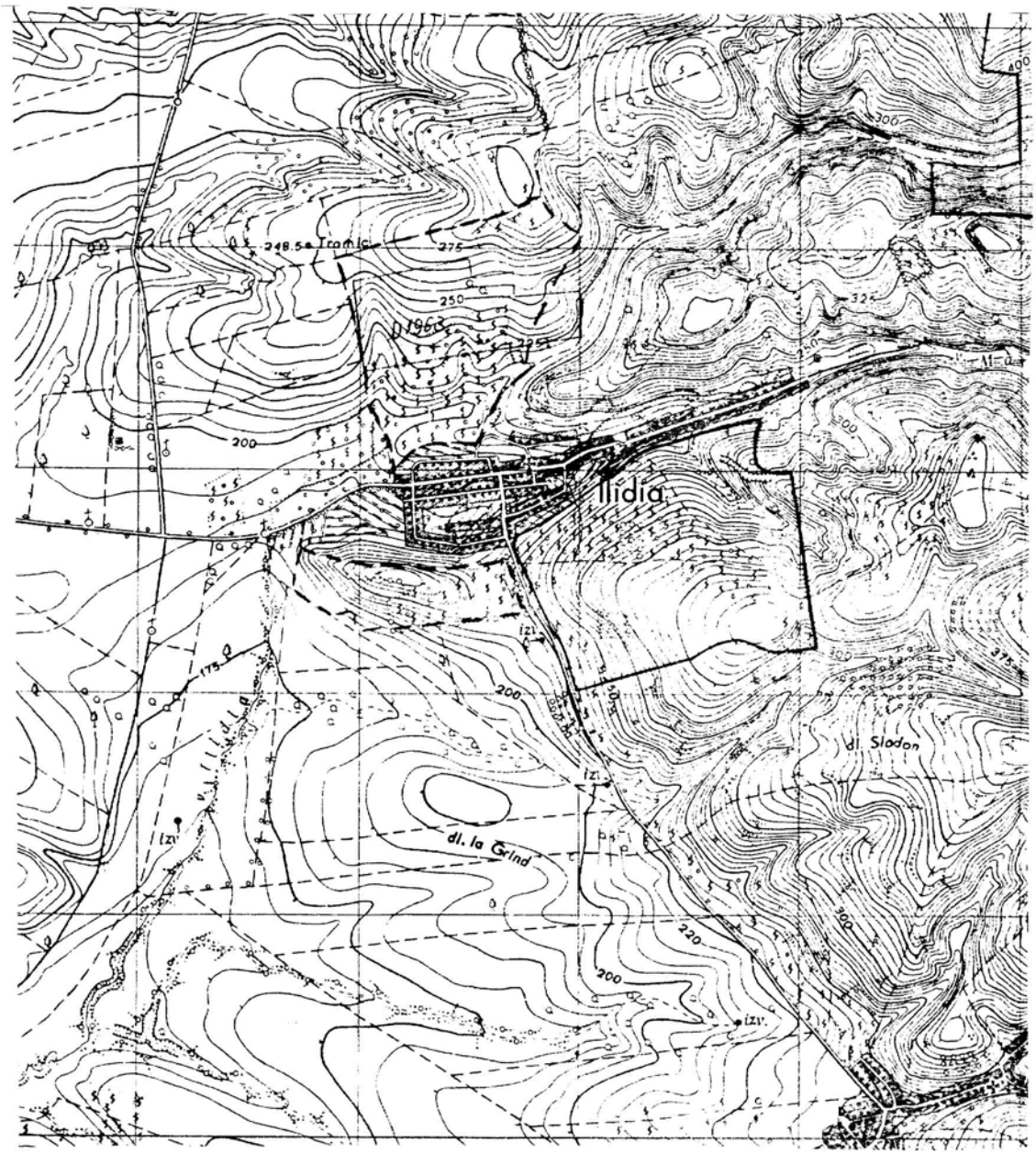

Pl.1. Ilidia. Harta zonei.
Pl.1. Ilidia. Map of the region.

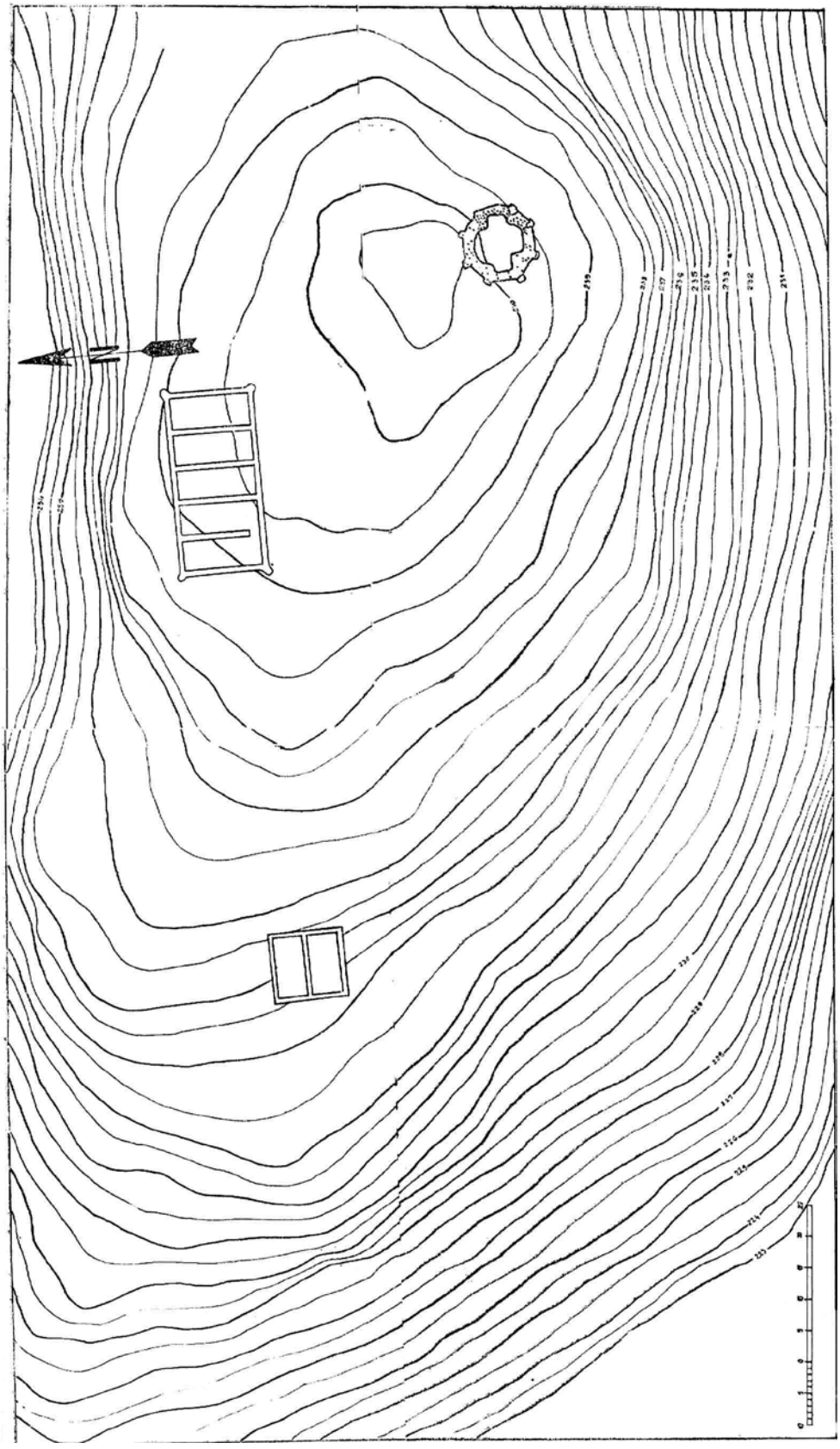

Pl.2. Ilidia-Oblița. Plan de situație al curții medievale (sec. XII-XV).
Pl.2. Ilidia-Oblița. Plan of situation of medieval court (12th-15th centuries).

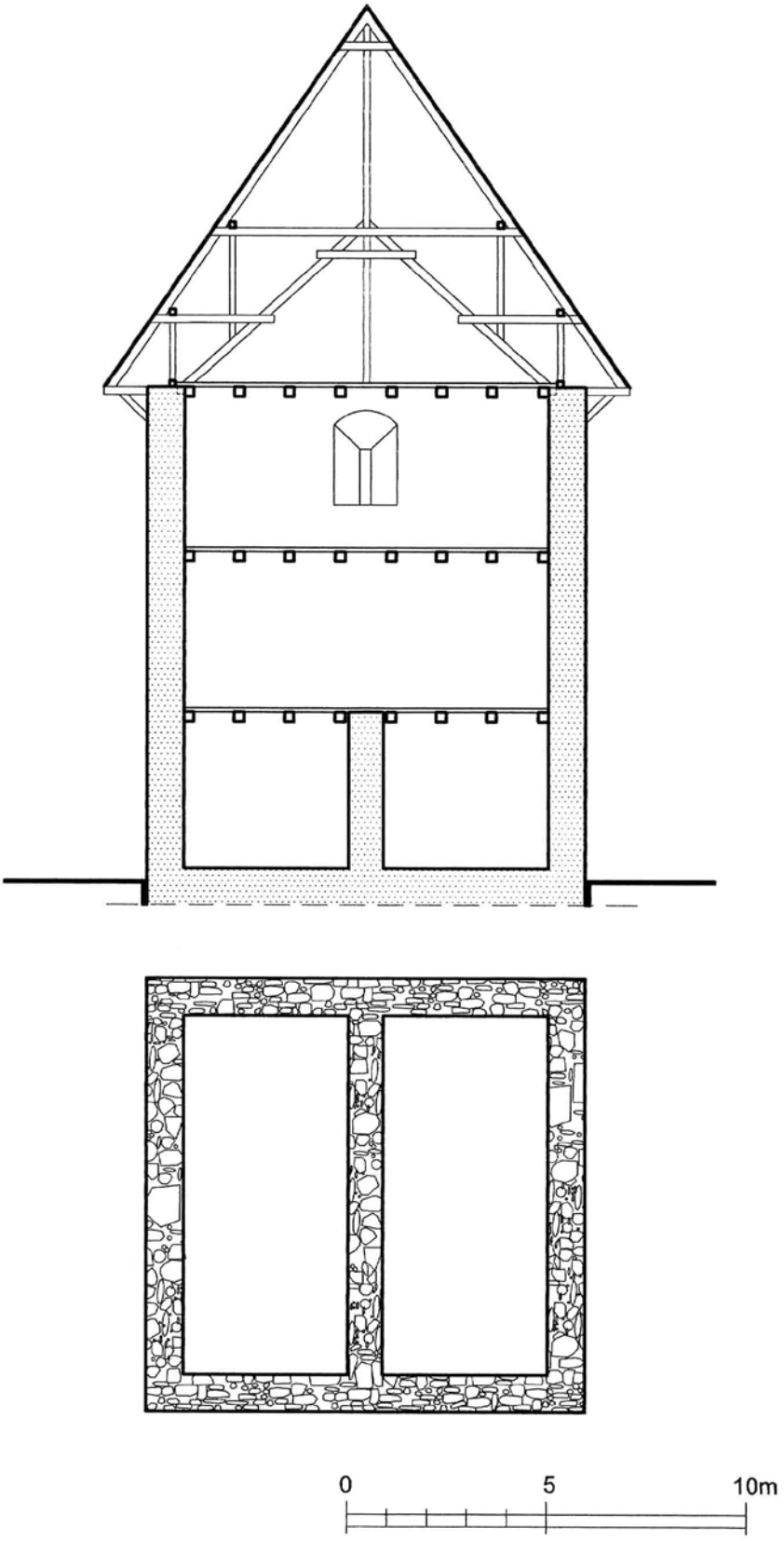

Pl.3. Ilidia-Oblița. Donjon (sec. XII).
Pl.3. Ilidia-Oblița. Donjon (12th century).

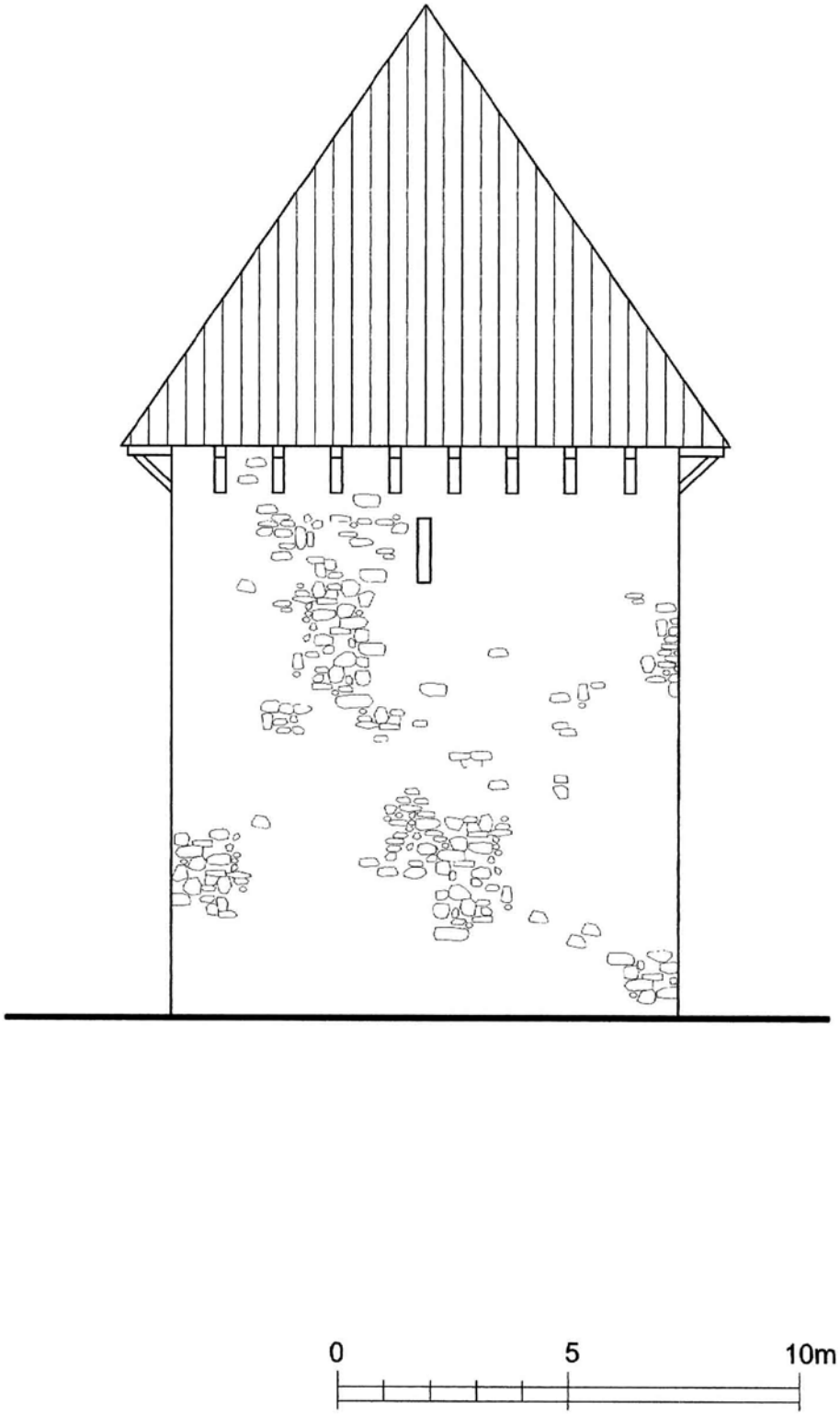

Pl.4. Ilidia-Oblița. Donjon. Propunere de reconstituire.
Pl.4. Ilidia-Oblița. Donjon. Proposal of reconstitution.

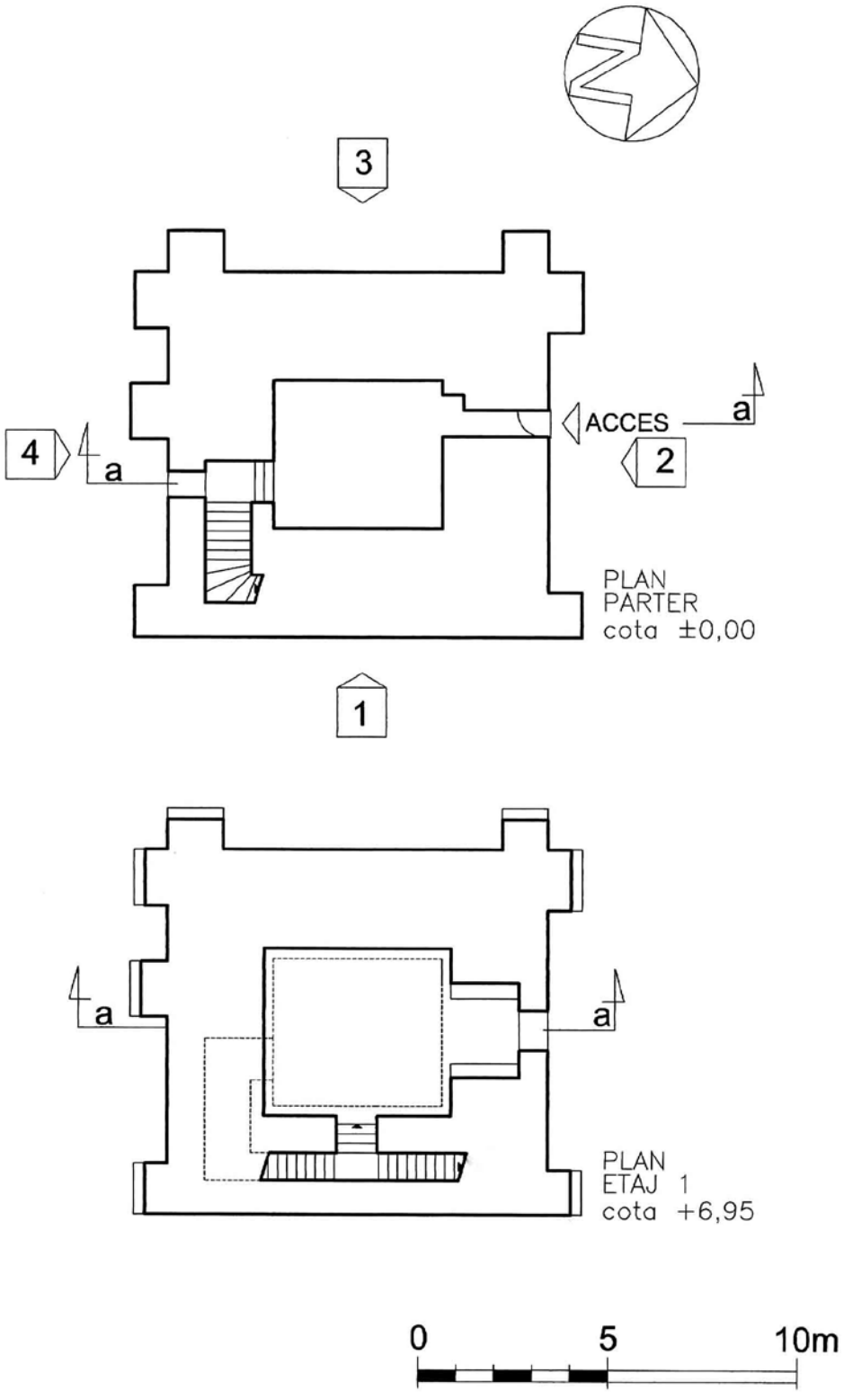

Pl.5. Ciacova. Donjon (sec. XIV). Plan parter şi etaj I.
Pl.5. Ciacova. Donjon (14th century). Plan of the ground floor and of the first floor.

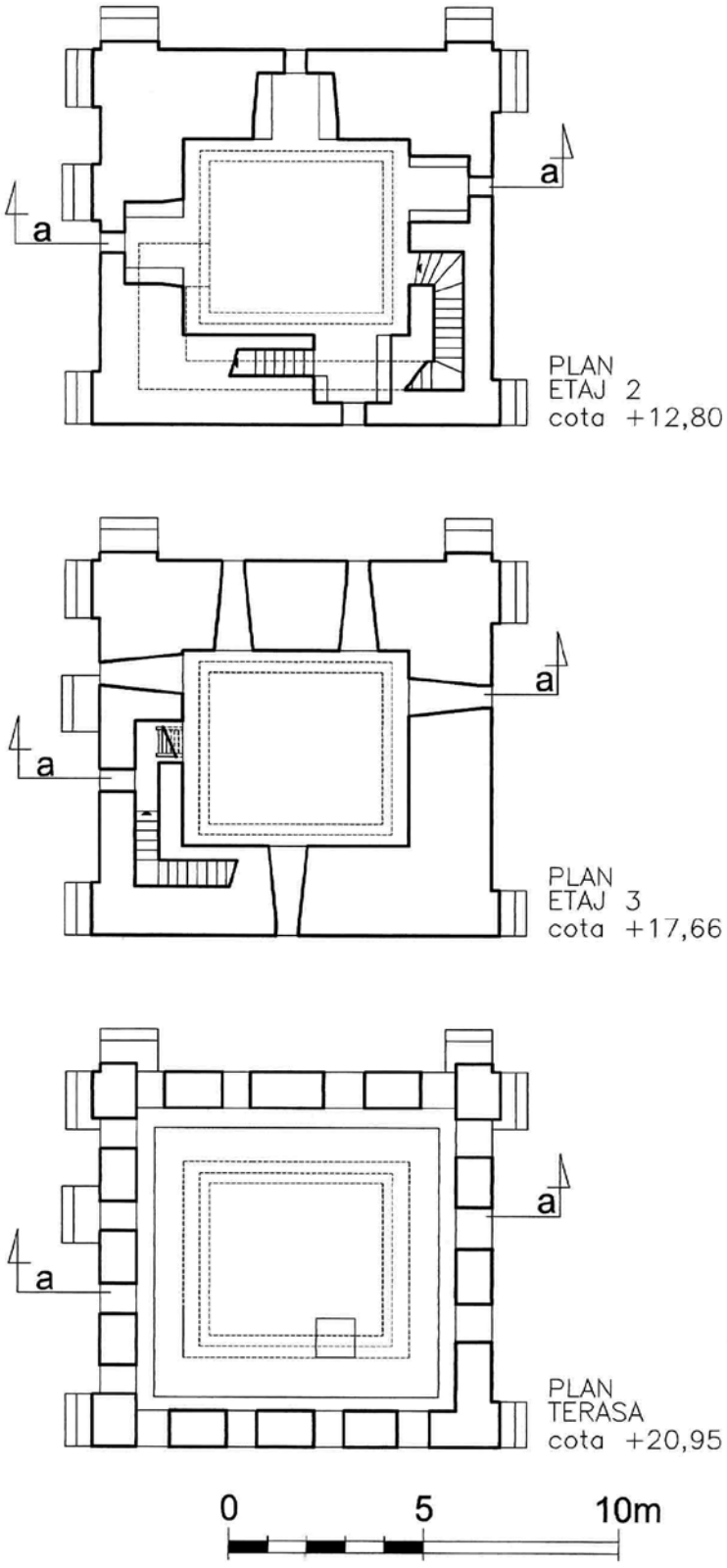

Pl.6. Ciacova. Donjon. Planurile nivelelor II-III.
Pl.6. Ciacova. Donjon. Plans of the 2nd-3rd levels.

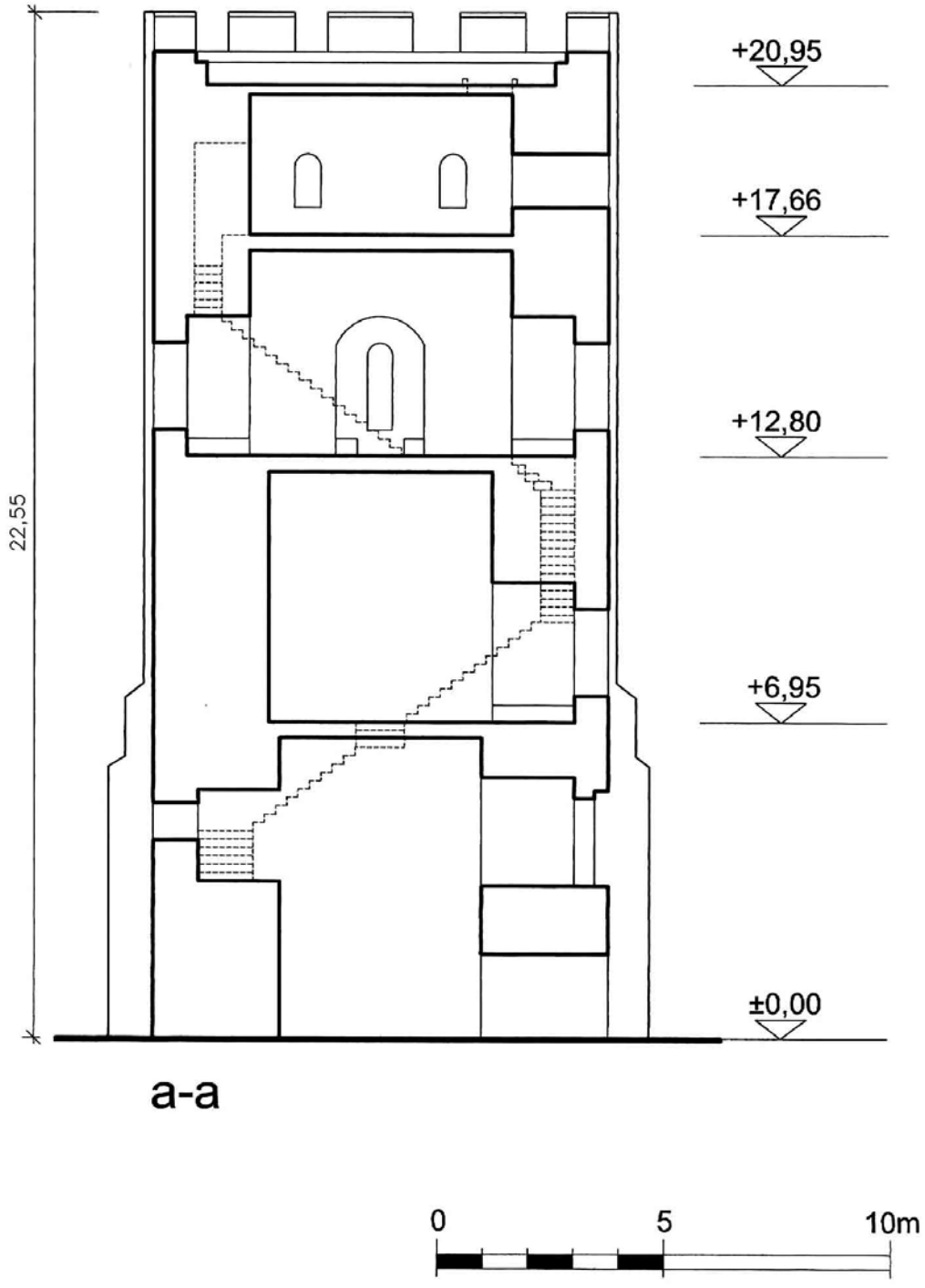

Pl.7. Ciacova. Donjon. Secțiune.
Pl.7. Ciacova. Donjon. Section.

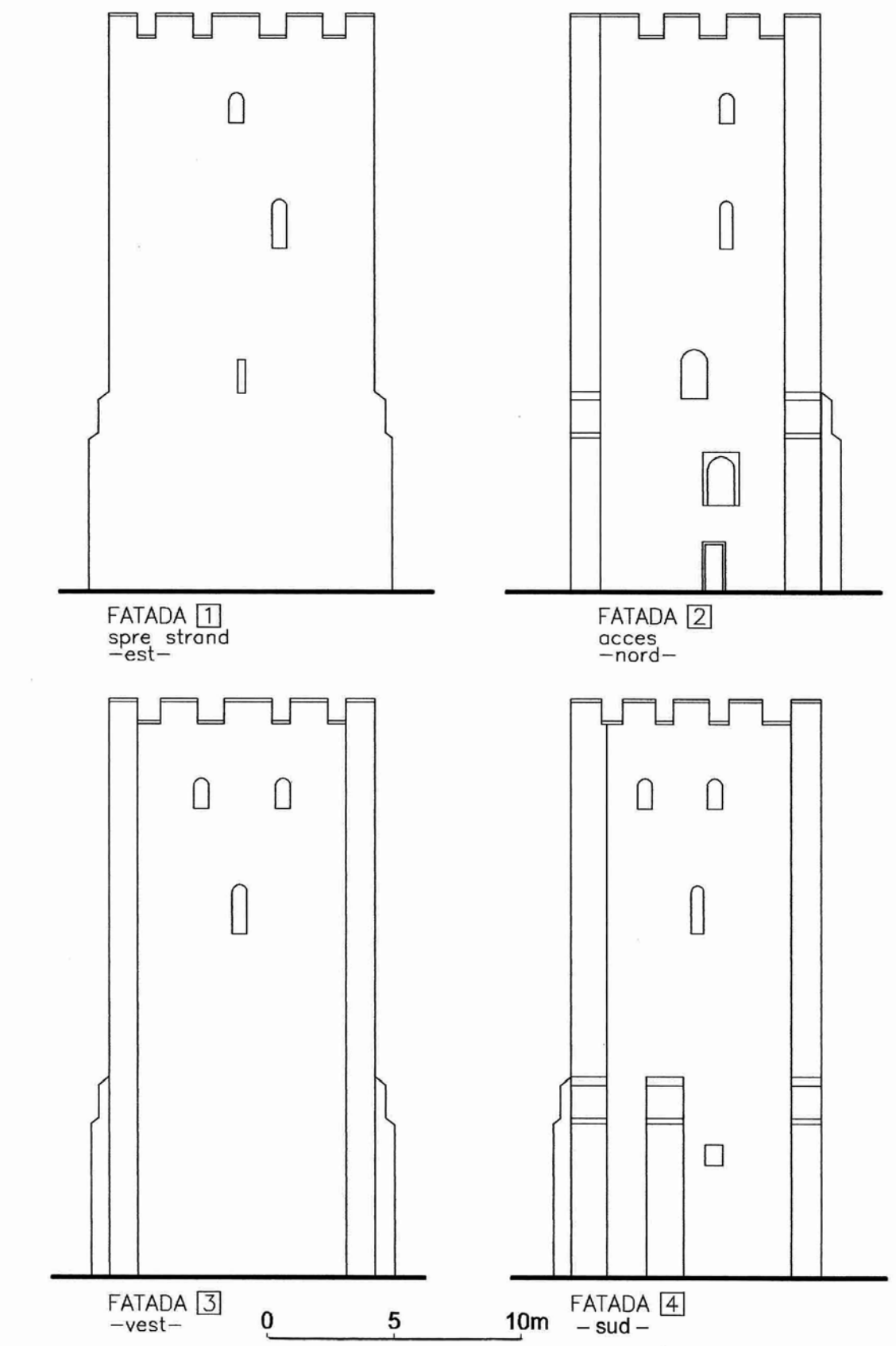

Pl.8. Ciacova. Donjon. Vederi fațade.
Pl.8. Ciacova. Donjon. Views of facades.

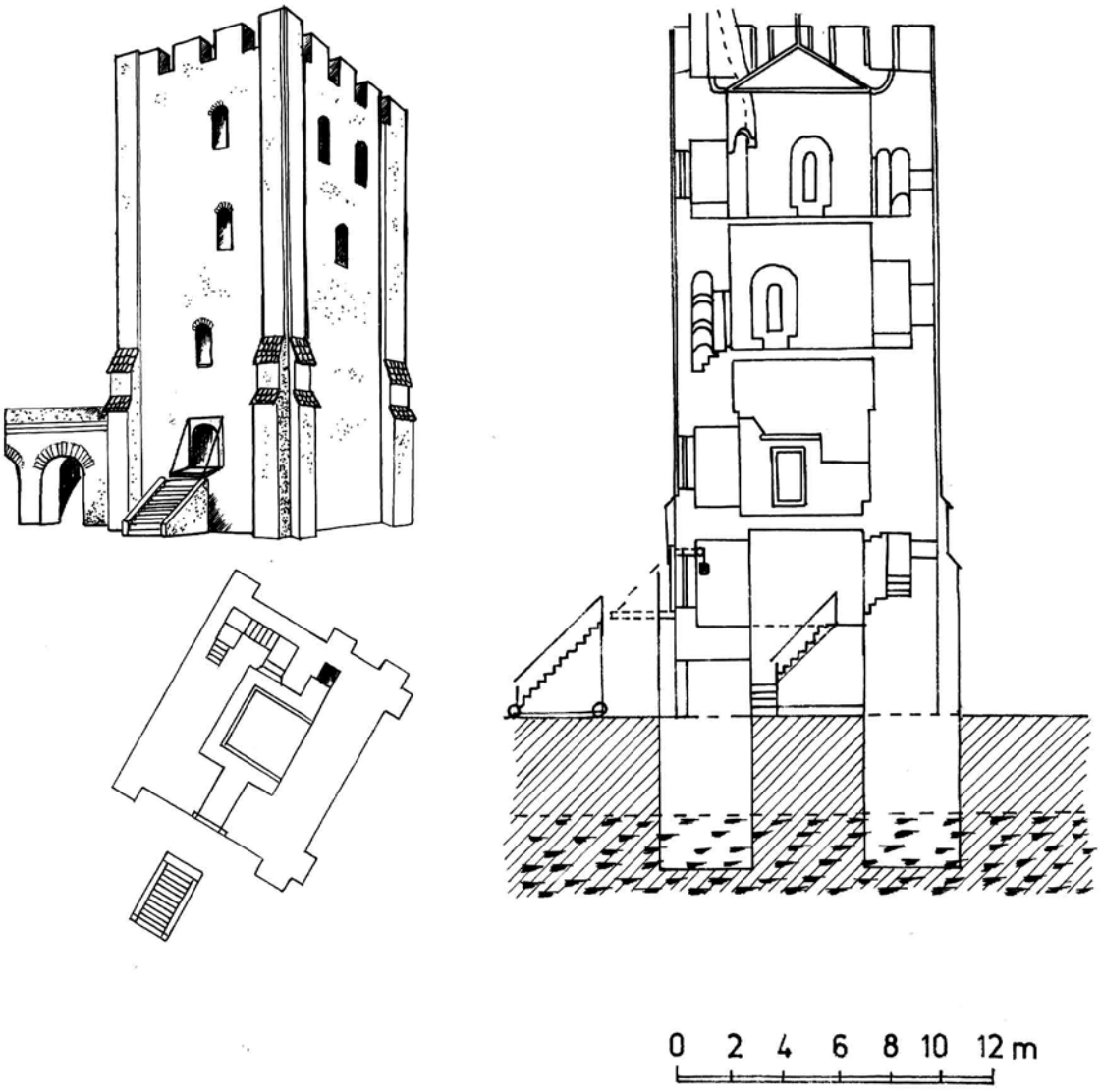

Pl.9. Ciacova. Donjon. Schiță de plan din anul 1920.
Pl.9. Ciacova. Donjon. Sketch of plan since 1920.

Donjoanele au reprezentat în multe cazuri nucleul unor fortificații din curtine şi turnuri, fiind ridicate în secolele XIV-XV.

DONJONUL DE LA CIACOVA

Ciacova este situată în câmpia joasă bănățeană dintre Timiş şi Bârzava numită şi Câmpia Timişului[35]. Ea se afla pe hotar cu Jebel, Voiteg, Macedonia, Obad, aşezări cu parohii catolice şi moşii nobiliare la începuturile Evului Mediu. Donjonul este situat pe un mal vechi al Timişului, numit astăzi Timişul Mort, fiind cunoscut în toponimia locală sub forma Culă[36]. Construcții moderne ridicate pe rama nord-estică a Ciacovei înconjoară la momentul actual monumentul, ce şi-a păstrat în bună parte nemodificat aspectul său inițial. Lucrări de reparații, inițiate pe plan local, s-au derulat în anul 1898. Din anul 1936 s-a intervenit în structura interioară, când monumentul a început să fie utilizat şi drept turn de apă al oraşului Ciacova, prin amenajarea unei cisterne la etajul al treilea, utilizată până în momentul actual. Lucrări de restaurare s-au inițiat prin Direcția Monumentelor Istorice din Bucureşti în anii 1962-1963[37]. Turnul de la Ciacova are un plan pătrat cu dimensiunile laturilor de 9,80/10,50 m. Înălțimea acestuia, măsurată la nivelul platformei superioare este de 20,95m. Zidurile au fost ridicate în întregime din cărămidă, acesta fiind singurul material de construcție utilizat. Se mai păstrează la nivelul celui de-al doilea etaj ancadramentul din bolțari din piatră al unei uşi. Grosimea zidurilor la nivelul parterului este 2,70m, în timp ce la nivelul etajului al doilea şi al treilea grosimea pereților nu depăşeşte 2m, iar la nivelul platformei de apărare măsoară 1,1 m grosime (PL.5;6). Structura verticală a turnului prezintă un parter înalt, ce măsura 6,95m, învelit cu o boltă semicilindrică, peste care se înalță trei nivele (Pl.7). Peretele de

[35] Ardeleanu, 1979, p. 27.
[36] Borovszky, Temes, 1912, p. 34-35; Trâpcea, 1969, p. 66-67; Secară, 1970, p. 157.
[37] Merschedorf, 1997, p. 87.

The donjons represented in many cases the nucleus of some fortifications of curtains and towers built in the14th-15th centuries.

THE DONJON FROM CIACOVA

Ciacova is situated in the low plain of Banat between the Timiş and the Bârzava named the Plain of Timiş[35]. It is on the boundary line with Jebel, Voiteg, Macedonia, Obad, settlements with Catholic parishes and noble estates at the beginning of the Middle Ages. The donjon is located on an older bank of the Timiş, named nowadays the Dead Timiş, being known in the local toponimy as Culă[36]. Modern constructions built on the northern-eastern frame of Ciacova surrounds presently the monument that preserved, at a large measure, unmodified its initial aspect. The reparation workings, initiated on local plan, developed in 1898. Since 1936, the interior structure has occured modifications. The monument started to be used as a water tower of the town of Ciacova, by equipping a tank at the third floor, used by the present moment. The restoration workings were initiated by the Direction of the Historical Monuments from Bucharest in 1962-1963[37]. The tower from Ciacova has a square plan with the dimensions of 9.80/10.50 m. It was, at the level of the superior platform, 20.95 m in height. The walls were made entirely of brick that was the only building material used. At the level of the second floor, there is still preserved the framework of stone blocks of a door. The walls were 2.70 m in thickness at the ground floor level, while the thickness of the walls from the second and the third floors did not surpass 2 m, and at the level of the defending platform the walls were 1.1 m in thickness (PL.5;6). The vertical structure of the tower presents a high ground floor that measures 6.95m, covered with a semicylindrical vault over which there are three levels (Pl.7). The eastern wall of

[35] Ardeleanu, 1979, p. 27.
[36] Borovszky, Temes, 1912, p. 34-35; Trâpcea, 1969, p. 66-67; Secară, 1970, p. 157.
[37] Merschedorf, 1997, p. 87.

răsărit al turnului, la înălțimea de 3.80 m, are amenajată în structura sa masivă o nişă din care se porneşte o scară în trepte amenajată până la nivelul platformei (Pl.7). Nişa pentru scară are o deschidere de 1,20 m şi o înălțime de 2 m, la nivelul de pornire este învelită cu o boltă semicirculară până la nivelul platformei. Ferestrele, cu o fantă dreptunghiulară, evazată spre interior, închise cu arcuri semicirculare, au fost dispuse inegal pe fiecare nivel. Astfel, al primul nivel al turnului se regăsesc doar două pe laturile de nord şi sud, la nivelul al doilea fiecare din laturi are câte o fereastră, în timp ce nivelul al treilea al donjonului era prevăzut cu câte două pe laturile de vest şi sud şi câte una pe celelalte laturi (Pl. 8). Structura de rezistență a turnului a fost întărită prin contraforturile în trepte, dispuse câte două în colțurile de sud-vest şi nord-vest şi doar unul în cealaltă latură a patrulaterului (Pl. 5). Se remarcă pe latura de sud a turnului existența unui contrafort, în apropierea colțului de sud-vest, ce a avut menirea întăririi unui perete în care era amenajată scara interioară[38]. Cercetările arheologice din anii 2000 şi 2006 derulate de Alexandru Rădulescu şi Răzvan Pinca au adus puține informații cu privire la elementele de fortificații dezvoltate în jurul donjonului în cursul secolelor XIV-XV, dar şi pentru stabilirea momentului construcției donjonului[39]. Documentele de cancelarie au înscris târziu, în anul 1395, fortificația de la Ciacova „castrum Chaak”[40]. Ea a fost o cetate regală, pe care regele Sigismund de Luxemburg a cedat-o în anii 1394-1395 familiei nobiliare Chaak[41].

Ridicarea donjonului de la Ciacova a fost fixată, pe temeiul analizei elementelor arhitectură păstrate, la sfârşitul secolului al XII-lea şi începutul secolului al XIV-lea, cândva într-o vreme *ante* 1308[42]. Argumentele istorice

[38] Secară, 1970, p. 158
[39] Rădulescu, Pinca, 2002, p. 325-326.
[40] Csánki, II, p. 11.
[41] Fügedi, 1977, p. 115; Engel, 1996, p. 291.
[42] Secară, 1970, p. 160, 162.

the tower, of 3.80 m in height, has disposed, in its massive structure, a niche from where staircase leads to the platform level (Pl.7). The niche for the staircase has an opening of 1.20 m and a height of 2 m. It is covered with a semicircular vault at the starting level to the platform level. The windows, with a rectangular slit, inwardly widened, closed with semicircular arches, were iregularly disposed on each level. Thus, at the first level of the tower, there are only two on the northern and southern sides. At the second level, each side has a window while the third level of the donjon was endowed with two windows on the western and southern sides and one window on the other sides (Pl. 8). The structure of resistance of the tower was strengthened through buttresses in steps, disposed two by two in the south-western and north-western corners and only one in the other side of the quadrilater (Pl. 5). It is pointed out that on the southern side of the tower, there was a buttress, close to the south-western corner, that was meant to strengthen a wall on which the interior staircase was disposed[38]. The archaeological investigations from 2000 and 2006 led by Alexandru Rădulescu and Răzvan Pinca brought few information concerning the elements of fortifications developed around the donjon during the 14th-15th centuries, but also for establishing the building moment of the donjon[39]. The chancellery documents registered late, in 1395, the fortification from Ciacova „castrum Chaak”[40]. It was a royal fortress that the king Sigismund of Luxembourg yielded to the Chaak noble family in 1394-1395[41].

The construction of the donjon from Ciacova was established, on the base of the analysis of the preserved architecture elements, at the end of the 13th century and the beginning of the 14th century, sometime in a period *ante* 1308[42]. The historical arguments

[38] Secară, 1970, p. 158
[39] Rădulescu, Pinca, 2002, p. 325-326.
[40] Csánki, II, p. 11.
[41] Fügedi, 1977, p. 115; Engel, 1996, p. 291.
[42] Secară, 1970, p. 160, 162.

invocate să susțină această datare erau circumstanțiale, anul 1308 fiind momentul stingerii dinastiei arpadiene, o perioadă de relaxare în care marii feudali puteau ridica astfel de fortificații. Se pierdea din vedere faptul că inițial fortificația de la Ciacova a fost o stăpânire regală, cedată mai apoi a neamului nobililor Chaak. Donjonul de la Ciacova a putut fi mai degrabă ridicat către mijlocul secolului al XIV-lea, în vremea angevinilor. Elementele de arhitectură atribuite romanicului târziu au persistat în lumea rurală bănățeană până în această epocă aşa cum sugerează cercetări la ruinele unei biserici medievale din Banat.

TURNUL LOCUINȚĂ DE LA ILIDIA

Ilidia este o aşezare situată pe cursul mijlociu al pârâului Vicinic, un afluent de pe malul stâng al Caraşului. Cercetări mai vechi din anii 1969-1985 au identificat la Ilidia o curte feudală pe dealul Oblița, unde se afla şi turnul locuință adus din nou în discuție acum[43]. S-a cercetat, în aceeaşi zonă, o biserică din zid şi o fortificație de pământ, vatra satului medieval şi ruinele cetății medievale Ilidia[44].

Turnul-locuință ocupă o poziție excentrică în cadrul curții feudale de la Ilidia-*Oblița*, fiind situată pe panta vestică a dealului (Pl. 2). Planul construcției are o formă pătrată, cu laturile de 11 m /11 m (Pl. 3). Delimitarea planului s-a făcut după zidurile de fundație păstrate şi a şanțului de fundație al acestora, acolo unde zidurile au fost demantelate. Zidurile în fundație au avut 0,90 m grosime. S-a utilizat de constructorii medievali o rocă calcaroasă şi cărămidă, legate cu mortar. Observații cu privire la structura zidurilor s-au putut face în zona de nord-est a construcției, mai bine păstrată, de-a lungul zidului sudic şi, în parte, pe zidul de nord. Adâncimea şan-

[43] Țeicu, 1996, p. 78-80.
[44] Matei, Uzum, 1972, p. 555-559; Țeicu, 1998, p. 105.

invoked to sustain this dating were circumstantial because the year of 1308 constituted the moment of disappearance of the Arpadian dinasty, a period of relaxing when the great feudals could erect such fortifications. It was lost sight of the fact that initally the fortification from Ciacova was a royal possession, then yielded to the Chaak nobles. The donjon from Ciacova could have been rather built at the middle of the 14th century, during the Anjou's rule. Elements of architecture assigned to the late Romanic persisted in the rural world from Banat till that epoch so as the investigations at the ruins of a medieval church from Banat suggest.

THE DWELLING-TOWER FROM ILIDIA

Ilidia is a settlement situated on the middle course of the Vicinic rivulet, an affluent on the left bank of the Caraş. Older investigations from 1969-1985 identified a feudal court at Ilidia on the Oblița hill, right there where there was also the dwelling-tower brought again into discussion now[43]. In the same region, there was investigated a church of walls and an earthen fortification, the precincts of the medieval village and the ruins of the medieval fortress[44].

The dwelling-tower occupied an excentrical position within the feudal court from Ilidia-*Oblița.* It was situated on the western slope of the hill (Pl. 2). The plan of construction is square with the sides of 11 m /11 m (Pl. 3). The delimitation of the plan was achieved following the walls of the preserved foundation and their foundation ditch there where the walls had been dismantled. The walls in foundation were 0.90 m in thickness. The medieval builders used limestone and brick fixed with mortar. Observations concering the walls structure could be done in the north-eastern area of the construction, which was better preserved, along the southern wall and,

[43] Țeicu, 1996, p. 78-80.
[44] Matei, Uzum, 1972, p. 555-559; Țeicu, 1998, p. 105.

ţului de fortificaţie cobora pe terenul în pantă între 0,60-1,00 m, măsurat la nivelul actual de călcare. Cercetarea arheologică a pus în evidenţă ceramică uzuală din pastă lutoasă de nuanţă cărămizie şi forme specifice veacului al XII-lea, un pinten cu spin şi două monede, una emisă de regele Ştefan al II-lea (1162-1171) şi un denar de Sazburg, emis la mijlocul secolului al XII-lea. Construcţia cu plan rectangular, cu un zid mediu, a fost interpretată de noi drept ruina unui turn-locuinţă[45]. Sigur nu au lipsit prezentări lipsite de temei istoric şi arheologic. Astfel, într-un studiu de ansamblu despre cercetările de arheologie medievală de la Ilidia ruina turnului locuinţă era prezentată drept o simplă locuinţă feudală timpurie, în cadrul unei „reşedinţe puţin cunoscute a cnezilor români din sudul Banatului”[46]. Cercetarea istorică şi arheologică a trebuit să răspundă la nişte chestiuni esenţiale despre construcţia din secolul al XII-lea de la Ilidia-*Obliţa*: care au fost rosturile acestor construcţii şi sub ce impuls a apărut ea în această zonă montană din sudul Banatului. Materialul arheologic şi numismatic oferă repere ferme pentru datarea acestei construcţii în cursul veacului al XII-lea, distrusă cândva spre sfârşitul secolului al XII-lea sau poate chiar la începutul secolului al XIII-lea. Momentul ridicării acesteia poate fi identificat către mijlocul secolului al XII-lea. Ceramica şi resturile menajere de la animale domestice şi sălbatice sacrificate dovedesc faptul că locuinţa din zid de la Ilidia-*Obliţa* din veacul al XII-lea a avut o utilitate civilă, cât şi una militară conferită de structura unei construcţii din zid. Turnul-locuinţă de la Ilidia se situează astfel la începutul seriei de astfel de amenajări militare şi civile din spaţiul Banatului şi al Transilvaniei. Ea a avut un parter închis deasupra căruia s-au înălţat, probabil, cel mult două nivele (Pl. 3).

Documentele scrise din prima jumătate a veacului al XIII-lea dovedesc exercitarea

[45] Ţeicu, 1996, p. 77.
[46] Uzum, 1988, p. 43.

partly on the northern wall. The depth of the fortification ditch lowered on the slopy ground between 0.60-1.00 m, measured at the present walking level. The archaeological investigation highlighted usual ceramics made of brick-coloured clay paste and shapes specific to the 12th century, a spur with spin and two coins, one issued by king Steven II (1162-1171) and a dinar of Sazburg, issued at the middle of the 12th century. The construction with rectangular plan, with a medium wall, was interpreted as the ruin of a dwelling-tower[45]. It is certain that there did not miss presentations without any historical and archaeological ground. Thus, in an ensemble study about the investigations of medieval archaeology from Ilidia, the ruin of the dwelling-tower was presented as a simple early feudal dwelling within a „less known residence of the Romanian knezes in the south of Banat”[46]. Historical and archaeological investigation had to answer to certain essential matters about the construction from the 12th century at Ilidia-*Obliţa*: what the purposes of those buildings were and under what impulse it appeared in that mountainous area in the south of Banat. The archaeological and numismatic material provide firm reference points for dating those constructions to the 12th century, destroyed towards the end of the 12th century or maybe even at the beginning of the 13th century. The moment of its building can be identified at the middle of the 12th century. Ceramics and domestic leavings of sacrified domestic and wild animals prove that the walled dwelling from Ilidia-*Obliţa* from the 12th century had both a civilian utility and a military one conferred by the structure of a wall construction. The dwelling-tower from Ilidia is placed at the beginning of the series of such military and civilian contructions in Banat and Transylvania. It had a closed ground floor above which there were, probably, at the most two levels (Pl. 3).

Written documents from the first half of the 13th century prove the exertion of an early

[45] Ţeicu, 1996, p. 77.
[46] Uzum, 1988, p. 43.

unei stăpâniri timpurii a regalității arpadiene în zona Ilidia. Un act din 30 martie 1223 menționa moşia regală Ilidia, alături de cetatea Keve şi alte sate între stăpânirile Margaretei, fostă împărătească a Bizanțului, pe care le-a pus sub protecția papală[47]. Satele şi moşiile invocate în actul din 1223, între care şi moşia regală Ilidia, au făcut parte în anul 1185 din zestrea pe care Margareta, fiica regelui Bela al III-lea, a primit-o la căsătoria cu împăratul bizantin Isac al II-lea Angelos (1185-1195)[48]. Acestea au fost teritorii cucerite de regele Bela al III-lea. Exercitarea stăpânirii regale maghiare pe cursul inferior al Caraşului şi Nerei, unde se află dealtminteri şi Ilidia, în cursul veacului al XII-lea se înscriu în tendințele şi eforturilor regalității arpadiene de organizare teritorială a comitatului Caraş în această perioadă. Comitatul Caraş s-a organizat în a doua jumătate a veacului al XII-lea în spațiul Câmpiei Caraşului şi Bârzavei, cetatea Haram, la vărsarea Caraşului în Dunăre, fiind nucleul noii structuri comitatense arpadiene[49]. Turnul locuință de la Ilidia din veacul al XII-lea este o fortificație ridicată de regalitatea arpadiană în veacul al XII-lea.

DONJONUL DE LA MEHADIA

Mehadia este situată pe vechea arteră de circulație care leagă culoarul Dunării de spațiul Câmpiei Banatului, dar şi de spațiul transilvănean prin culoarul Cerna-Timiş. Zona îngustă de chei de la Mehadia au transformat-o în zonă ideală de control al culoarului de legătură Cerna-Timiş şi, prin urmare, aici s-au ridicat fortificații în perioada romană şi romană târzie, la începuturile Evului Mediu şi până în secolul al XVIII-lea[50].

Donjonul de la Mehadia domină zona de culoar de pe culmea dealului Grad. Dealul

[47] DIR, C, veac XI, XII, XIII, I, p. 197.
48 Tăutu, 1956, p. 62-65; Engel, 1996, 0. 232.
[49] Kristo, 1988, p. 459; Țeicu, 1998, p. 417-418.
[50] Trâpcea, 1969, p. 51-54; Groza, 1998, p. 34-35.

reign of the Arpadian royalty in the area of Ilidia. An act dated to March 30th 1223 mentioned the royal Ilidia estate, beside the Keve fortress and other villages among the possessions of Margaret, ex-empress of Byzantium, that she put under papal protection[47]. The villages and estates invoked in the act from 1223, among which the royal Ilidia estate, was part of the dowry that Margaret, daughter of Bela III, got at her marriage with the Byzantine emperor Isac II Angelos (1185-1195) in 1185[48]. Those were territories conquered by the king Bela III. Exertion of the royal Hungarian domination along the inferior course of the Caraş and the Nera, where there was also situated Ilidia, during the 12th century, is part of the tendencies and efforts of the Arpadian royalty of territorial organization of the comitat of Caraş in that time period. The comitat of Caraş was organized in the second half of the 12th century in the Plain of the Caraş and of the Bârzava. The fortress Haram, at the river mouth of the Caraş in the Danube, was the nucleus of the new Arpadian comitat structure (comitatense)[49]. The dwelling-tower from Ilidia from the 12th century is a fortification erected by the Arpadian royalty in the 12th century.

THE DONJON FROM MEHADIA

Mehadia is situated on the old arterial road that connects the Danube corridor with the area of the Plain of Banat, but also with Transylvania through the Cerna-Timiş corridor. The narrow area of the river banks at Mehadia, transformed it in an ideal region of control of the link corridor Cerna-Timiş. Consequently, fortifications of Roman and Late Roman period were built here at the beginning of the Middle Ages and till the 18th century[50].

The donjon from Mehadia dominates the corridor area on the peak of the Grad hill.

[47] DIR, C, 11th, 12th, 13th centuries, I, p. 197.
[48] Tăutu, 1956, p. 62-65; Engel, 1996, 0. 232.
[49] Kristo, 1988, p. 459; Țeicu, 1998, p. 417-418.
[50] Trâpcea, 1969, p. 51-54; Groza, 1998, p. 34-35.

are forma unui promontoriu cu pante foarte abrupte, îndeosebi pe extremitatea sudică şi estică, accesul fiind posibil doar dinspre de vest şi nord-vest.

Turnul masiv păstrează, în parte, doar trei laturi, cele dinspre nord-est şi sud-vest şi cea dinspre vest, păstrată aproape în întregime (Pl. 11). Forma inițială a turnului a fost hexagonală, cu lungimea laturilor cuprinse între 6,50 m şi 7,70 m. Zidurile au o grosime de circa 2,30 m, fiind lucrate din piatră de carieră înecată în mortar. Fațadele zidurilor au un aspect îngrijit, fiind realizate din blocuri cioplite. Fațada zidurilor a fost căptuşită cu bolțari din calcar ecarisați, ceea ce conferă turnului un aspect deosebit de îngrijit. Îmbinările de la colțuri, realizate din blocuri prismatice de dimensiuni diferite, ce alternează între ele, întăresc această imagine a monumentului (Fig. 4). Structura interioară a donjonului cuprindea un parter închis, suprapus de trei etaje. Un desen realizat de istoricul german L. Böhm în anul 1880 prezenta două ferestre suprapuse pe una din laturile donjonului[51]. (Pl. 11/1). Parterul înalt şi închis complet spre exterior era învelit cu o boltă din cărămidă, iar cele trei etaje ce-l suprapuneau erau învelite cu planşee din lemn, fixate în structura zidurilor[52].

Monumentul a beneficiat de cercetare arheologică în deceniul al optulea al secolului trecut, care ar fi putut, eventual, oferi elemente pentru datarea apariției donjonului de la Mehadia[53]. Recursul la documentele istorice oferă informații despre fortificația de la Mehadia de la începutul secolului al XIV-lea. Aflăm, dintr-un act din 23 octombrie 1317, că această cetate de la Mehadia era stăpânită în mod abuziv de Ioan, fiul lui Theodor de Veiteh[54]. S-a organizat împotriva rebelului o expediție regală condusă de Martin, fiul lui Bugar, comite de Sălaj. Documentul din 20 februarie 1323 consemna calitatea de castelan de Mehadia a lui Dionisie

[51] Böhm, 1880, p. 164.
[52] Matei, 1982, p. 110.
[53] Matei, 1982, p. 110-112.
[54] Holban, 1981, p. 91.

The hill is shaped like a promontory with very abrupt slopes, especially on the southern and eastern extremities. The access was possible only from the west and north-west.

The massive tower partly preserves just three sides, those from the north-east and south-west and west. The western side is almost entirely preserved (Pl. 11). The initial form of the tower was hexagonal, with sides of 6.50 m and 7.70 m in length. The walls were about 2.30 m in thickness. They were made of quarry stone drowned in mortar. The facades of the walls have a neat aspect being made of carved stone blocks. The facades were covered with squared off limestone blocks, that confered an extremely neat aspect to the tower. The fixed joinings at corners, made of prismatic blocks of different dimensions, that alternate among them, strengthen this image of the monument (Fig. 4). The interior structure of the donjon comprised a closed ground floor, superposed by three floors. A drawing done by the German historian L. Böhm in 1880 presented two windows superposed on one of the donjon sides[51]. (Pl. 11/1). The high ground floor completely closed outwardly was covered by a brick vault, and the three floors that were above it were covered with wooden floors fixed in the structure of walls[52].

The monument benefited of an archaeological investigation in the 8th decade of the last century, that could have, eventually, provided elements for dating the construction of the donjon from Mehadia[53]. The appeal at historical documents offer information about the fortification from Mehadia at the beginning of the 14th century. We found out, from an act dated to October 23rd 1317, that fortress from Mehadia was abusively owned by Ioan, Theodor of Veiteh's son[54]. A royal expedition led by Martin, Bugar's son, comite of Sălaj, was organized against the rebbell. The document from February 20th 1323 registered Dionisie Szecs' quality of lord of Mehadia, who also

[51] Böhm, 1880, p. 164.
[52] Matei, 1982, p. 110.
[53] Matei, 1982, p. 110-112.
[54] Holban, 1981, p. 91.

Szecs, care deținea şi înalta funcție regală de mare stolnic. Documentele invocate mai sus arată că fortificația de la Mehadia era deja ridicată de ceva vreme, înaintea anului 1317, când apare consemnată documentar. Ea a fost ridicată probabil la sfârşitul secolului al XIII-lea, ori cel târziu în primii ani ai secolului al XIV-lea. Ea a fost o cetate regală şi apariția acesteia trebuie pusă în contextul politicii de expansiune spre est şi sud-est promovată de regalitatea arpadiană în veacul al XIII-lea, de creare a Banatului de Severin[55]. Dealtminteri, documentul din 1329 consfințea *expresis verbis* această realitate: ea fost zidită „pentru a sta împotriva bulgarilor a lui Basarab voievodul transalpin, a regelui schismatic al Rasciei şi a tătarilor ce năvăleau neîncetat cu duşmănie, atacând hotarele regatului nostru"[56].

TURNURILE LOCUINȚĂ DE LA SVINIȚA

Turnurile de la Svinița sunt situate la intrarea în Clisura Cazanelor Dunării, la circa 45 km amonte de Orşova. Fluviul străbate în acest sector transcarpatic o zonă de strâmtură pentru a face apoi un cot brusc spre nord până la Dubova au un bazinet. Munții Clisurii cu pante abrupte coboară până la vadurile fluviului, întreaga zonă fiind astfel dificil de străbătut. Trei turnuri, din care unul se află acum sub apele fluviului formau un ansamblu fortificat controla acest sector al fluviului la începuturile Evului Mediu[57].

Turnurile au fost amplasate pe teren sub forma unui triunghi cu baza spre mal şi vârful spre apele fluviului. Distanța între cele două turnuri dinspre dealuri era de 20 m iar cea spre turnul aflat în vârf, către Dunăre, era de circa 40 m[58](Pl.14). Turnurile au fost construite după un plan pătrat cu următoarele dimensiuni: 6,70/6,50 m, 7,20/6,30 m pentru cele cu

[55] Achim, 2006, p. 40 şi urm; Țeicu, 1998, p. 421-423.
[56] Holban, 1981, p. 94.
[57] Trâpcea, 1969, p. 45; Corvătescu, Rădulescu, 1979, p. 169-171; Țeicu, 1998, p. 206.
[58] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.169.

possessed the high royal rank of High Steward. The documents invoked above showed that the fortification from Mehadia had been already built for some time, before 1317, when it was documentarily mentioned. It was probably built at the end of the 13th century, or at last in the first years of the 14th century. It was a royal fortress and its construction must be considered in the context of the policy of expansion towards east and south-east promoted by theArpadian royalty in the 13th century, of creation of the region of Banat of Severin[55]. Otherwise, the document from 1329 confirmed *expresis verbis* this reality: it was built „to defend against Basarab's Bulgarians, the transalpin voivode, against the schismatic king of Rascia and against the Tatars that were invading unceasingly with enmity the borders of our kingdom"[56].

THE DWELLING-TOWERS FROM SVINIȚA

The towers from Svinița are situated in the Danube Clisura, at about 45 km upstream by Orşova. The river traverses, in this trans-Carpathian sector, a narrowness region, then it suddenly meanders towards the north to Dubova. The mountains of the Danube Clisura with abrupt slopes go down to the river fords, the whole region being thus difficult to be passed through. Three towers, from which one is now under the river waters formed a fortified ensemble that controlled that sector of the river at the beginning of the Middle Ages[57].

The towers were located so as to form a triangle with its base towards the bank and the top towards the river waters. The distance between the two towers near the hills was of 20 m, and the distance to the tower situated on the top, towards the Danube, was of about 40 m[58] (Pl.14). The towers were built following a square plan with the following dimensions:

[55] Achim, 2006, p. 40 şi urm; Țeicu, 1998, p. 421-423
[56] Holban, 1981, p. 94.
[57] Trâpcea, 1969, p. 45; Corvătescu, Rădulescu, 1979, p. 169-171; Țeicu, 1998, p. 206
[58] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.169.

amplasament către deal şi respectiv de 7,50/7 m pentru turnul aflat acum sub apă. Structurate pe verticală turnurile aveau un parter închis, un etaj şi o platformă de luptă dispuse pe înălțimi de 10-11 m cât măsura fiecare construcție.

Planşee din lemn sprijinite pe grinzi masive separau structurile interne ale turnurilor. S-a remarcat în timpul cercetării o retragere a zidurilor de la grosimea de 1,40 m la 0,80 m deasupra planşeului de la platforma de tragere care a fost interpretată drept drum de strajă sprijinit pe console[59]. Fante de tragere au fost amenajate la nivelul etajului întâi cât şi ai platformei de luptă, ce aveau dimensiunile de 0,8 m/0,12 m.

Observațiile făcute în timpul cercetării arheologice din anul 1970 de către Corvătescu şi Rădulescu la paramentul monumentului a evidențiat trei registre, care nu indică faze diferite de refacere, ci reprezintă o caracteristică constructivă întâlnită şi la alte monumente din zonă[60]. Cercetarea arheologică nu a produs dovezi pentru o datare restrânsă a monumentelor, perioada propusă din secolul al XIII-lea până la mijlocul secolului al XV-lea fiind foarte lungă[61]. Documentele de cancelarie au consemnat *castrum Zincze* în anul 1443 alături de alte fortificații de pe Dunăre[62], mărturiile arheologice neconcludente identificate cât şi consemnările documentare târzii lasă deschisă discuția cu privire la momentul ridicării turnurilor de la Svinița. Fortificația de la Svinița se leagă în opinia noastră, exprimată cu ceva vreme în urmă, de politica răsăriteană a Regatului Maghiar, de tendința acestuia de a controla cursul Dunării de Jos apusene[63].

Regalitatea maghiară a ridicat în cursul veacului al XIII-lea o fortificație la Coronini,

[59] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.169.
[60] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.171.
[61] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.171.
[62] Pesty, *Szörenyi,* p.44-45; Csánki, II, p.14.
[63] Țeicu, 1998, p.207.

6.70/6.50 m, 7.20/6.30 m for those located towards the hill, and respectively 7.50/7 m for the tower that is nowadays under water. The towers with vertical structure had a closed ground floor, a floor and a fighting platform disposed on heights of 10-11 m as each building measured.

Wooden floors supported on massive beams were separating the intern structures of the towers. It was noticed, during the investigation, that the walls were decreased from 1.40 m in thickness to 0.80 m in thickness above the floors of the firing platform that was interpreted as sentry road supported on consoles[59]. Slits of firing were arranged at the level of the first floor and of the fighting platform, that had the dimensions of 0.8 m/0.12 m.

The observations done during the archaeological investigation led by Corvătescu and Rădulescu in 1970 at the parameters of the monument pointed out three registers that do not indicate different phases of rebuilding, but they represent a constructive characteristic encountered also at other monuments from this region[60]. The archaeological investigation did not provide proofs for a limited dating of monuments, the proposed period from the 13th century till the middle of the 15th century being very long[61]. Chancellery documents registered *castrum Zincze* in 1443 beside other fortifications on the Danube course[62], identified archaeological unconvincing proofs, as well as late documentary records do not close the discussion as concerns the moment of building the towers from Svinița. The fortification from Svinița is connected, in our opinion expressed a time ago, with the eastern policy of the Hungarian Kingdom, by its tendency to control the course of the Low western Danube[63].

Hungarian Royalty erected, during the 13th century, a fortification at Coronini, at an

[59] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.169.
[60] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.171.
[61] Corvătescu, Rădulescu, 1979, p.171.
[62] Pesty, *Szörenyi,* p.44-45; Csánki, II, p.14.
[63] Țeicu, 1998, p.207.

la o extremitate a Clisurii şi o alta la Turnu Severin, în aceeaşi vreme, ceea ce exprimă cu limpezime tendința de a avea sub control acest segment al Dunării[64]. Fortificațiile de la Svinița ar fi putut fi ridicate în această vreme a secolului al XIII-lea dar este posibil ca turnurile să fi fost zidite şi în cursul veacului al XIV-lea în epoca angevinilor.

DONJONUL DE LA TURNU RUIENI

Localitatea Turnu Ruieni este situată pe valea râului Sebeş, ce coboară de sub Muntele Mic, în imediata vecinătate sud-estică a orașului Caransebeş. Fortificația este aşezată pe un vârf al unui deal, sub forma unui promontoriu cu pante abrupte pe rama estică a satului Turnu Ruieni[65].

Donjonul, o construcție masivă, are un plan rectangular cu dimensiunile interioare de 4,60/4,80 m. colțul de sud-est s-a prăbuşit la mijlocul veacului trecut, el având aspect inițial neschimbat până la începutul veacului trecut după cum dovedeşte o fotografie de epocă (Fig.12). Patru contraforturi masive, realizate în trepte se află dispuse în unghi de 45^0 la colțurile patrulaterului. Ele au o înălțime de 9,80 m şi dimensiunile de 3,20/1,85 m; 2,80/1,85 m (Pl. 16). Structural donjonul a avut un parter uşor adâncit, inaccesibil din afară, care a avut o înălțime de 4,30 m. zidurile se îngustau la nivelul etajului I cu circa 0,40 m realizându-se în acest fel suportul pentru planşeu. Acelaşi procedeu a fost aplicat de constructorii medievali şi pentru al doilea etaj în vederea aşezării planşeului. Nivelul întâi al donjonului a avut o înălțime de 4.10 m în timp ce al doilea măsura pe înălțime 5,80m. Grinzile planşeului ce învelea etajul al doilea străpungeau pereții exteriori realizându-se în acest fel o platformă de strajă (Pl. 16). Etajul

[64] Matei, Uzum, 1973, p.147,149; Rusu, 2003, p.65-66.
[65] Secară, 1975, p.302-305; Matei, 1982, p.108; Țeicu, 1998, p.206.

extremity of the Danube Clisura and another one at Turnu Severin, in the same time, that clearly expresses the tendency to have under control this segment of the Danube[64]. The fortifications from Svinița could have been built in the 13th century, but it is possible that the towers should have been built also in the 14th century during the Angevin rule.

THE DONJON FROM TURNU RUIENI

The locality Turnu Rueni is situated in the Sebeş valley, that comes from under the Muntele Mic, in the close south-eastern vicinity of the Caransebeş town. The fortification is located on the top of a hill, shaped like a promontory with abrupt slopes on the eastern frame of the Turnu Rueni village[65].

The donjon, a masive construction, has a rectangular plan with interior dimensions of 4.60/4.80 m. The south-eastern corner broke down at the middle of the last century. It had the initial aspect unchanged till the beginning of the last century as a photo of the epoch proved (Fig.12). Four massive butresses, made in steps are disposed in an angle of 45^0 at the corners of the quadrilater. They are 9.80 m in height and dimensions of 3.20/1.85 m; 2.80/1.85 m (Pl. 16). Structurally, the donjon had a slightly deepened ground floor, inaccessible by outside, that was 4.30 m in height. The walls turned narrower at the level of the first floor with about 0.40 m achieving in this way the support for the floor. The same procedure was applied by medieval builders also for the second floor in view of setting the floor. The first level of the donjon was 4.10 m in height while the second level was 5.80 m in height. The floor beams that covered the second floor penetrated the exterior walls achieving in this way a sentry platform (Pl. 16). It is estimated that the third floor was about 4 m in height,

[64] Matei, Uzum, 1973, p.147,149; Rusu, 2003, p.65-66.
[65] Secară, 1975, p.302-305; Matei, 1982, p.108; Țeicu, 1998, p.206.

al treilea estimăm că avea circa 4 m înălțime iar donjonul a avut circa 19 m la înălțimea zidurilor ridicate. Un şanț de apărare cu val înconjurau donjonul constituind elementele defensive externe ce măreau capacitatea de apărare a acestuia (Pl. 15).

Informațiile istorice cu privire la construcția de la Turnu Ruieni sunt sumare. Un act din iulie 1467 înscria între posesiunile nobililor din familia Mâtnic un turn din piatră, ceea ce a determinat atribuirea acestui donjon acestei familii nobiliare[66]. Istoricul Engel Pál considera fortificația de la Turnu Ruieni o creație a regalității angevine[67]. Familia românească nobiliară Mâtnic, atestați nobili în 1440 s-au implicat activ în apărarea Banatului în vremea lui Iancu de Hunedoara. Ştefan şi Mihai de Mâtnic ajung să dețină funcții importante precum cea de ban al Severinului în anii 1459 şi 1467[68]. Donjonul de la Turnu Ruieni chiar dacă a fost o posesiune regală inițial a putut ajunge în urma unor donații în patrimoniul familiei nobiliare a Mâtnicenilor.

DONJONUL DE LA VRŠAC

Aşezarea şi fortificația medievală sunt situate pe rama sud-vestică a dealurilor Banatului, pe un vechi culoar ce lega valea Dunării de câmpia bănățeană, ocolind zona montană. Turnul de la Vršac este situat pe dealul Cula, ce domină prin înălțime pe un vast spațiu zona depresionară înconjurătoare.

Culmea teşită pe care a fost amplasată fortificația măsoară 48/18 m[69]. (Pl. 18). Planul construcției are forma unui patrulater cu dimensiunile de 13,80 m/11 m. Donjonul are o înălțime de 19,85 m şi o structură interioară organizată pe trei nivele şi un parter complet închis[70]. (Pl.19). Planşeele din lemn cu grinzi

[66] Pesty, *Szörenyi*, p.80.
[67] Engel, 1996, p. 407.
[68] Drăgan, 2000, p. 422.
[69] Petrović, 1976, p. 53.
[70] Petrović, 1976, p. 54.

and the donjon was about 19 m in height of the built walls. A defensive ditch with wall surrounded the donjon constituting external defensive elements that were increasing its defensive capacity (Pl. 15).

Historical information concerning the construction from Turnu Rueni are summary. An act dated to July 1467 registered a stone tower among the possessions of the nobles of the Mâtnic family, that determined the assignment of this donjon to this noble family[66]. The historian Engel Pál considered the fortification from Turnu Rueni as being a creation of the Angevin royalty[67]. The Mâtnic noble Romanian family, certified as nobles in 1440, actively implied in defending Banat during the rule of Iancu of Hunedoara. Ştefan and Mihai of Mâtnic obtain important functions as for example that of ban of Severin from 1459 till 1467[68]. The donjon from Turnu Ruieni, even if it was initially a royal possession, could enter, as a consequence of some donations, in the patrimony of the Mâtnic noble family.

THE DONJON FROM VRŠAC

The medieval settlement and fortification are located on the south-western frame of the hills of Banat, in an old corridor that connected the Danube valley with the plain of Banat rounding the mountainous area. The tower from Vršac is situated on the Cula hill, that dominates through its height the surrounding depresionary zone on a large area.

The flattened peak on which the fortification was placed measures 48/18 m[69]. (Pl. 18). The plan of construction is rectangular with the dimensions of 13.80 m/11 m. The donjon is 19.85 m in height. It has an interior structure organized on three levels and a completely closed groundfloor[70]. (Pl.19). The wooden floors with crossed beams delimited

[66] Pesty, *Szörenyi,* p.80.
[67] Engel, 1996, p. 407.
[68] Drăgan, 2000, p. 422.
[69] Petrović, 1976, p. 53.
[70] Petrović, 1976, p. 54.

aşezate în cruce delimitau cele trei nivele, accesul între etaje se făcea prin scări interioare din lemn. Accesul în fortificaţie se făcea la primul nivel unde în zidul vestic s-a practica o deschidere cu dimensiunile de 1,70/1 m., închisă cu un arc semicircular[71] (Pl.19/2; 3). Nivelul al doilea al turnului a păstrat coşul de la instalaţia de încălzit ce avea două vetre. Coşul zidit din cărămidă a avut diametrul de 0,70 m, fiind plasat pe colţul sud-estic al nivelului[72].

Turnul de la Vršac a fost zidit din piatră cioplită, faţadele având aşadar un aspect îngrijit iar la colţuri s-a folosit piatra ecarisată (Fig.15). Acoperişul de formă piramidală proteja elementele defensive de pe platforma deasupra nivelului al treilea (Pl.24 a).

Cercetarea arheologică recentă a oferit documentaţie pentru cunoaşterea topografiei zonei fortificaţiei, a amenajărilor ulterioare din jurul donjonului fără a contribui cu informaţii la stabilirea momentului cronologic al ridicării donjonului[73]. Milleker în monografia istorică consacrată oraşului Vršac a plasat momentul ridicării fortificaţiei de pe dealul Culă în epoca lui Sigismund de Luxemburg. El consemna în acelaşi context tradiţia istorică sârbească ce lega zidirea fortificaţiei în anul 1425 de stăpânirile în zonă ale familiei Branković[74]. În aceeaşi vreme, anterior anului 1427 plasa momentul ridicării turnului Marin Brmbolić[75]. Epoca de început a fortificaţiei era aşadar plasată între anii 1411-1450[76], fiind îndeobşte legată de stăpânirile lui Ştefan Lazarović şi Djordje Branković. Istoria Vârşeţului la începuturile Evului Mediu se lega de integrarea ei în stăpânirile regatului arpadian în spaţiul de sud al Banatului. Identificarea domeniului

[71] Brmbolić, 2009, p. 38.
[72] Brmbolić, 2009, p. 40.
[73] Brmbolić, 2009, p. 105.
[74] Milleker, 2005, p. 34-35.
[75] Brmbolić, 2009, p. 53.
[76] Petrović, 1976, p. 56.

the three levels. The access among the floors was done through interior wooden staircases. The access in fortification was done at the first level where an opening of 1.70/1 m was achieved in the western wall. The opening was closed with a semicircular arch[71] (Pl.19/2; 3). The second level of the tower preserved the chimney from the heating instalation that had two hearths. The brick chimney was 0.70 m in diameter. It was placed on the south-eastern corner of the level[72].

The tower from Vršac was built of carved stone. The facades had a neat aspect. The squared off stone was used at the corners (Fig.15). The pyramidal roof protected the defensive elements on the platform above the third level (Pl.24 a).

Recent archaeological investigations provided documentation for the knowledge of the topography of the fortification area, of the subsequent constructions around the donjon without contributing with information at setting the chronological moment of the donjon building[73]. Milleker, in the historical monograph dedicated to the Vršac town, dated the moment of building the fortification on the Culă hill to the epoch of Sigismund of Luxembourg. He wrote down in the same context the historical Serbian tradition that related the building of fortification in 1425 to the Branković family's possessions in the region[74]. In the same time, previously to 1427, Marin Brmbolić dated the moment of building the tower[75]. The epoch of beginning of the fortification was placed between 1411-1450[76]. It was especially related to Ştefan Lazarović's and Djordje Branković's possessions. The history of Vršac at the beginning of the Middle Ages was connected with its integration in the possessions of the Arpadian kingdom in the south of Banat. Identification of the royal domain, and later of the Ersumlov fortifica-

[71] Brmbolić, 2009, p. 38.
[72] Brmbolić, 2009, p. 40.
[73] Brmbolić, 2009, p. 105.
[74] Milleker, 2005, p. 34-35.
[75] Brmbolić, 2009, p. 53.
[76] Petrović, 1976, p. 56.

regal şi mai apoi al fortificației Ersumlov la Vršac este deja un fapt unanim acceptat în istoriografia recentă[77]. Documentele veacului al XIII-lea începând cu actul din 1223 şi până la 1292 când apărea înscrisă stăpânirea regală a zonei indică rostul important al aşezării într-o zonă de culoar spre sudul Dunării şi într-o epocă în care Regatul arpadian îşi concentra eforturile de extindere a controlului în sud-estul european. Cetatea Ersomliö apare consemnată în acte în anul 1323[78]. Donjonul de la Vršac se identifică aşadar cu nucleul inițial al cetății Ersomliö şi a fost o construcție regală. El a fost ridicat cu siguranță în perioada foarte de început a secolului al XIV-lea. Amplasarea sa în zona de culoar geografic şi pe o direcție de expansiune a puterii maghiare îl face să aibă multe similitudini cu donjonul de la Mehadia.

tion at Vršac has been already an unanimously accepted fact in recent historiography[77]. The documents of the 13th century starting with the act from 1223 till 1292 when the royal domination of the region appeared recorded indicates the important role of the settlement in the corridor area towards the south of the Danube in an epoch when the Arpadian Kingdom concentrated its efforts of control extension on the south-east of Europe. The Ersomliö fortress is recorded in documents in 1323[78]. The donjon from Vršac is identified with the initial nucleus of the Ersomliö fortress. It was a royal construction. It was certainly built in the very beginning of the 14th century. Its location in the region of the geographical corridor on a direction of expansion of the Hungarian domination makes it to have many similitudes with the donjon from Mehadia.

[77] Halasi-Kun, 1976, p. 298; Györffy, 1987, III, p. 494.
[78] Engel, 1996, p. 309.

[77] Halasi-Kun, 1976, p. 298; Györffy, 1987, III, p. 494.
[78] Engel, 1996, p. 309

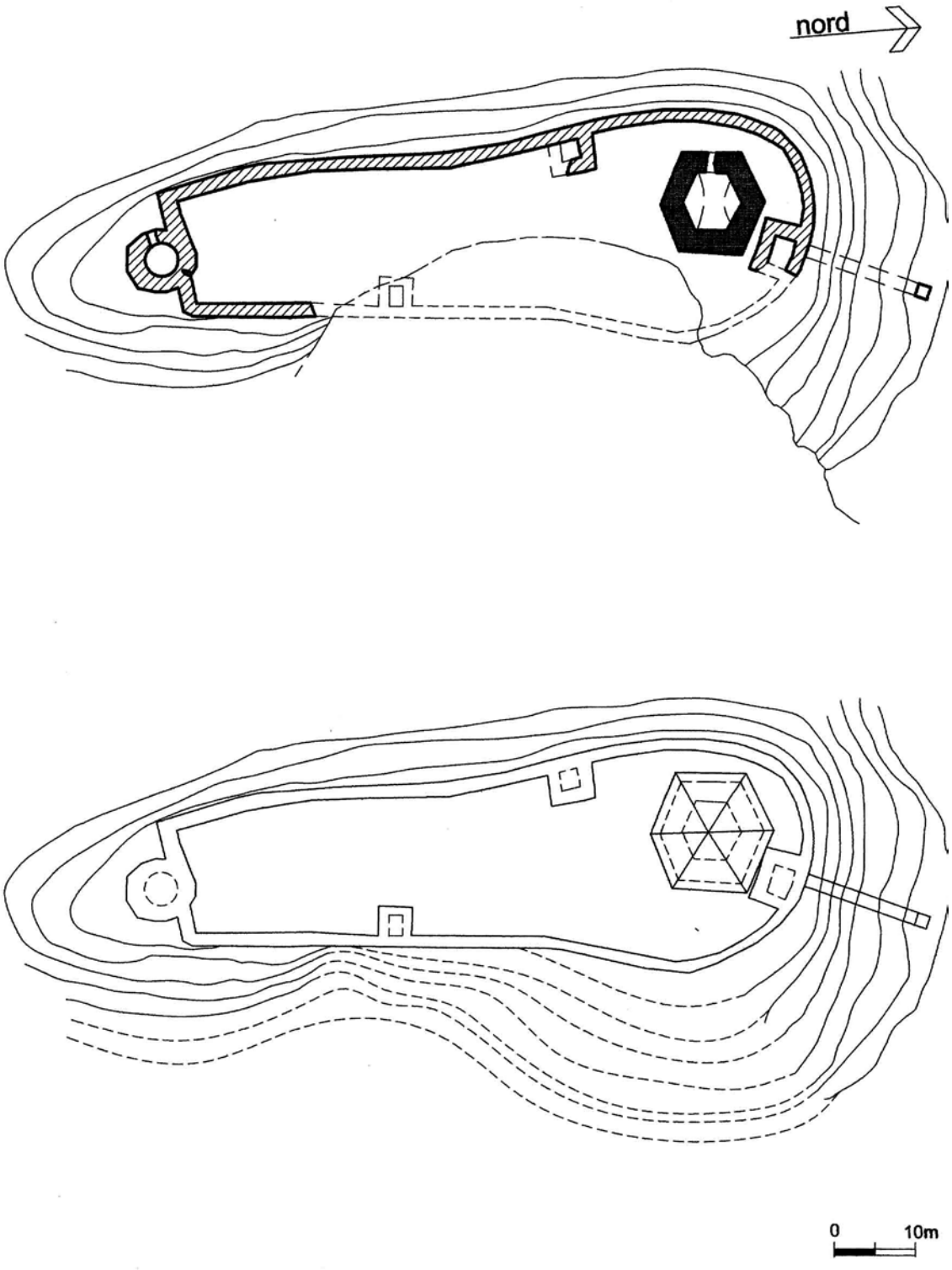

Pl.10. Mehadia. Plan de situație cu amplasarea donjonului.
Pl.10. Mehadia. Plan of situation with location of donjon.

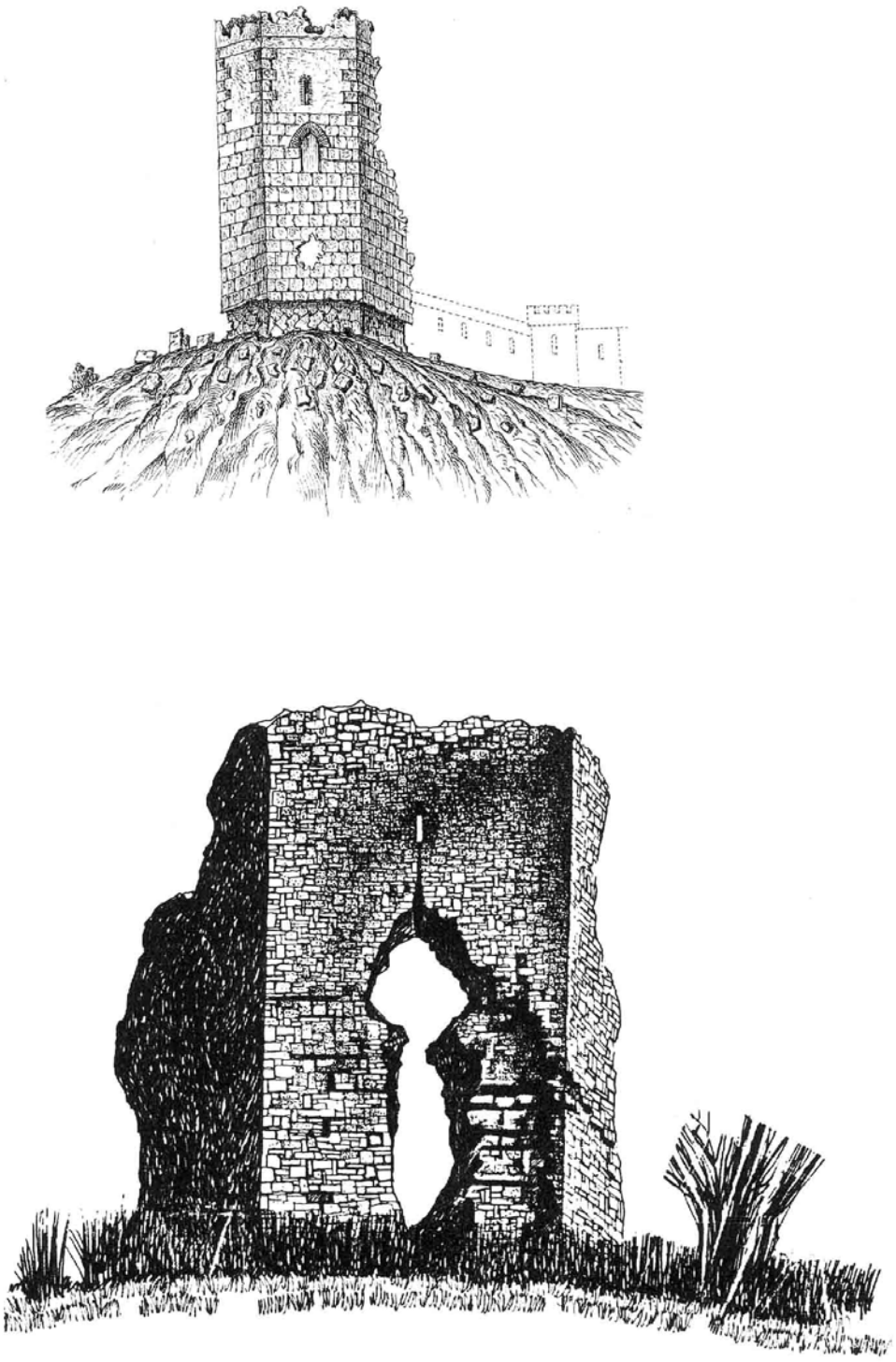

Pl.11. Mehadia. 1. Vedere donjonului din anul 1885.
2. Vedere în starea actuală.
Pl.11. Mehadia. 1. View of donjon since 1885;
2. View of donjon in the present state.

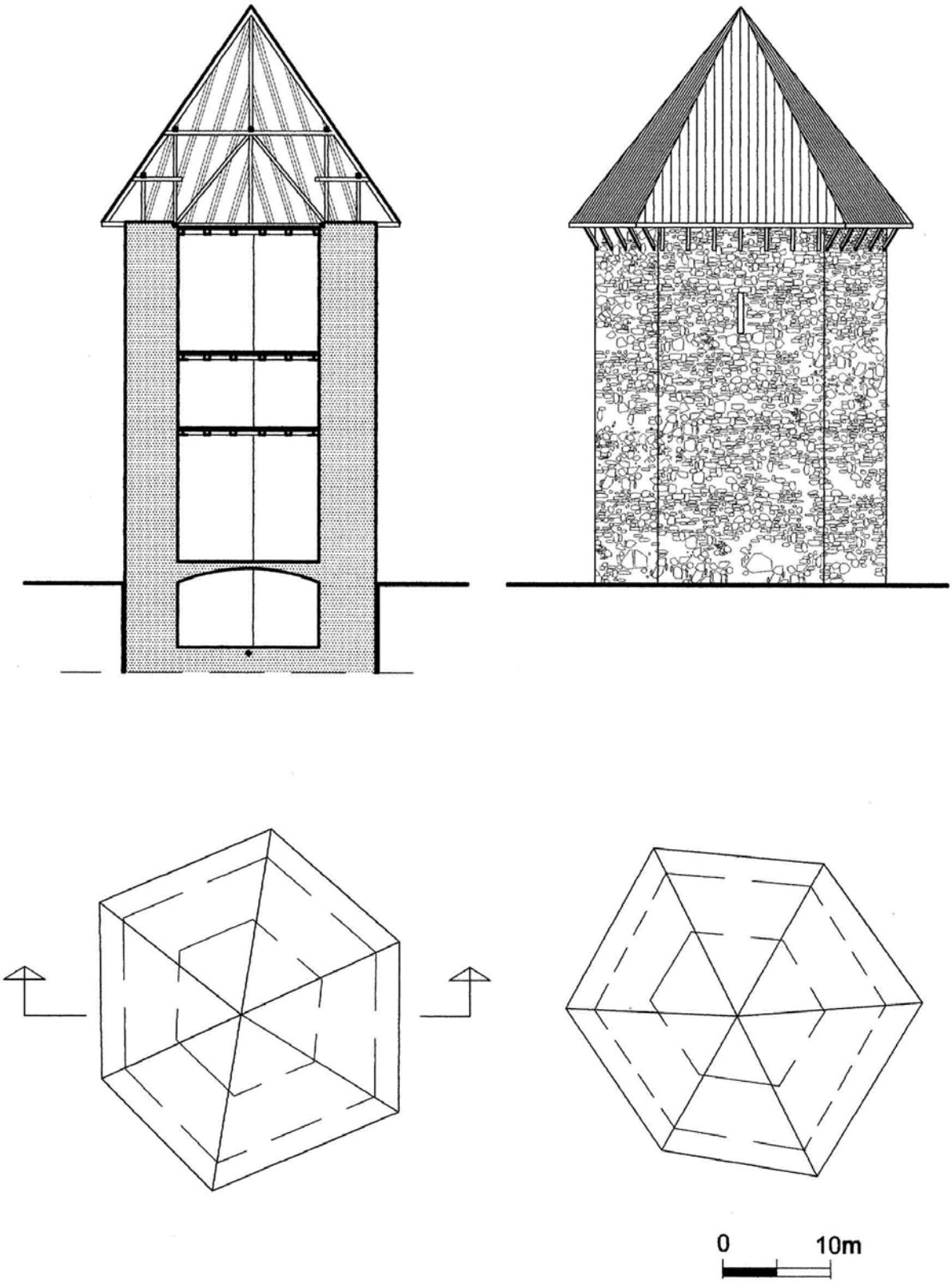

Pl.12. Mehadia. Donjon. Vedere şi secţiune.
Pl.12. Mehadia. Donjon. View and section.

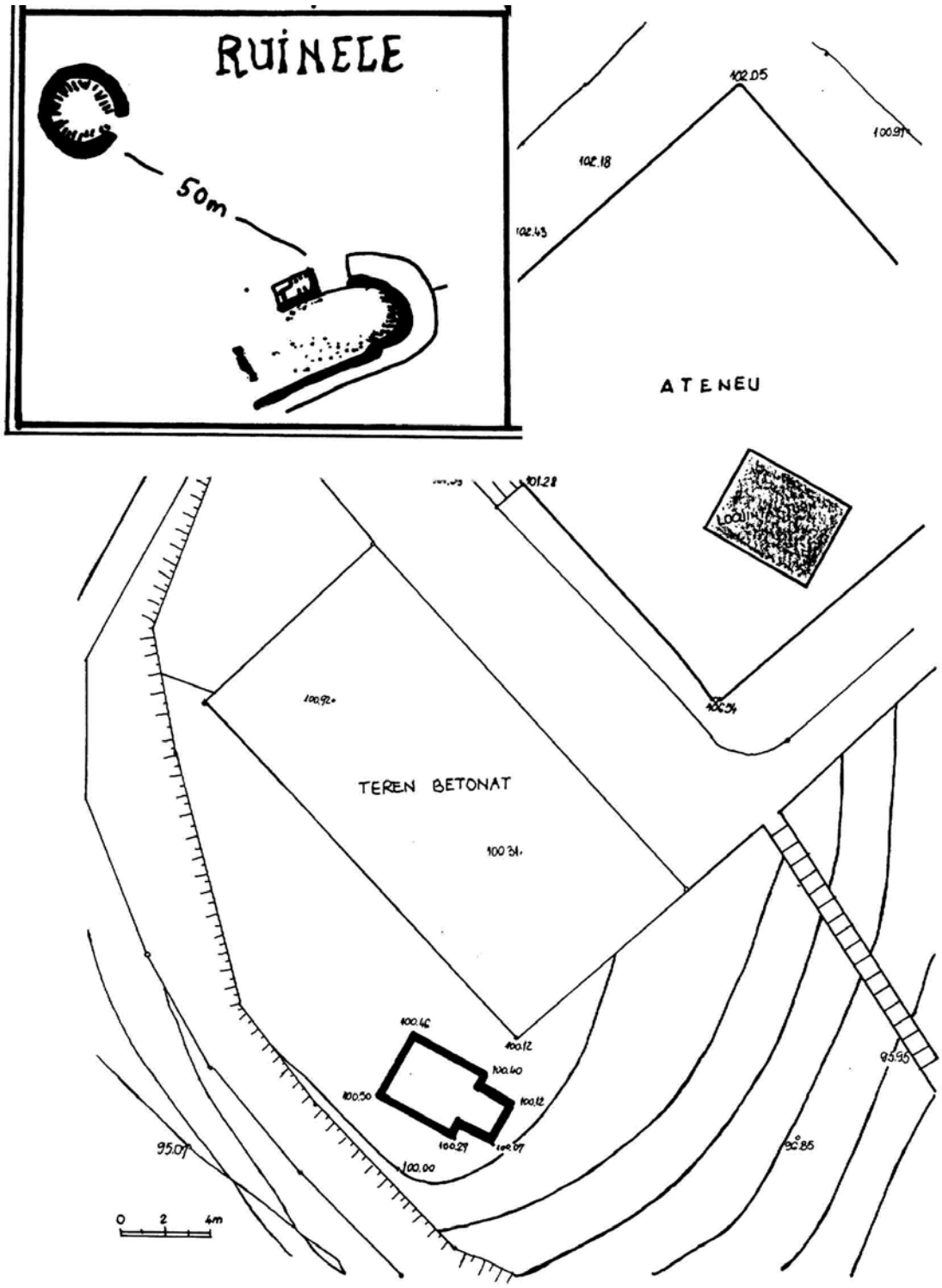

Pl.13. Reşiţa-Moroasa. Plan de situaţie al curţii feudale cu amplasarea donjonului.
Pl.13. Reşiţa-Moroasa. Plan of situation of the feudal court with location of donjon.

A

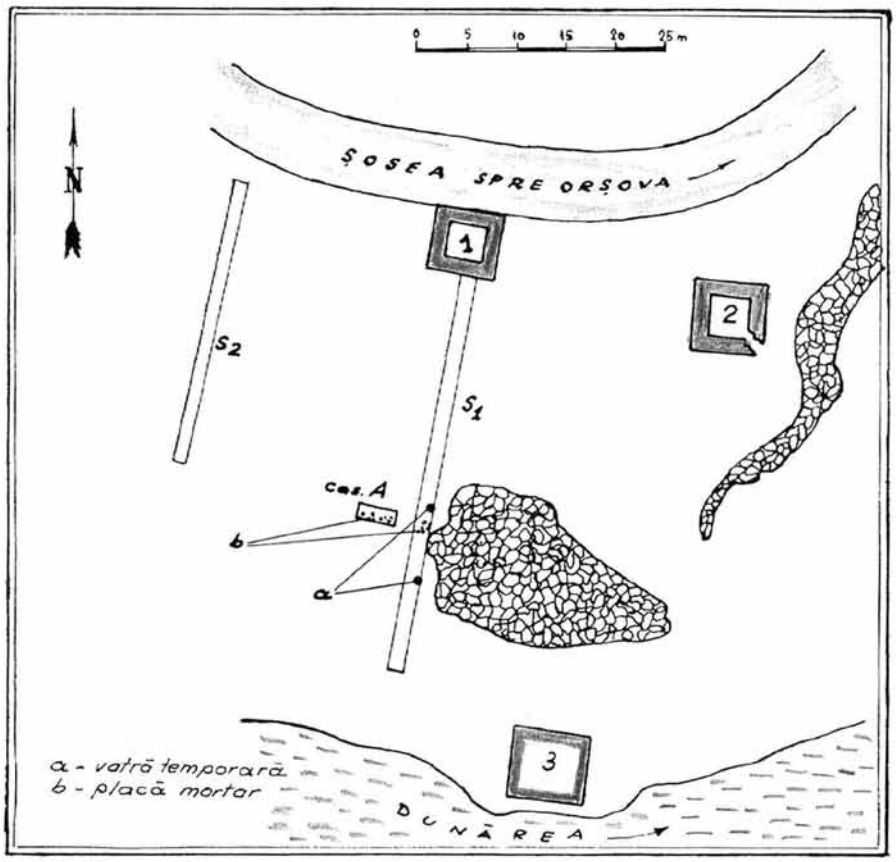

B

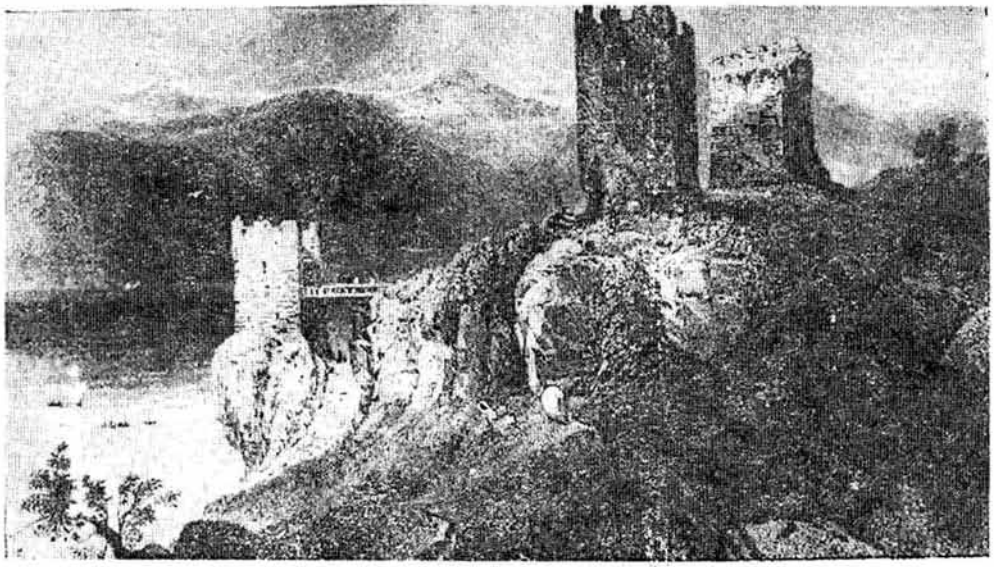

Pl.14. Svinița. Plan de amplasare a turnurilor. Vedere a ruinelor din secolul XIX-lea.
Pl.14. Svinița. Plan of location of towers. View of ruins from the 19th century.

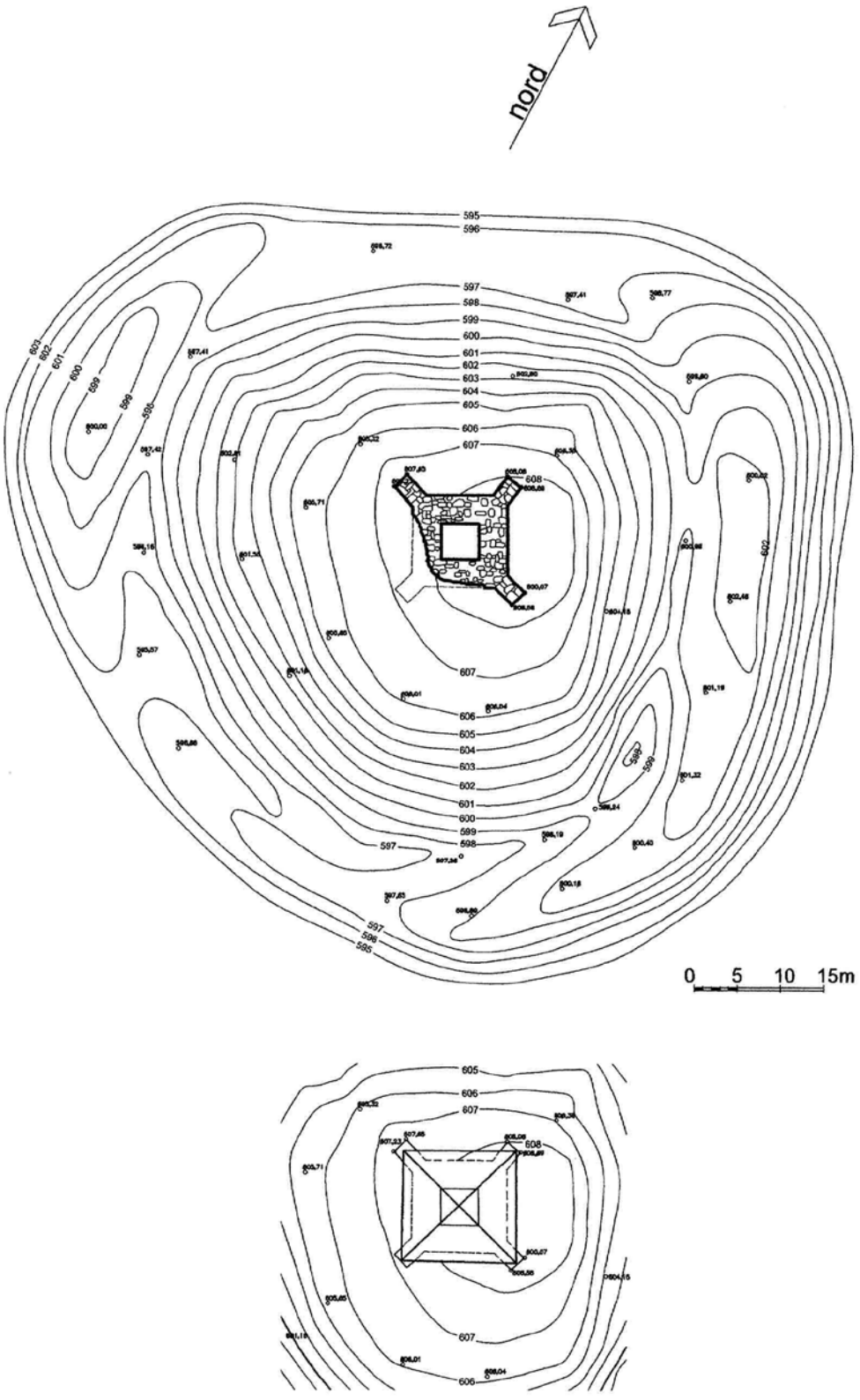

Pl.15. Turnu Ruieni. Planul donjonului (sec. XIV).
Pl.15. Turnu Ruieni. Plan of donjon (14th century).

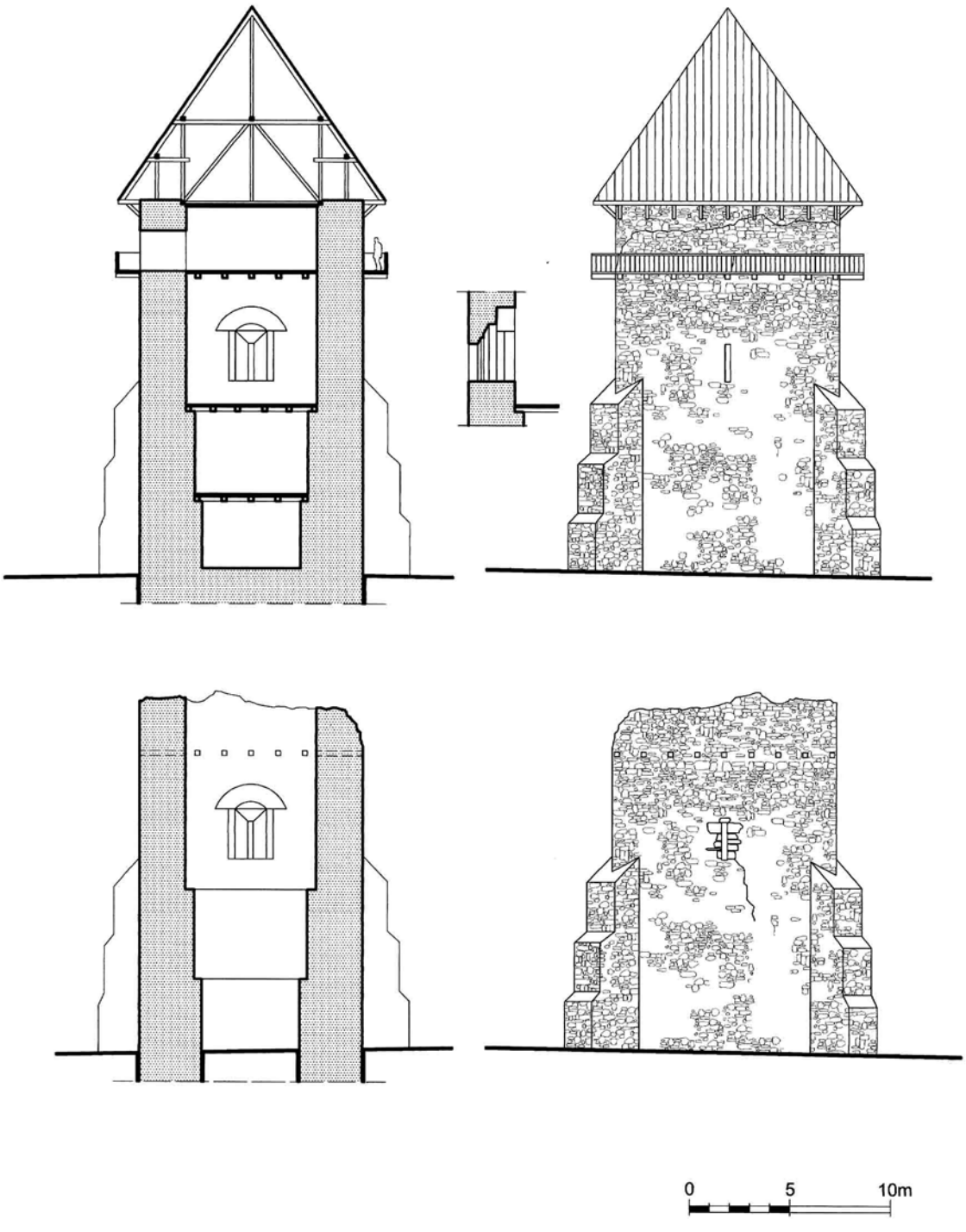

Pl.16. Turnu Ruieni. Secțiuni şi reconstituire a donjonului.
Pl.16. Turnu Ruieni. Sections and reconstitution of donjon.

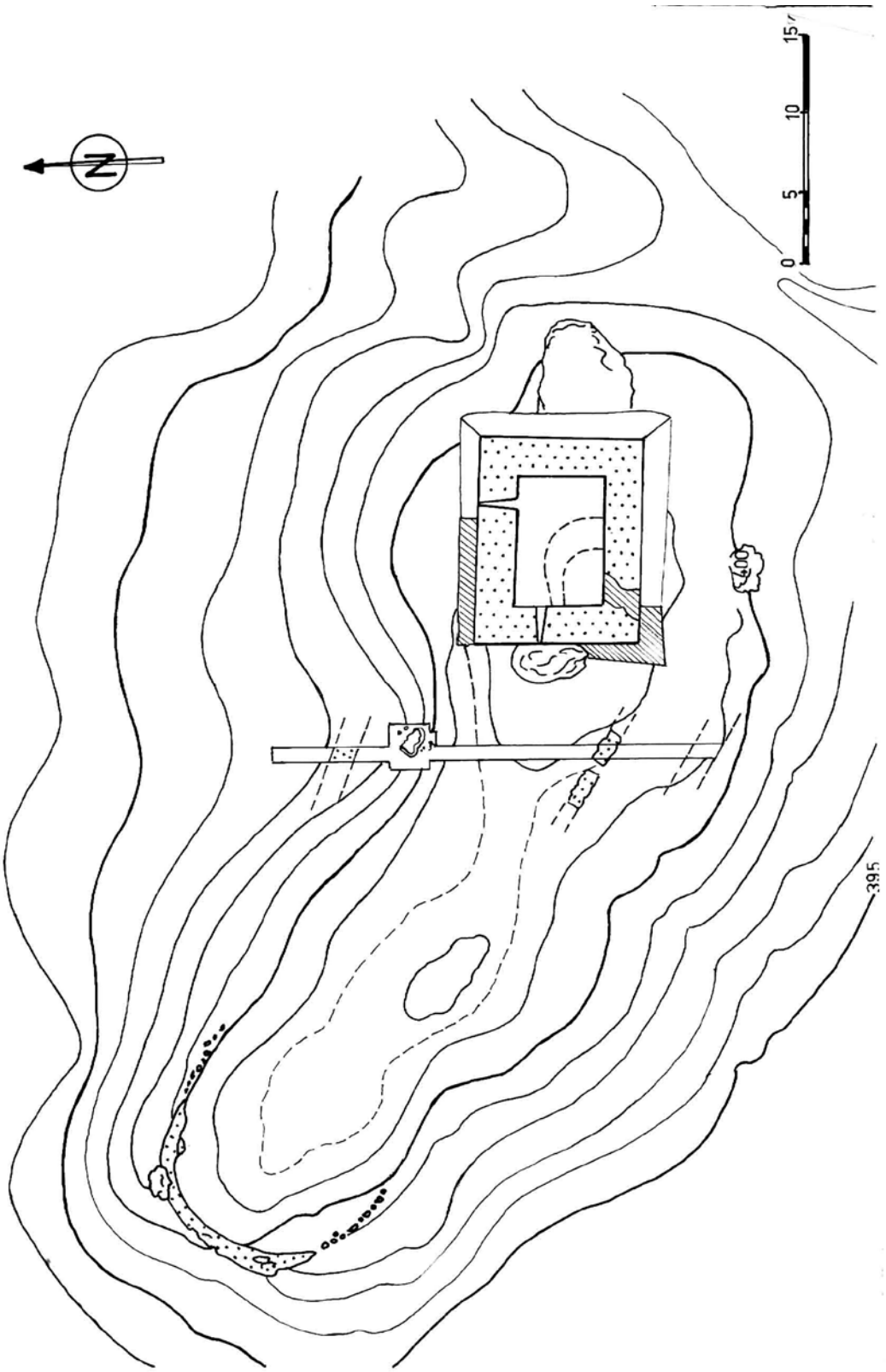

Pl.17. Vršac. Plan de situație cu amplasarea donjonului (sec. XIV).
Pl.17. Vršac. Plan of situation with location of donjon (14th century).

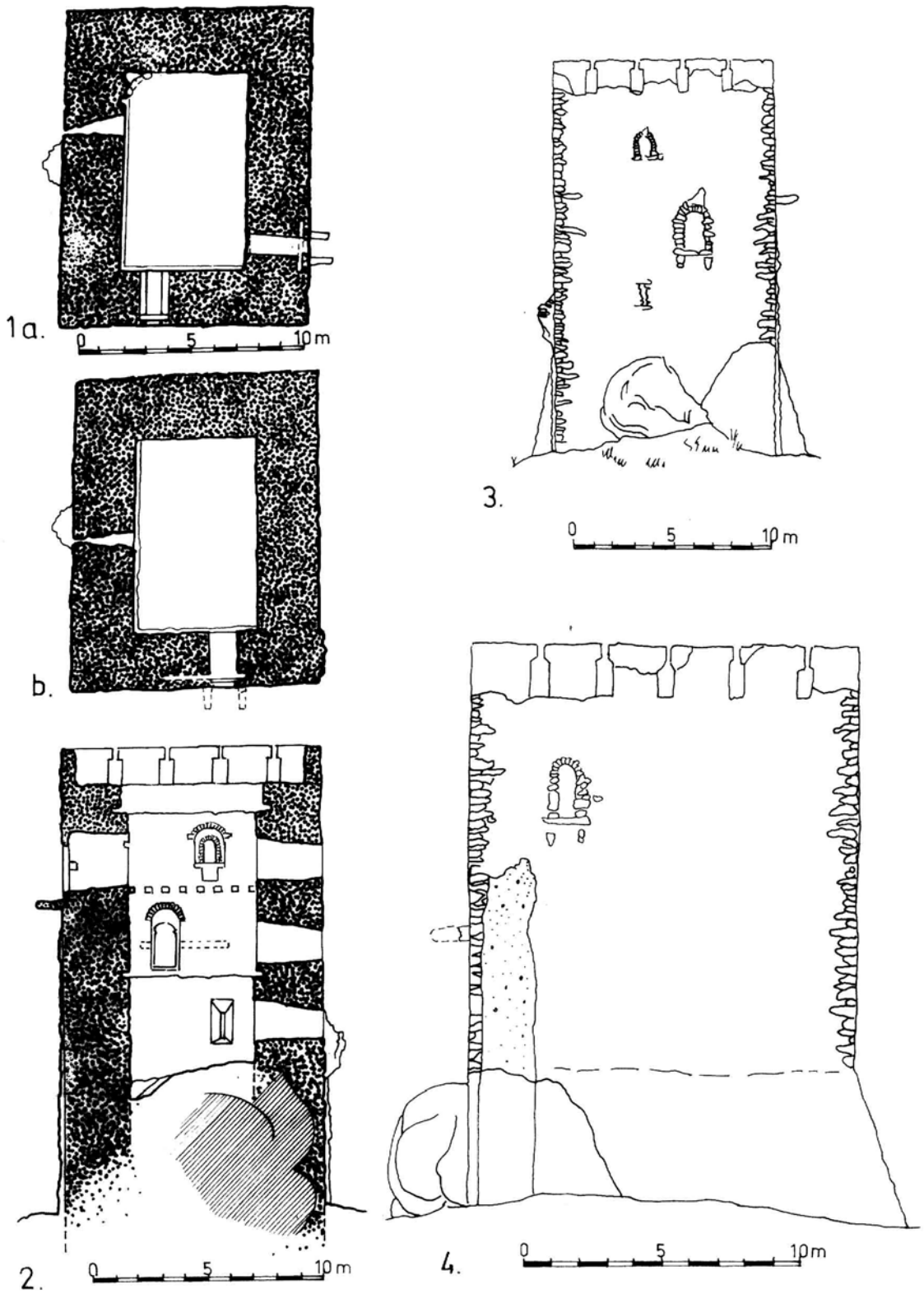

Pl.18. Vršac. Plan, secţiuni şi vederi ale faţadelor donjonului.
Pl.18. Vršac. Plan, sections and views of the donjon facades.

Fig. 1. Ciacova. Donjon.
Fig. 1. Ciacova. Donjon.

Fig. 2. Ciacova. Donjon. Vedere fațadă.
Fig. 2. Ciacova. Donjon. View of facade.

Fig. 3. Ilidia- Oblița.
Turn locuință (sec. XII).
B. Socolari. Cetate.
Vedere de pe dealul Oblița.
Fig. 3. Ilidia-Oblița.
Dwelling-tower (12th century).
B. Socolari. Cetate.
View from the Oblița hill.

Fig. 4. Mehadia. Donjon.
Fig. 4. Mehadia. Donjon.

Fig. 5. Mehadia. Donjon.
Fig. 5. Mehadia. Donjon.

Fig. 6. Mehadia. Vedere interioară a ferestrelor.
Fig. 6. Mehadia. Interior view of windows.

Fig. 7. Mehadia. Donjon. B. Valea Mare
Fig. 7. Mehadia. Donjon. B. Mare Valley

Fig. 8. Mehadia. Donjon. B. Valea Belareca.
Fig. 8. Mehadia. Donjon. B. The Belareca Valley.

Fig. 9. Mehadia. Detaliu de la paramentul turnului.
Fig. 9. Mehadia. Detail of the face of the tower walls.

Fig.10. Svinița. Turn locuință.
Fig.10. Svinița. Dwelling-tower.

Fig.11. Svinița-Tricule. Turnurile locuință.
Fig.11. Svinița-Tricule. Dwelling-towers.

Fig.12. Turnu-Ruieni. Donjonul.
Fig.12. Turnu-Ruieni. Donjon.

Fig.13. Turnu-Ruieni. Donjonul.
Fig.13. Turnu-Ruieni. Donjon.

Fig.14. Turnu-Ruieni. Şanţul de apărare din jurul turnului.
Fig.14. Turnu-Ruieni. Defending ditch around the tower.

Fig.15. Vršac. Donjonul cetății Ersomlio.
Fig.15. Vršac. Donjon of the Ersomlio fortress.

Fig.16. Vršac. Vedere turn şi cisternă.
Fig.16. Vršac. View of tower and tank.

Fig.17. Vršac. Cetatea Ersomlio.
Fig.17. Vršac. Ersomlio fortress.

Fig 18. Novo Miloševo. Cetatea Galad.
Fig 18. Novo Miloševo. Galad fortress.

Fig.19. Novo Miloševo. Cetatea Galad. Şanţul de apărare şi amenajări interioare.
Fig.19. Novo Miloševo. Galad fortress. Defending ditch and interior constructions.

Fig.20. Cetatea Galad. Turnuri de colţ.
Fig.20. Galad fortress. Corner-towers.

FORTIFICAȚII MEDIEVALE
DIN BANAT
SECOLELE XIII-XVI

MEDIEVAL FORTIFICATIONS
FROM BANAT FROM THE 13TH-
16TH CENTURIES

Lista prescurtărilor

s = sat
c = comună
Or = oraş
J = județ
Op. = Opština

List of abbreviations

v = village
c = commune
t = town
C = county
Op. = Opština

FORTIFICAȚII MEDIEVALE DIN BANAT SECOLELE XIII-XVI

ALMĂJ (jud.Caraş-Severin, România)

Cetatea Almăj s-a aflat în Depresiunea Almăj sau Bozovici, de pe cursul mijlociu al râului Nera. Un act din 1437 a consemnat *castra inferiora cisdanubiana Halmas,* între cetățile de frontieră din Banatul de Severin[1]. Ea se afla la capătul unor drumuri de munte, ce făceau legătura între Valea Dunării şi depresiunea intramontană a Almăjului, din această perspectivă ea făcea parte din cetățile de apărare ale regatului din Clisura Dunării. A fost zidită, probabil, odată cu o parte din cetățile de la Drencova, Peth, Liboraşdea şi Pojejena din prima jumătate a veacului al XV-lea, în vremea lui Sigismund de Luxemburg. Documentele din anul 1364 şi cele ulterioare arată o stăpânire în Almăj a arhiepiscopului de Calocea, dar nu pot fi un argument pentru existența cetății în secolul al XIV-lea[2]. Cercetări mai vechi, dar şi cele recente din anul 2009, n-au identificat în teren ruinele cetății medievale Almaj. Ea a fost localizată în hotarul satului Dalboşeț, pe dealul Grădişte[3].

Tradiția locală care mi-a fost relatată şi în anul 2009, consemna existența unui turn din cărămidă pe dealul Grădişte la Dalboşeț. Cercetările de suprafață indică acum doar existența unei fortificații de pământ cu şanț şi val de apărare şi două incinte ce aparțineau, probabil, epocii Latene[4].

[1] Csánki, 1894, II, p.13.
[2] Györffy, 1987, III, p.477; Engel, 1996, p.324.
[3] Trâpcea, 1969, p.33.
[4] Cercetări, D. Țeicu, iunie 2009.

MEDIEVAL FORTIFICATIONS FROM BANAT IN THE 13TH-16TH CENTURIES

ALMĂJ (Caraş-Severin County, Romania)

The Almăj fortress was located in the Almăj or Bozovici Depression, on the middle course of the Nera. An act dated to 1437 registered *castra inferiora cisdanubiana Halmas,* among the frontier fortresses within Banat of Severin[1]. It was situated at the end of some mountain roads that tied the Danube Valley by the Almăj intramountainous depression. From this point of view, it belonged to the defensive fortresses of the kingdom from the Clisura Dunării. It was probably built in the same time with part of the fortresses from Drencova, Peth, Liboraşdea and Pojejena in the first half of the 15th century during Sigismund of Luxembourg's rule. Documents from 1364 and the subsequent ones mention a rule, in Almăj, of the archbishop of Calocea, but they can not be an argument for the existence of the fortress in the 14th century[2]. Earlier investigations, but also the recent ones from 2009, have not identified on the spot the ruins of the Almaj medieval fortress. It was located in the boundary of the Dalboşeț village, on the Grădişte hill[3].

Local tradition about which I have been informed also in 2009, registered the existence of a brick tower on the Grădişte hill at Dalboşeț. The surface investigations have indicated just the existence of an earthen fortification with defending ditch and wall and two enclosures that probably belonged to the La Tène period[4].

[1] Csánki, 1894, II, p.13.
[2] Györffy, 1987, III, p.477; Engel, 1996, p.324.
[3] Trâpcea, 1969, p.33.
[4] Researches, D. Țeicu, June 2009.

BORZAFÖ (j. Caraş-Severin, România)

Cetate regală situată pe cursul superior al râului Bârzava, după cum îi sugerează şi numele, neidentificată încă pe teren. Apare întâia oară consemnată într-un act din anul 1370 ce aminteşte de o aşezare, „satul lui Petru, fiul lui Balc, pe pământul ce ține de Borzafeu”[5]. Castelanii cetății sunt cunoscuți din documente emise între anii 1415 şi 1452. Pipo de Ozara a îndeplinit şi funcția de castelan în anul 1415, iar anul 1418 Iacob de Abel, implicat în judecăți patrimoniale ivite între cnezii din valea superioară a Bârzavei[6]. Acelaşi conflict, redeschis în anul 1433, era gestionat de Petru de Kerestesz şi Eberhard Sax, ce îndeplineau atribuțiile de castelani ai cetății de pe cursul superior al Bârzavei[7]. Un document din 22 ianuarie 1452 înscria pe *Egidius, castellanus de Borza*, între martorii unui proces al districtelor româneşti[8].

Cetatea s-a aflat între anii 1429–1435 între fortificațiile cedate cavalerilor teutoni[9]. S-a propus o localizare a cetății pe cursul superior al râului Bârzava. Milleker sugera, pe temeiul toponimiei, identificarea acesteia la Grădişte, pe platoul Semenic[10]. Urma unor ruine, pe dealul Ranchină, la Stupini, la est de Reşița, ar pleda pentru căutarea ei şi în această zonă de pe cursul Bârzavei[11].

BEČEJ (Novi Bečej, op. Zrenjanin, Serbia)

Cetate situată pe malul Tisei, ce a făcut parte din comitatul Torontal. *Castrum Haznis*, sub forma în care apare în anul 1315 într-o diplomă, era o stăpânire regală[12]. Documentul din 1338 înscria cetatea sub ambele forme: *Haznas* şi *Beche*[13]. Ea a ajuns un domeniu

[5] DRH, C, XIII, p.770.
[6] Pesty, *Krassó*, III, p.284.
[7] Pesty, *Krassó*, III, p.344.
[8] Pesty, *Szöreny*, III, p.64.
[9] Joachim, 1912, p.114.
[10] Milleker, 1915, p.48.
[11] Țeicu, 1996, p.25.
[12] Engel, 1996, p.275.
[13] Milleker, 1915, p.6; Engel, 1996, p.275.

BORZAFÖ (Caraş-Severin County, Romania)

The royal fortress situated on the superior course of the Bârzava, as even its name suggests it, still unidentified on the spot. It was mentioned for the first time in an act since 1370 that reminds of a settlement, „the village of Petru, Balc's son, on the lang that belongs to Borzafeu”[5]. The fortress owners are known from documents issued between 1415 and 1452. Pipo of Ozara fulfilled also the function of lord in 1415. In 1418, Iacob de Abel, implied in patrimonial jugdements mentioned among the knezes from the superior valley of the Bârzava[6] was lord. The same conflict, opened again in 1433, was run by Petru of Kerestesz and Eberhard Sax, who fulfilled the function of lords of the fortress on the superior course of the Bârzava[7]. A document dated to January 22nd, 1452, mentioned *Egidius, castellanus de Borza*, among the witnesses of a trial of the Romanian districts[8].

The fortress was among the fortifications given up to the Teutons between 1429 – 1435[9]. It was proposed a locating of the fortress on the superior course of the Bârzava. Milleker suggested, based on toponimy, its identification at Grădişte, on the Semenic plateau[10]. Trace of vestiges, on the Ranchină hill, at Stupini, east to Reşița, would plead for searching it also in this region on the Bârzava course[11].

BEČEJ (Novi Bečej, op. Zrenjanin, Serbia)

Fortress situated on the Tisa bank, that belonged to the Torontal comitat. *Castrum Haznis*, under the form in which it appeared in 1315 in a diploma, was a royal possession[12]. A document from 1338 mentioned the fortress under both forms: *Haznas* and *Beche*[13]. It be-

[5] DRH, C, XIII, p.770.
[6] Pesty, *Krassó*, III, p.284.
[7] Pesty, *Krassó*, III, p.344.
[8] Pesty, *Szöreny*, III, p.64.
[9] Joachim, 1912, p.114.
[10] Milleker, 1915, p.48.
[11] Țeicu, 1996, p.25.
[12] Engel, 1996, p.275.
[13] Milleker, 1915, p.6; Engel, 1996, p.275.

al despotului sârb Stefan Lazarević, înainte de 1414, şi apoi în stăpânirea lui Branković. Cetatea şi târgul medieval Beche se aflau pe o insulă a Tisei, aşa cum reiese din mărturia unui act din anul 1440[14]. Ruinele cetății se identifică la Novi Bečej, în vecinătatea cursului râului Tisa.

CARAŞ (c. Caraşova, j. Caraş-Severin, România)

Cetatea Caraş se află amplasată pe un promontoriu calcaros deasupra Cheilor Caraşului. Ruinele fortificației sunt situate pe dealul Grad la altitudinea de 480 m. şi la o distanță de circa 2 km. nord-est de comuna Caraşova. Cetatea ce poartă numele râului Caraş a suscitat discuții în istoriografie, purtate până de curând, deoarece pe cursul râului Caraş au fost două cetăți ce au purtat alternativ acest nume. Cetatea timpurie de la vărsarea Caraşului în Dunăre este amintită în documentele diplomatice maghiare din secolul al XIII-lea cu numele de Caraş, cu toate că a fost consemnată în alte izvoare şi cu numele de Haram. Ea a fost atestată cu acest nume şi în secolul al XIV-lea. Cetatea, amplasată pe cursul superior al Caraşului, ale cărei ruine se văd încă la Caraşova, numită în istoriografia maghiară Krassófövár, a fost ridicată la începutul perioadei angevine. Informațiile din documentele secolului al XIII-lea referitoare la cetatea Caraşului (Krassóvár) au fost foarte adesea în istoriografia maghiară şi română puse pe seama cetății angevine din secolele XIV-XV de la Caraşova. Au abordat problema cetății Caraşului Pesty Frygies, Csanki D., Milleker, Györffy, Istvan Bóna, Fügedi Erich şi Engel Pál[15]. Cel care a adus clarificări în această chestiune de geografie istorică a fost istoricul Gy. Györffy[16]. Problema cetății timpurii a fost discutată de István Bóna. Scrierile

came a domain of the Serbian despot Stefan Lazarević, before 1414, and then it came into Branković's possession. The medieval Beche fortress and borough were on an island of the Tisa, as a document from 1440 mentioned[14]. Ruins of the fortress are identified at Novi Bečej, in the vicinity of the Tisa course.

CARAŞ (Caraşova commune, Caraş-Severin County, Romania)

The Caraş fortress is located on a limestone promontory above the Caraş Chei. The ruins of the fortification are situated on the Grad hill at the altitude of 480 m, at a distance of about 2 km north-east to Caraşova. The fortress bearing the name of the Caraş river determined discussions in historiography by soon because on the Caraş course there were two fortresses that alternatively bore the same name. The early fortress from the Caraş mouth in the Danube is mentioned in diplomatic Hungarian documents of the 13th century under the name of Caraş, even if it was registered also with the name Haram in other sources. It was certified with this name also in the 14th century. The fortress, located on the superior course of the Caraş, whose ruins can be still seen at Caraşova, named Krassófövár in Hungarian historiography, was erected at the beginning of the Angevin period. Information from documents of the 13th century concerning the Caraş fortress (Krassóvár) were very often in the Hungarian and Romania historiography assigned to the Angevin fortress from the 14th-15th centuries at Caraşova. Pesty Frygies, Csanki D., Milleker, Györffy, Istvan Bóna, Fügedi Erich and Engel Pál dealt with the problem of the Caraş fortress [15]. That one who clarified that matter of historical geography was the historian Gy. Györffy[16]. The problem of the early fortress was discussed

[14] Csánki,1894, II, p.125.
[15] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.205; Csánki,1894, II, p.96; Milleker, 1915, p.49-50; Györffy, 1987, III, p.487-488; Fügedi, 1977, p.128 Engel, 1996, p.353.
[16] Györffy, 1987, III, p. 487; Bóna, 1994, p.380; Bóna, 1998, p.26-27.

[14] Csánki,1894, II, p.125.
[15] Pesty, *Krassó*, II, 1, p.205; Csánki,1894, II, p.96; Milleker, 1915, p.49-50; Györffy, 1987, III, p.487-488; Fügedi, 1977, p.128 Engel, 1996, p.353.
[16] Györffy, 1987, III, p. 487; Bóna, 1994, p.380; Bóna, 1998, p.26-27.

istorice româneşti ale lui Th. Trâpcea, Şt. Pascu, Şt. Matei, D. Ţeicu au luat în discuţie fortificaţia de la Caraşova, uneori cu confuziile documentare amintite mai sus, ori discutând punctual uneori doar structura arhitecturală a monumentului[17]. Discuţiile de până acum asupra cetăţii Caraşului s-au purtat şi se duc încă pe baza planurilor ruinelor întocmite de Şt. Matei şi D. Ţeicu. (Pl.21; Fig. 35-36)

Observaţiile noastre privind această fortificaţie, publicate cu ceva vreme în urmă şi pe care le vom relua în cele ce urmează, au avut la bază planul topografic realizat la Caraşova-Grad. Cetatea a fost investigată arheologic în anii 1998-2001, în urma campaniilor fiind publicate rapoarte de săpături şi un studiu de geografie istorică[18]. Informaţiile livrate prin aceste rapoarte nu au fost susţinute, aşa cum era firesc şi obligatoriu dealtminteri, de documente grafice şi foto. Metoda de cercetare cu secţiuni foarte înguste şi scurte a unei fortificaţii medievale este printre cele mai nefericite opţiuni. Rapoartele de săpături vorbesc de mai multe faze de amenajare a fortificaţiei, de o incintă mai veche cu un traseu parţial diferit şi mai scurt faţă de incinta păstrată. Nu au fost obţinute arheologic materiale care să ofere repere pentru fazele de amenajare, pentru etapa de construcţie a incintei timpurii. Cronologia monumentului de la Caraşova propusă în urma săpăturilor arheologice este construită pe informaţia documentelor scrise materialul arheologic fiind irelevant în această privinţă. Ridică semne de întrebare, după opinia mea, incinta de zid mai veche, construită din piatră legată cu lut şi atribuită perioadei medievale[19]. În acest stadiu al acumulării dosarului arheologic cu privire la monumentul de la Caraşova, pentru repertoriul arheologic ridicarea topografică publicată de noi şi discuţia pe marginea elementelor de arhitectură păstrate, rămâne

[17] Trâpcea, 1969, p.39; Pascu, Matei, 1982, p.115; Ţeicu, 1998, p.211; Rusu, 2005, p.41.
[18] Oţa, 1999, p.22-23; Oţa, 2001, p.57-59.
[19] Oţa, 2001, p.58.

by István Bóna. Historical Romanian writings of Th. Trâpcea, Şt. Pascu, Şt. Matei, D. Ţeicu took into discussion the fortification from Caraşova, sometime with the documentary confusions mentioned above, or punctually discussing just the architectural structure of the monument[17]. The discussions by now on the Caraş fortress have taken place on the base of the ruins plans drawn by Şt. Matei and D. Ţeicu. (Pl.21; ; Fig. 35-36)

Our observations concerning this fortification, published a long time ago, and which are going to be taken over on, were based on the topographical plan done at Caraşova-Grad. The fortress was archaeologically investigated in 1998-2001. As a result of the campaigns, excavation reports and a study of historical geography were published[18]. Information provided by these reports were not sustained as it would have been naturally and obligatory, by graphical documents and photos. The method of investigation with very narrow and short sections of a medieval fortification is among the unhappiest options. Excavation reports present several phases of construction of the fortification, an earlier enclosure with a traject partly different and shorter in comparison with the preserved enclosure. There were not obtained archaeological materials which would offer reference points for the construction stages, for the construction stage of the early enclosure. The chronology of the monument from Caraşova proposed as a result of the archaeological excavations is built on the from information written documents because archaeological material was irrelevant in this concern. In my opinion, the earlier wall enclosure built of stone tied with clay and assigned to the medieval period has raised many questions[19]. In this stage of accumulation of the archaeological documentation concerning the monument from Caraşova, for the archaeological repertory, the topographical measurements

[17] Trâpcea, 1969, p.39; Pascu,Matei, 1982, p.115; Ţeicu, 1998, p.211; Rusu, 2005, p.41.
[18] Oţa, 1999, p.22-23; Oţa, 2001, p.57-59.
19 Oţa, 2001, p.58.

singura opțiune rezonabilă. Elementele externe ale cetății sunt cele două șanțuri tăiate în stânca calcaroasă. Ele au o lărgime măsurată pe fundul șanțului de 5-6 m. şi o adâncime ce nu depăşeşte 2 m. Constructorii medievali au adaptat planul fortificației la caracteristicile terenului. Ea avut din această perspectivă forma unui poligon neregulat, ce închidea accesul dinspre cele trei zone vulnerabile ale promontoriului. Un zid de incintă lung de circa 32 m. mărginea extremitatea nordică, în timp ce zona vestică, din fața șanțurilor de apărare, era închisă de un zid cu traseu uşor curbat, păstrat pe o lungime de 20 m. zidurile au fost construite din piatră de calcar înecată în mult mortar. Ele au paramentul din blocuri cioplite. Zona calcaroasă a Cheilor Caraşului, unde este amplasată cetatea, a oferit din abundență materie primă şi var pentru zid. Momentul înălțării acestei cetăți se poate încă discuta, în stadiul actual al documentației ştiințifice, numai prin apelul la documentele de cancelarie şi el trebuie căutat la începutul perioadei angevine de la debutul veacului al XIV-lea[20]. Fortificația de la Caraşova are de altfel extrem de multe similitudini, în privința modului de construcție, cu cetățile de la Jdioara, Ilidia şi a ceea de la Bocşa.

CHERI (c. Sacoşu Turcesc, j. Timiş, România)

Cetate pustiită din comitatul Timiş. A fost consemnată în anul 1459 sub forma *castellum Chery in comitatu Temes, castrum Chery* [21] în anul 1473, iar castelanii cetății apar în documente între anii 1440-1443. Populația colonizată şi stabilită în târgul Cheri a fost cunoscută în acte din prima jumătate a veacului al XV-lea. Astfel, într-un act din 1417 apar *hospes de Cheri*, în anul 1453 sunt menționați *cives de Cheri*[22], în aceeaşi perioadă aşezarea

[20] Țeicu, 1998, p.211.
[21] Csánki,1894, II, p.11.
[22] Csánki,1894, II, p.11, 17.

published by us and the discussion refering to the preserved elements of architecture have remained the only reasonable option. The two ditches dug in the limestone rock are external elements of the fortress. They are 5-6 m in width at the bottom of the ditch and they do not surpass 2 m in depth. Medieval constructors adapted the plan of the fortification at the land characteristics. From this point of view, it had the shape of an irregular polygon that closed the access from the three vulnerable areas of the promontory. An enclosure wall of about 32 m in length delimited the northern extremity while the western area in front of the defending ditches was closed by a wall with a slightly curved traject, preserved on a length of 20 m. The walls were built of limestone embed in lot of mortar. They have the wall face made of carved stone blocks. The limestone region of the Caraş Chei, where the fortress was located, offered abundently raw material and lime for the wall. The moment of building this fortress can be still discused, in the actual stage of scientifical documentation, only through the appeal to the chancellery documents. It has to be searched at the beginning of the Angevin period of the 14th century[20]. The fortification from Caraşova has, otherwise, very many similitudes, as concerns the way of construction, with the fortresses from Jdioara, Ilidia and that one from Bocşa.

CHERI (Sacoşu Turcesc commune, Timiş county, Romania)

The ravaged fortress from the Timiş comitat was registered in 1459 under the form of *castellum Chery in comitatu Temes*, *castrum Chery* [21] in 1473, and the fortress lords are mentioned in documents between 1440-1443. The colonized population established in the Cheri borough was known in documents since the first half of the 15th century. Thus, in an act from 1417 they appear as *hospes de Cheri*, in 1453 they are mentioned as *cives de Cheri*[22]. In the same time period, the settlement

[20] Țeicu, 1998, p.211.
[21] Csánki,1894, II, p.11.
[22] Csánki,1894, II, p.11, 17.

apare înscrisă sub forma *oppidum Chery civitas Chery* , iar cetatea este înscrisă la 1473 sub forma *castrum Chery.* În preajma cetății a fost fondată, în jurul anului 1366, o mănăstire franciscană ce a făcut parte, alături de centrele de la Severin, Orşova, Caransebeş şi Cuieşti, din custodia Bulgaria[23]. Se remarcă faptul că toate conventurile franciscane enumerate mai sus se aflau lângă cetăți importante din Banat din veacul al XIV-lea. Conventul franciscanilor observanți din cetatea Cheri, închinat *Sfintei Fecioare Maria,* avea menirea evidentă de convertire a populației ortodoxe româneşti din zona învecinată cetății, din districtul Cheri.

Cetatea Cheri, în absența unor informații documentare concludente, a fost localizată pe cursul inferior al Timişului, ori al Pogănişului. S-a căutat o identificare a ei undeva între Recaş şi Berini[24], alteori în zona Uliuc[25], Icloda. Istoricul Engel Pál în contextul discutării informațiilor din defterele turceşti din anii 1574-1579 a propus localizarea aşezării Stari Čirin la Sacoşul Turcesc[26]. Ea se afla pe malul unui probabil afluent al Timişului de pe cursul inferior, deoarece un act din 14 aprilie 1443 menționa că „ Therecus et habundentia aquarum castellum nostrum in Chery habitum omnino destruxit”[27]. Zona Tramici de la Sacoşul Turcesc prezintă urme cu ziduri din cărămidă, unde au apărut materiale arheologice şi urmele unei necropole[28].

CUIEŞTI (or. Bocşa, j. Caraş-Severin, România)

Cetate situată pe cursul mijlociu al râului Bârzava, la Bocşa-Buza Turcului. Dealul de la Buza Turcului are forma unui promontoriu ce înainta spre valea Bârzavei, flancat de două văi adânci de o parte şi de cealaltă, accesul facil

[23] Țeicu, 2007, p.83.
[24] Suciu, II, 1968, p.310.
[25] Karácsony, 1924, p.25.
[26] Engel, 1996 a, p.41.
[27] Dl 55253.
[28] Ilieşiu, Timiş, III, p.541 (mss).

was written down under the form of *oppidum Chery civitas Chery*, and the fortress was mentioned in 1473 under the form of *castrum Chery.* In the vicinity of the fortress, in 1366, there was founded a Franciscan monastery that belonged, beside the centres from Severin, Orşova, Caransebeş and Cuieşti, to the custody of Bulgaria[23]. It is pointed out that all the Franciscan convents enumerated above were situated near important fortresses from Banat in the 14th century. The Observant Franciscan convent from the Cheri fortress, dedicated to the *Saint Virgin Mary*, had the evident mission to convert orthodox Romanian population from the neighbouring region from the Cheri district.

The Cheri fortress, in absence of any conclusive documentary information, was located on the inferior course of the Timiş or of the Pogăniş. It was searched its identification somewhere between Recaş and Berini[24], other time in the area of Uliuc[25], Icloda. The historian Engel Pál, in the context of discussing the information from the Turkish defters from 1574-1579 proposed to locate the Stari Čirin settlement at Sacoşul Turcesc[26]. It was on the bank of a probable affluent of the Timiş on the inferior course, because an act since April 14th, 1443 mentioned that „ Therecus et habundentia aquarum castellum nostrum in Chery habitum omnino destruxit”[27]. The area of Tramici from Sacoşul Turcesc presents traces of brick walls where archaeological materials and traces of a necropolis were found[28].

CUIEŞTI (Bocşa, Caraş-Severin County, Romania)

The fortress is situated on the middle course of the Bârzava, at Bocşa-Buza Turcului. The hill from Buza Turcului was shaped like a promontory that advanced towards the Bârzava valley, flanked by two deep valleys

[23] Țeicu, 2007, p.83.
[24] Suciu, II, 1968, p.310.
[25] Karácsony, 1924, p.25.
[26] Engel, 1996 a, p.41.
[27] Dl 55253.
[28] Ilieşiu, Timiş, III, p.541 (mss).

spre culmea dealului se face dinspre nord şi nord-vest. El are o altitudine de circa 250 m.[29]. (Pl.25-26, Fig. 32).

Cetatea are o formă poligonală neregulată cu laturi de circa 10 m lungime, dimensiunile pe axele interioare fiind de circa 29 m/32 m. Zidurile de curtină s-au conservat mai bine doar pe latura de nord, unde păstrează înălțimea inițială de peste 10 m. Grosimea zidului este de 1,70 m, doar în zona din colțul nord-vestic şi a celui de nord-est el ajunge şi la o grosime de până la 3 m. Materialul de construcție utilizat a fost piatra de calcar. O carieră de unde s-a exploatat piatra de calcar s-a aflat pe cursul Bârzavei, la Colțani, situat la circa 7 km est de cetate. Structura interioară a zidului a fost realizată din piatră de carieră, înecată în mult mortar. Fațada zidului, în schimb, era îmbrăcată în blocuri cioplite, tăiate în forme regulate, ceea ce conferă un aspect îngrijit zidului. Unghiurile de la colțuri au fost realizate cu multă grijă din blocuri de calcar ecarisate. (Pl.26-27)

Cercetarea arheologică sumară din anul 1986 a identificat elementele din structura interioară a fortificației, confirmând informații venite dintr-o cronică turcească a veacului al XVIII-lea cât şi din pe cele din desenele generalului Luigi Ferdinando Marsigli din aceeaşi vreme[30]. Adosat curtinei nordice cetatea a avut un turn interior cu formă pătrată cu dimensiunile de 4,50/4,30 m. (Pl.29). Zidul turnului a avut o grosime de 3,20 m. Noi am interpretat încă în momentul cercetărilor de acum zece ani rostul acestui turn, amplasat în fața căii de acces, drept turn de poartă. Colțul nord-estic al poligonului fortificației păstrează încă scările din piatră ce indică acolo prezența unui alt turn. Cronica turcească Nusretname, vorbind despre asediul cetății din anul 1695, menționează turnul de poartă al fortificației şi un alt turn interior[31]. Cetatea a fost distrusă atunci

[29] Țeicu, 1996, p.21-22.
[30] Sebestyen, 1984, p.46.
[31] Cronici turceşti, II, 1974, p.432.

by each side. The easy access towards the hill peak is done from the north and north-west. It has an altitude of about 250 m[29] (Pl.25-26, Fig. 32).

The fortress is shaped like an irregular polygon with sides of about 10 m in length. The dimensions on the interior axes are of about 29 m/32 m. The curtain walls are better preserved only on the northern side where they kept the initial height of over 10 m. The wall is 1.70 m in thickness, only in the area of the north-western corner and of the north-eastern corner it gets also at a thickness of about 3 m. The used material of construction was the limestone. A quarry from where the limestone was exploited was located on the course of the Bârzava, at Colțani, situated at about 7 km east to the fortress. The interior structure of the wall was made of quarry stone embeded in mortar. The wall facade was covered by carved blocks, regularly cut, that conferred a neat aspect to the wall. The angles at corners were carefully made of squred off limestone blocks (Pl.26-27).

The summary archaeological investigation from 1986 identfied elements from the interior structure of fortification confirming information come from a Turkish chronicleof the 18th century, as ell as those from the drawings of the general Luigi Ferdinando Marsigli from the same time period[30]. The interior tower of the fortress backing on to the northen curtain was square with dimensions of 4.50/4.30 m. (Pl.29). The tower wall was 3.20 m in thickness. We have interpreted even in the moment of investigations from ten years ago the purpose of this tower located in front of the access way as a gate-tower. The north-eastern corner of the polygon of the fortification still preserves the stone staircase that indicates the presence of another tower in that place. The Turkish Nusretname chronicle, relating about the siege of the fortress in 1695, mentions the gate-tower of the fortification and another interior tower[31]. The fortress was destroyed more

[29] Țeicu, 1996, p.21-22.
[30] Sebestyen, 1984, p.46.
[31] Turkish chronicles, II, 1974, p.432.

în anul 1695 în cea mai mare parte. Desenele păstrate în arhiva Marsigli, realizate în aceeaşi vreme, confirmă această structură internă a fortificației de la Bocşa-Buza Turcului. (Pl. 25). Cetatea regală Cuieşti apare menționată în anul 1331 şi mai apoi în anii 1349 şi 1351, cu satele din districtul românesc din preajma cetății Cuieşti[32]. Castrul regal şi zona munților metaliferi din preajma sa au ajuns înainte de 1395 în stăpânirea nobililor din familia Chaak, pentru scurtă vreme[33]. Aflată pe hotar cu marele domeniu al familiei Himfy de Remetea, de pe valea Bârzavei, acest fapt a generat un permanent conflict între castelanii şi vicecastelanii cetății Cuieşti şi nobilii de Remetea. Vicecastelanul de Cuieşti Demetrius Parvus în anul 1376 şi Paulus de Zurchuk, castelan al cetății în anul 1381, s-au aflat implicați în conflicte cu domeniul nobililor Himfy[34]. În preajma cetății s-a aflat un convent al franciscanilor observanți, activ în a doua jumătate a secolului al XIV-lea în acest sector al văii Bârzavei[35].

DRENCOVA (c. Berzasca, j. Caraş-Severin, România)

Cetatea Drencova se afla pe malul Dunării în depresiunea Liubcova. (Pl.30). Ruinele acestei fortificații se păstrau încă bine în anul 1969, înainte de a fi inundată de apele Dunării, ceea ce i-a permis lui Theodor Trâpcea să poată face unele observații mai îndeaproape[36]. Fortificația a avut o formă patrulateră, cu dimensiunile se pare de 23/21m. Zidurile au fost ridicate din piatră de carieră înecată în mortar, în timp ce parametrul era realizat din blocuri îngrijit cioplite. Preluând cu prudența cuvenită informațiile lui Trâpcea, zidurile aveau grosimea de 1,5 m, păstrându-se până la o înălțime de 15 m. Probabil că fortificația să fi fost întărită cu elemente exterioare, urma unui şanț de apărare fiind vizibilă cu trei patru decenii în urmă. Milleker, bun cunoscător al

[32] Engel, 1996, p.352.
[33] Ortvay, 1896, p. 250-251.
[34] Țeicu, 1996, p.24.
[35] Țeicu, 2007, p.84.
[36] Trâpcea, 1969, p.25-26.

than in 1695. The drawings preserved in the Marsigli archives, made in the same period, confirm this interne structure of the fortification at Bocşa-Buza Turcului. (Pl.25). The royal Cuieşti fortress is mentioned in 1331, and later in 1349 and 1351, with the villages of the Romanian district round the Cuieşti fortress[32]. The royal Roman camp and the region of the metalliferous mounts around it came into the possession of the nobles of the Chaak family before 1395 for a short time[33]. Situated on the boundary with the vast domain of the Himfy of Remetea family, in the Bârzava valley, this fact generated a permanent conflict between the lords and vicelords of the Cuieşti fortress and the nobles of Remetea. Vicelord of Cuieşti, Demetrius Parvus, in 1376, and Paulus of Zurchuk, owner of the fortress in 1381, were implied in conflicts with the domain of the Himfy nobles[34]. Around the fortress, there was a convent of the observant Franciscans which was active in the second half of the 14th century in this sector of the Bârzava valley[35].

DRENCOVA (Berzasca commune, Caraş-Severin County, Romania)

The Drencova fortress was on the Danube bank in the Liubcova Depression (Pl.30). the ruins of this fortification were still well preserved in 1969, before being flooded by the Danube waters that allowed Theodor Trâpcea to do certain observations[36]. The fortification was shaped like a quadrilater with dimensions of 23/21m. The walls were made of quarry stone embeded in mortar while the wall face was built of carefully carved stone blocks. Prudently taking over Trâpcea's information, the walls were 1.5 m in thickness remaining at the same thickness to a height of 15 m. The fortification was probably fortified with exterior elements because the vestiges of a defending ditch was visible three-four decades ago. Milleker, an expert of the archaeological

[32] Engel, 1996, p.352.
[33] Ortvay, 1896, p. 250-251
[34] Țeicu, 1996, p.24
[35] Țeicu, 2007, p.84
[36] Trâpcea, 1969, p.25-26

realităților arheologice din sudul Banatului, scria că fortificația de la Drencova avea o formă patrulateră[37]. (Fig. 21-22)

Cetatea Drencova a fost o fortificație ridicată imediat după 1419, în vremea regelui Sigismund de Luxemburg[38]. Ea a făcut parte din sistemul de apărare creat pentru frontul dunărean în această perioadă, menită să preia o parte din presiunea puterii otomane. A făcut parte în anii 1429-1435 din sistemul de fortificații din Banat, aflat sub controlul cavalerilor teutoni[39]. Documentele consemnează începând cu anul 1439 şi până în anul 1457 cetatea Drencova, în stăpânirea familiilor nobile româneşti Cerna şi Bizere. Aceştia s-au implicat permanent în repararea şi întreținerea fortificațiilor de pe linia Dunării.

DUBOVAC (Dubovac, op. Pancevo, Serbia)

Localitatea Dubovac se află situată pe malul Dunării între Kovin şi Stara Palanka. *Castrum Dombo* apare consemnat din anul 1414, atunci când Pipo de Ozora îndeplinea şi funcția de castelan al acestei cetăți[40]. Fortificația se găseşte acum sub apele Dunării, cercetările recente ale lui Dimitrie Madas de la Institutul pentru Protecția Monumentelor Istorice din Pančevo nu au reuşit să identifice urmele acesteia. Custodele muzeului din Bela Crkva, istoricul Lenard Böhm, semnala în anul 1880 unul din zidurile în ruină ale fortificației, fără a oferi alte detalii planimetrice[41].

CARANSEBEŞ – vezi SEBEŞ

ERSOMLIO – vezi Vršac

FĂGET (or. Făget, j. Timiş, România)

Făgetul, situat pe cursul superior al Begheiului, se află în acelaşi timp pe o importantă

[37] Milleker, 1915, p.48.
[38] Engel, 1977, p.168;Engel, 1996, p.204.
[39] Joachim, 1912,p.108.
[40] Engel, 1996, p.204.
[41] Böhm, 1880, p.64-65; Milleker, 1915, p.18.

realities south to Banat, wrote that the fortification from Drencova had a quadrilater shape[37]. (Fig. 21-22)

The Drencova fortress was a fortification erected immediately after 1419, during the king Sigismund of Luxembourg's reign[38]. It belonged to the defensive system created for the Danube front in this time period in the purpose to take over part of the pression of the Ottoman power. It belonged to the system of fortifications from Banat in 1429-1435, when this reion was controlled by the Teutons[39]. The documents registered, from 1439 to 1457, the Drencova fortress in the possession of the noble Romanian families Cerna and Bizere. They permanently implied in reparation and maintenance of the fortifications along the Danube.

DUBOVAC (Dubovac, op. Pancevo, Serbia)

The Dubovac locality was situated on the Danube bank between Kovin and Stara Palanka. *Castrum Dombo* was registered in 1414, when Pipo of Ozora fulfilled also the function of lord of that fortress[40]. The fortification is nowadays under the Danube waters. The recent investigations of Dimitrie Madas from the Institute for Protection of the Historical Monuments from Pancevo have not succeeded in identifying its traces. Custodian of the museum from Bela Crkva, the historian Lenard Böhm, pointed out in 1880 one of the walls in ruin of the fortification without offering other planimetrical details[41].

CARANSEBEŞ – see SEBEŞ

ERSOMLIO – see Vršac

FĂGET (Făget, Timiş County, Romania)

Făget, situated on the superior course of the Beghei, was in the same time on an

[37] Milleker, 1915, p.48
[38] Engel, 1977, p.168;Engel, 1996, p.204.
[39] Joachim, 1912,p.108.
[40] Engel, 1996, p.204.
[41] Böhm, 1880, p.64-65; Milleker, 1915, p.18.

arteră ce leagă Banatul de nord-est de Transilvania, prin valea Mureşului. Cetatea de la Făget apare consemnată târziu în documente, în anul 1595[42]. Un plan din arhiva Marsigli redă o incintă interioară de formă rectangulară, despărțită printr-un șanț cu apă de incinta mare de formă dreptunghiulară[43]. Incinta mare a cetății Făgetului a avut în exterior un val de pământ. Cercetările din anii 1987-1988, inițiate de Radu Popa, au confirmat planul lui Marsigli din anul 1697. Cetatea interioară de formă rectangulară a avut dimensiunile exterioare de 26 m/29 m, fiind orientată nord-nord-vest, sud-sud-est. Zidurile erau din piatră de carieră şi piatră de râu legată cu mult mortar[44]. Capacitatea de apărare a cetății interioare era întărită de un şanț de apărare cu lățimi variabile, cuprinse între 20 şi 28 m. Materialul arheologic găsit se încadrează perioadei secolelor XVI-XVII[45].

GALAD (Novo Miloševo, op. Novi Bečej, Serbia)

Fortificația de la Galad se află la nord-est de Novo Miloševo, la vest de Tisa. Un act de la regele Matia Corvin din 1469 consemna aici „castellum cum propugnaculis, menibis, fossatis et aliis necesaris edificis"[46]. Cercetările lui Milorad Girić au dezvelit, în parte, planul unei fortificații de formă patrulateră, prevăzută pe curtina sudică cu trei turnuri[47].(Pl. 40). Aceleaşi investigații au surprins şanțul de apărare ale fortificației (Fig. 19-20).

HARAM (s. Stara Palanka, op. Vršac, Serbia)

Cetatea Haram se identifică la Stara Palanka, în Banatul de sud, la confluența râurilor Nera şi Caraş cu Dunărea. Aici se află

[42] Suciu, I, 1967, p.225.
[43] Sebestyen, 1984, p.48-49, fig.2.
[44] Popa, Căpățână, Rădulescu, Tomoni, 1991, p.32.
[45] Popa, Căpățână, Rădulescu, Tomoni, 1991, p.36.
[46] Milleker, 1915, p.6; Csánki, II, 1894, p.13.
[47] Girić, 1996, p.146-148. Mulțumirile noastre colegului Girić pentru fotografiile puse la dispoziție în anul 2007 despre cercetările de la Novo Miloševo.

important arterial way that linked the north-eastern Banatul by Transylvania, through the Mureş valley. The fortress from Făget was registered late in documents in 1595[42]. A plan of the Marsigli archives rendered an interior rectanglar enclosure separated through a ditch of water by the large rectangular enclosure[43]. The big enclosure of the Făget fortress had a earthen wall exteriorly. The investigations from 1987-1988, initiated by Radu Popa, confirmed Marsigli's plan from 1697. The inferior rectangular fortress had exterior dimensions of 26 m/29 m, being oriented north-north-west, south-south-east. The walls were made of quarry stone and river stone tied with mortar[44]. The capacity of defending of the interior fortress was fortified by a defending ditch with variable widths between 20 and 28 m. The found archaeological material is assigned to the period of the 16th-17th centuries[45].

GALAD (Novo Miloševo, op. Novi Bečej, Serbia)

The fortification from Galad is situated in the north-east of Novo Miloševo, west to the Tisa. An act issued by the king Matia Corvin in 1469 recorded here „castellum cum propugnaculis, menibis, fossatis et aliis necesaris edificis"[46]. Milorad Girić's investigations partly developped the plan of a rectangular fortification endowed with three towers on the southern curtain[47].(Pl.40). The same investigations found the defending ditch of the fortification (Fig.19-20).

HARAM (s. Stara Palanka, op. Vršac, Serbia)

The Haram fortress is identified at Stara Palanka, in the southern Banat, at the confluence of the Nera and the Caraş rivers with the

[42] Suciu, I, 1967, p.225.
[43] Sebestyen, 1984, p.48-49, fig.2.
[44] Popa, Căpățână, Rădulescu, Tomoni, 1991, p.32.
[45] Popa, Căpățână, Rădulescu, Tomoni, 1991, p.36.
[46] Milleker, 1915, p.6; Csánki, II, 1894, p.13.
[47] Girić, 1996, p.146-148. We thank to our colleague Girić for the photos provided to us in 2007 concerning the investigations at Novo Miloševo.

un vechi vad de trecere al Dunării utilizat şi apărat deopotrivă din perioada romană şi până în veacul al XVIII-lea, după cum sugerează ruinele fortificaţiilor. (Pl.30). Ele se află pe insula Sapaja, din Dunăre, unde a fost cercetat un castellum din perioada romană târzie. Fortificaţia cu plan rectangular a avut dimensiunile exterioare de 92/92m. Cercetarea arheologică condusă de Danica Dimitrievíć a stabilit că fortificaţia din perioada medievală este aproape identică cu planul fortificaţiei antice târzii. Au dispărut turnurile interioare din castellum, în schimb s-a amenajat un turn în colţul de sud-vest al fortificaţiei[48] (Pl.37). Stratigrafia cu depuneri din secolele XIV-XV confirmă această utilizare a fortificaţiei[49]. Documentaţia arheologică publicată nu prezintă materiale arheologice din secolele X-XIII. Descoperiri din această perioadă sunt semnalate din alte puncte, de la Rudine bunăoară, la Stara Palanka. Cetatea Haram este atestată în cronicile latine maghiare, o regăsim la *Anonimus,* dar şi în cronicile bizantine din veacul al XII-lea, când cetatea *Chramon* este menţionată cu ocazia conflictelor bizantino-maghiare din secolul al XII-lea[50]. Sursele diplomatice maghiare din secolul al XIII-lea au consemnat cetatea de la vărsarea Caraşului în Dunăre sub numele de cetatea Caraş. Moşii şi sate aparţinătoare cetăţii Caraş, înscrisă sub forma *castrum Crassu*, *Carassu, Crassou* apar în documente din anii 1177, 1230 şi 1241. Diplomele latine din secolul al XIV-lea amintesc cetatea de la vărsarea Caraşului în Dunăre şi sub forma Haram[51]. Castelanii cetăţii Haram apar menţionaţi documentar începând cu anul 1330, când este documentat Szeri Posa. Au ocupat această funcţie Benedict Himfy în

[48] Dimitrievíć, 1984, p.60.
[49] Dimitrievíć, 1984, p.62.
[50] Bóna, 1998, p.27.
[51] Györffy, III, 1987, p.488; Iambor, 2005, p.68-69.

Danube. Here there is an old passage ford of the Danube used and defended from the Roman period till the 18th century, as the ruins of the fortification suggest (Pl.30). They are on the Sapaja island in the Danube where a castellum dated to the late Roman period was investigated. The fortification with rectangular plan had exterior dimensions of 92 /92m. The archaeological investigation led by Danica Dimitrievíć established that the fortification from the medieval period is almost identical with the plan of the late ancient fortification. The interior towers within the castellum disappeared, but a tower was built in the south-western corner of the fortification[48] (Pl.37). The stratigraphy with sediments from the 14th-15th centuries confirm this utilization of the fortification[49]. The published archaeological documentation does not present archaeological materials from the 10th-13th centuries. Discoveries from this time period are pointed out in other sites, for instance from Rudine, at Stara Palanka. The Haram fortress is certified in the Hungarian Latin chronicles. We find it at *Anonimus,* but also in the Byzantine chronicles from the 12th century, when the *Chramon* fortress is mentioned by occasion of Byzantine-Hungarian conflicts from the 12th century[50]. The diplomatic Hungarian sources from the 13th century registered the fortress from the Caraş mouth in the Danube under the name of the Caraş fortress. Estates and villages belonging to the Caraş fortress, written down under the form of *castrum Crassu*, *Carassu, Crassou* appear in documents from 1177, 1230 and 1241. The Latin diplomas from the 14th century mention the fortress from the Caraş mouth into the Danube also under the form of Haram[51]. The lords of the Haram fortress are documentarily mentioned since 1330, when Szeri Posa is documented. This function was occupied by Benedict Himfy two times con-

[48] Dimitrievíć, 1984, p.60.
[49] Dimitrievíć, 1984, p.62.
[50] Bóna, 1998, p.27.
51 Györffy, III, 1987, p.488; Iambor, 2005, p.68-69.

două rânduri, Pipo de Ozora şi Talloczi Frank în anul 1437[52].

Cetatea de la vărsarea Caraşului a fost consemnată alternativ cu numele de Krassóvár, cât şi cu cel vechi de Haram în documentele secolelor al XIII-lea şi al XIV-lea, ceea ce a produs uneori confuzie în istoriografie, cu numele cetății ridicate la începutul secolului al XIV-lea pe cursul superior al Caraşului, în hotarul actual al satului Caraşova[53].

HODOŞ (c.Darova, j. Timiş, România)

Aşezarea de la Hodoş se află la 8 km. sud-vest de Lugoj, pe hotar cu Darova şi Boldur. Documentele amintesc de moşia Hodoş aflată în stăpânirea familiei Szeri Posa, un *castellum* în anul 1456[54]. Aşezarea, ce avea o parohie catolică în anul 1335, apare în anul 1428 sub forma *oppidum Hodos,* când este înscrisă aici şi fortificația[55].

ILIDIA (sat Socolari, c. Sasca Română, j.Caraş-Severin, România)

Cetatea medievală Ilidia s-a aflat amplasată pe culmea dealului Cetate (656 m.) de la nord est de satul Socolari, la circa 8 km sud-est de curtea feudală de la Ilidia-Oblița. Dealul de la Socolari-Cetate este un pinten calcaros cu pereți abrupți, ce trece pe alocuri de 200 m înălțime vizibilă aşadar pe o mare suprafață din valea Nerei şi a Caraşului. Culmea acestui pinten calcaros, accesibil în panta dinspre sud-vest, are o formă oval alungită ce măsoară pe axe 180m/90m. Constructorii medievali au închis cu un zid de curtină singura zonă vulnerabilă dinspre sud vest. Zidul de curtină ridicat avea grosimea de 2,30m şi o lungime de 70m. Extremitățile zidului erau flancate de două turnuri, din care cercetarea arheologică a

[52] Engel, 1996, p.324-325.
[53] Györffy, III, 1987, p. 488; Bóna, 1944, p.380; Bóna, 1998, p.27.
[54] Csánki, II, 1894, p.13; Milleker, 1915, p.149.
[55] Engel, 1996, p.327.

secutively , Pipo of Ozora and Talloczi Frank in1437[52].

The fortress from the Caraş mouth was mentioned alternatively with the name of Krassóvár, and with the earlier one of Haram from the documents of the 13th century and of the 14th century that produced sometimes confusion in historiography with the name of the fortress erected at the beginning of the 14th century on the superior course of the Caraş, in the present boundary of the Caraşova village[53].

HODOŞ (Darova commune, Timiş county, Romania)

The settlement from Hodoş is at 8 km south-west to Lugoj, on the boundary with Darova and Boldur. The documents remind of the Hodoş estate found in the possession of the Szeri Posa family, a *castellum* in 1456[54]. The settlement, that had a Catholic parish in 1335, was mentioned in 1428 under the form of *oppidum Hodos,* when the fortification was also inscribed here[55].

ILIDIA (Socolari village, Sasca Română commune, Caraş-Severin county, Romania)

The medieval Ilidia fortress was situated on the peak of the Cetate hill (656 m.) in the north-east of the Socolari village, at about 8 km south-east to the feudal court from Ilidia-Oblița. The hill from Socolari-Cetate is a calcareous spur with abrupt slopes that surpasses here and there 200 m in height visible on a large surface in the Nera and the Caraş valleys. The peak of this calcareous spur accessible in the slope from the south-west. It has an elongated oval shape that measures 180m/90m on the axes. Medieval constructors closed the only vulnerable area from the south-west with a curtain wall. The erected curtain wall was 2.30 m in thickness and 70 m in length. The wall extremities were flanked by two towers, but only that one situated in the northern

52 Engel, 1996, p.324-325.
53 Györffy, III, 1987, p. 488; Bóna, 1944, p.380; Bóna, 1998, p.27.
54 Csánki, II, 1894, p.13; Milleker, 1915, p.149.
55 Engel, 1996, p.327.

investigat doar unul, pe cel situat pe marginea nordică[56]. Turnul amplasat în interior a avut dimensiunile de 5/3m (Pl.22; Fig. 30-31).

Zidurile au fost ridicate în tehnica *opus incertum,* cu emplectoniul din piatră de calcar şi mortar, iar paramentul zidurilor a fost făcut din piatră de carieră cioplită. Se mai văd urmele unor tiranți de incintă păstrată (Fig.30). Documentele de cancelarie şi cercetarea arheologică sumară de la Socolari-Cetate aduc puțină lumină în privința începuturilor cetății medievale Ilidia. Istoricul Pál Engel a sugerat că perioada de început a cetății trebuie fixată în a doua jumătate a veacului al XIII-lea şi o lega de voievodul transilvănean Ladislau Kán[57]. Voievodul Kán a fost prezent în spațiul sudic al Banatului, la Ilidia în anul 1248, iar fiul său a dobândit posesiuni în zonă.

Documentele de cancelarie atestă în anul 1312 districtul Ilidia, iar castelanii cetății sunt cunoscuți din anii 1317, 1319 şi mai apoi din 1326[58]. Structural fortificația de la Socolari are apropieri ce merg până la identitate cu fortificațiile de la Jdioara, Bocşa, Caraşova.

JDIOARA (c. Criciova, j. Timiş, România)

Satul Jdioara este amplasat pe rama sud vestică a munților Poiana Ruscăi, la confluența cu valea Timişului. Ea se regăseşte la circa 20 km. est de Lugoj, la vărsarea pârâului Nădrag în Timiş. Fortificația se află pe Dealul Cetății, pe malul estic al Văii Nădragului, o zonă cu pante abrupte, sub forma unui promontoriu accesibil doar pe latura sudică. (Pl.19; Fig. 23-27).

Cetatea Jdioara are un plan poligonal neregulat, cu laturi rotunjite ce s-au adaptat structurii terenului[59]. Ea măsoară pe axele interioare 40m/22m. Se remarcă latura de răsărit a fortificației cu o formă arcuită, întâlnită mai

[56] Țeicu, 1998, p.210.
[57] Engel, 1996, p.331-332.
[58] Engel, 1996, p.332; Györffy, III, 1987, p. 485; Fügedi, 1977, p.119.
[59] Bejan, 1975, p.155.

margin was archaeologically investigated[56]. The tower located inside had the dimensions of 5/3m (Pl.22; Fig. 30-31).

The walls were built in the technique *opus incertum,* with limestone and mortar emplecton, and the face of the walls was made of carved quarry stone. There still exist traces of some tie beams of the preserved enclosure (Fig.30). Chancellery documents and summary archaeological investigaton at Socolari-Cetate have brought less light as concerns the beginning of the medieval fortress from Ilidia. The historian Pál Engel suggested that the beginning period of the fortress had to be fixed in the second half of the 13th century. He related it to the voivode Ladislau Kán of Transylvania[57]. The voivode Kán was present in the southern area of Banat, at Ilidia in 1248, and his son gained possessions in the region.

Chancellery documents certified the Ilidia district in 1312, and the fortress lords were known since 1317, 1319, and then since 1326[58]. Structurally, the fortification from Socolari has similitudes going to identity with the fortifications from Jdioara, Bocşa, Caraşova.

JDIOARA (Criciova commune, Timiş county, Romania)

The Jdioara village is situated on the south-western frame of Poiana Ruscăi Mounts, at the confluence with the Timiş valley. It is located at about 20 km east to Lugoj, at the Nădrag rivulet mouth in the Timiş. The fortification is on the Cetății hill, on the eastern bank of the Nădrag valley, an area with abrupt slopes under the form of a promontory accessible only on the southern side (Pl.19; Fig. 23-27).

The Jdioara fortress has an irregular polygonal plan with rounded sides that adapted to the land structure[59]. It measures 40m/22m on the interior axes. It is noticed the eastern side of the fortification with an arching shape,

[56] Țeicu, 1998, p.210.
[57] Engel, 1996, p.331-332.
[58] Engel, 1996, p.332; Györffy, III, 1987, p. 485; Fügedi, 1977, p.119.
59 Bejan, 1975, p.155.

rar la curtinele fortificațiilor bănățene. Două turnuri cu plan pătrat erau amplasate în spațiul sudic şi vestic al zidului de incintă. Turnul de pe latura de vest era un turn interior de formă pătrată, cu latura de 5m. Zidurile turnului au avut o grosime de 3-3,50m[60]. În spațiul de sud-est al curtinei se afla un turn rectangular, cu dimensiunile laturilor de 3,60 m/3,10m. Zidurile acestui turn aveau o grosime de 1,50m. Materialul utilizat la construcția cetății îl constituie piatra de carieră. Zidurile, cu o grosime de 1,80m, au nucleul din piatră înecată în mortar, iar pentru parament s-a utilizat piatră cioplită.

Fortificația de la Jdioara era o cetate regală, construită cândva înainte de 1320, când documentele îl amintesc pe Széchy Dionisie castelan de Mehadia şi Jdioara[61]. A fost administrat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea de banii de Severin şi de comitele de Timiş, ce îndeplineau şi funcția de castelani de Jdioara. Ea a ajuns în anul 1439 în posesiunea familiei Hagymás din Beregsău, prin actul de donație al regelui Albert. Cetatea ajunge, în urma unor schimburi din anii 1470-1478, în stăpânirea familiei Pongrácz ce se înrudea cu familia Corvineştilor[62]. Engel Pál a considerat cetatea de la Jdioara centrul districtului Lugoj[63]. Opinia noastră în această chestiune lega cetatea de la Jdioara, un nucleu de putere al regalității maghiare în secolele XIV-XV, de districtul Caran de pe valea Timişului[64]. Târgul medieval Caran se identifică la Căvăran (azi Constantin Daicoviciu).

JEBEL (c.Jebel, j. Timiş, România)

Aşezare situată pe rama estică a Câmpiei Timişului având hotar cu Ciacova, Obad şi Voiteg. Ea a ajuns în stăpânirea lui Nicolae

[60] Bejan, 1979, p.203.
[61] Pesty, *Krassó*, II, 2, p.303 şi urm.; Csánki, II, 1894, p.15.
[62] Engel, 1996, p.467; Drăgan, 2000, p.290.
[63] Engel, 1996, p.467.
[64] Țeicu, 1998, p. 209.

more seldom found at the curtains of the fortifications from Banat. Two towers with square plan were situated in the southern and western area of the enclosure wall. The tower on the western side was an interior square tower with a side of 5 m. The tower walls were 3-3.50 m in thickness[60]. In the south-eastern area of the curtain there was a rctangular tower with the side dimensions of 3.60 m/3.10m. The walls of this tower were 1.50 m in thickness. The material used at the contrucion of the fortress was the quarry stone. The walls of 1.80 m in thickness had the core made of stone embeded in mortar. The carved stone was used for the face of the wall.

The fortification from Jdioara was a royal fortress built somewhen before 1320, when the documents mention Széchy Dionisie as lord of Mehadia and Jdioara[61]. It was run in the second half of the 14th century by the bans of Severin and by the comites of Timiş, ho fulfilled also the function of lords of Jdioara. In 1439, it got into possession of the Hagymás family from Beregsău, throuh the donation act of the king Albert. The fortress became, as a result of some changes in 1470-1478, a possession of the Pongrácz family that was related to the Corvineşti family[62]. Engel Pál considered the fortress from Jdioara as the centre of the district of Lugoj[63]. Our opinion in this matter connected the fortress from Jdioara, a nucleus of power of the Hungarian royalty in the 14th-15th centuries with the Caran district in the Timiş valley[64]. The medieval Caran borough is identified at Căvăran (nowadays Constantin Daicoviciu).

JEBEL (Jebel commune, Timiş county, Romania)

The settlement is situated on the eastern frame of the Timiş Plain in boundary with Ciacova, Obad and Voiteg. It was possession

60 Bejan, 1979, p.203.
61 Pesty, *Krassó*, II, 2, p.303 and following; Csánki, II, 1894, p.15.
[62] Engel, 1996, p.467; Drăgan, 2000, p.290.
[63] Engel, 1996, p.467.
[64] Țeicu, 1998, p. 209.

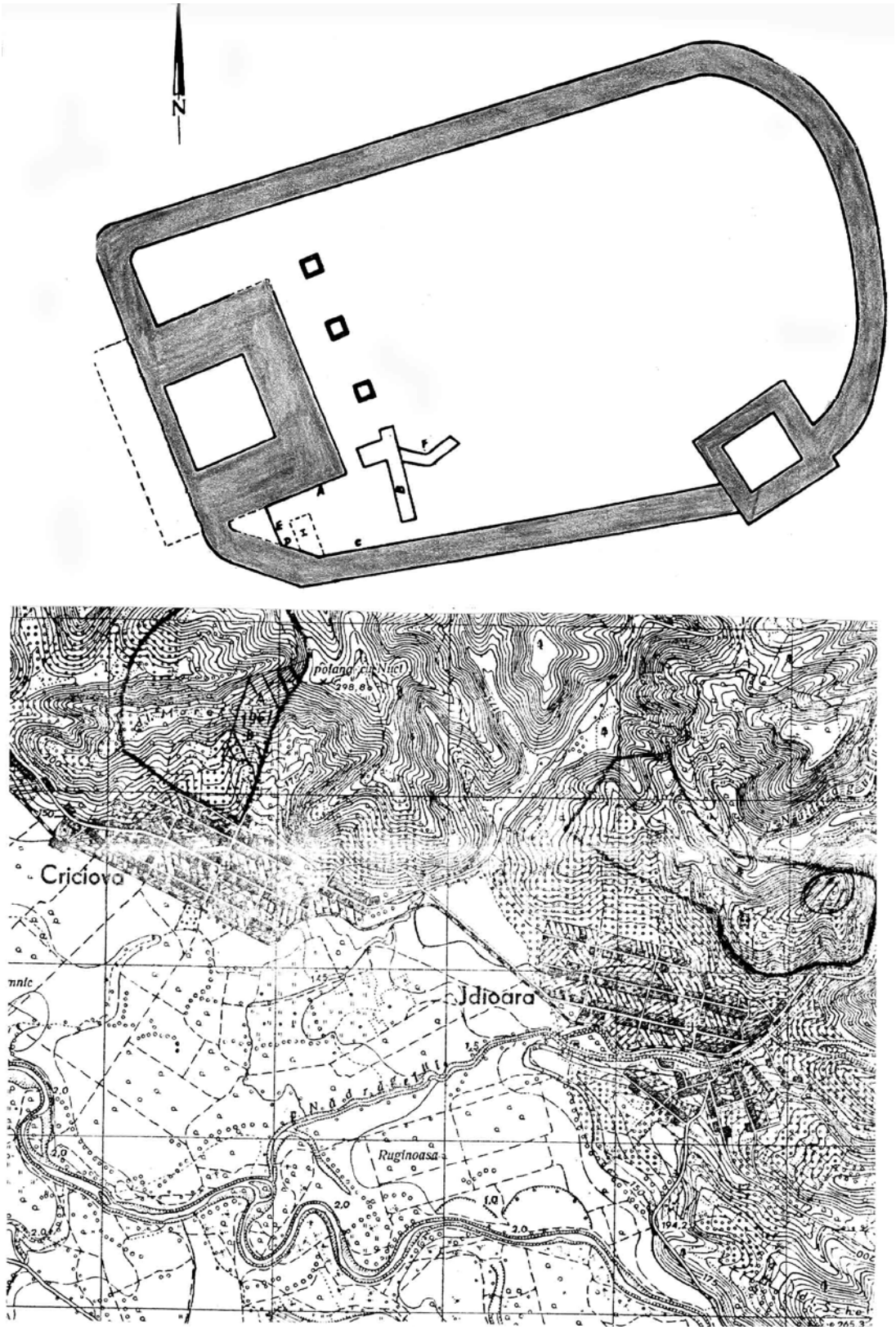

Pl.19. Jdioara. Planul fortificației (sec. XIV); Harta zonei cu amplasarea cetății.
Pl.19. Jdioara. Plan of fortification (14th century);
Map of the region with fortress location.

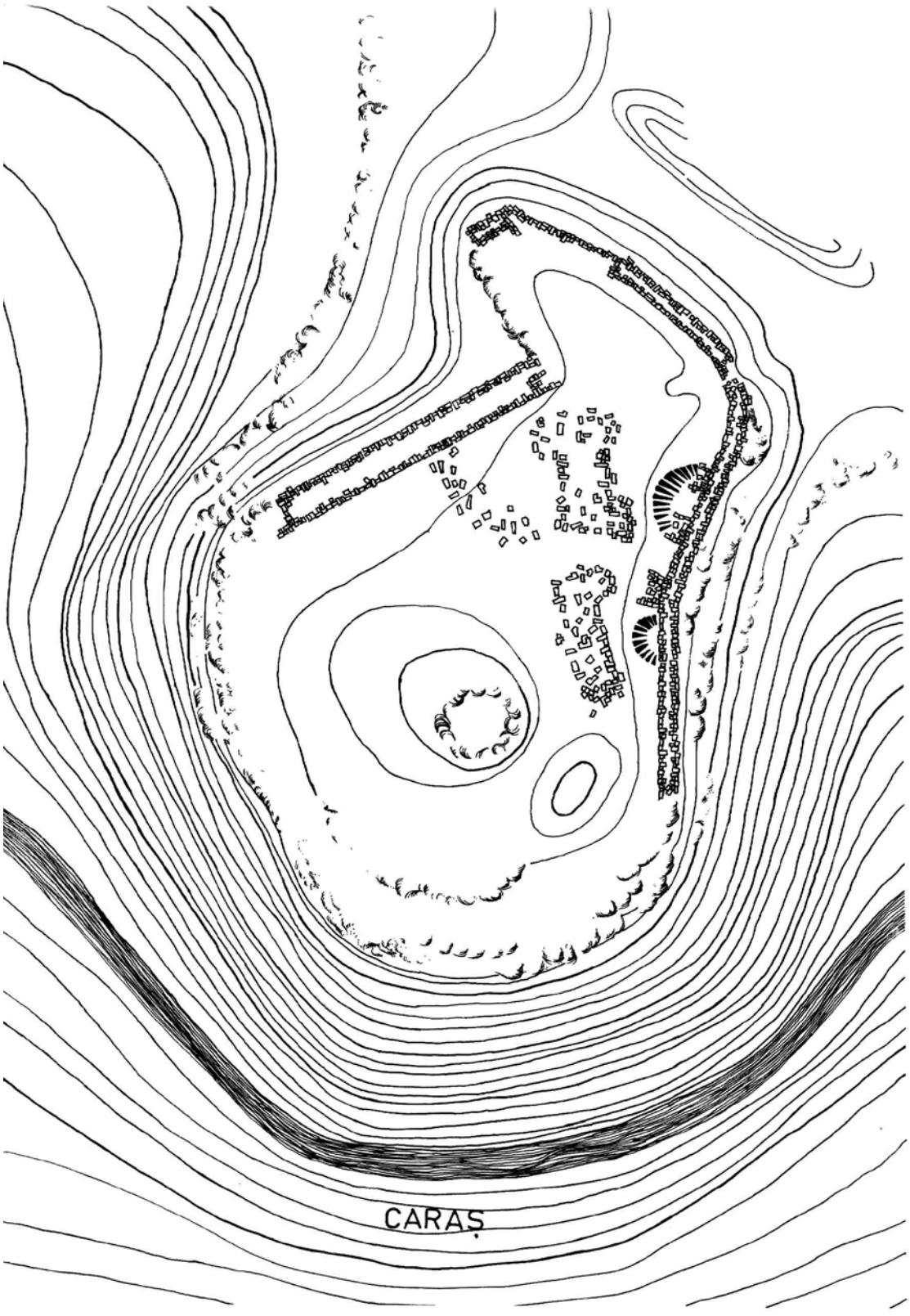

Pl.20. Caraşova. Plan de situaţie al zonei cu amplasarea ruinelor cetăţii Caraş.
Pl.20. Caraşova. Plan of situation of the region with location
of the Caraş fortress ruins.

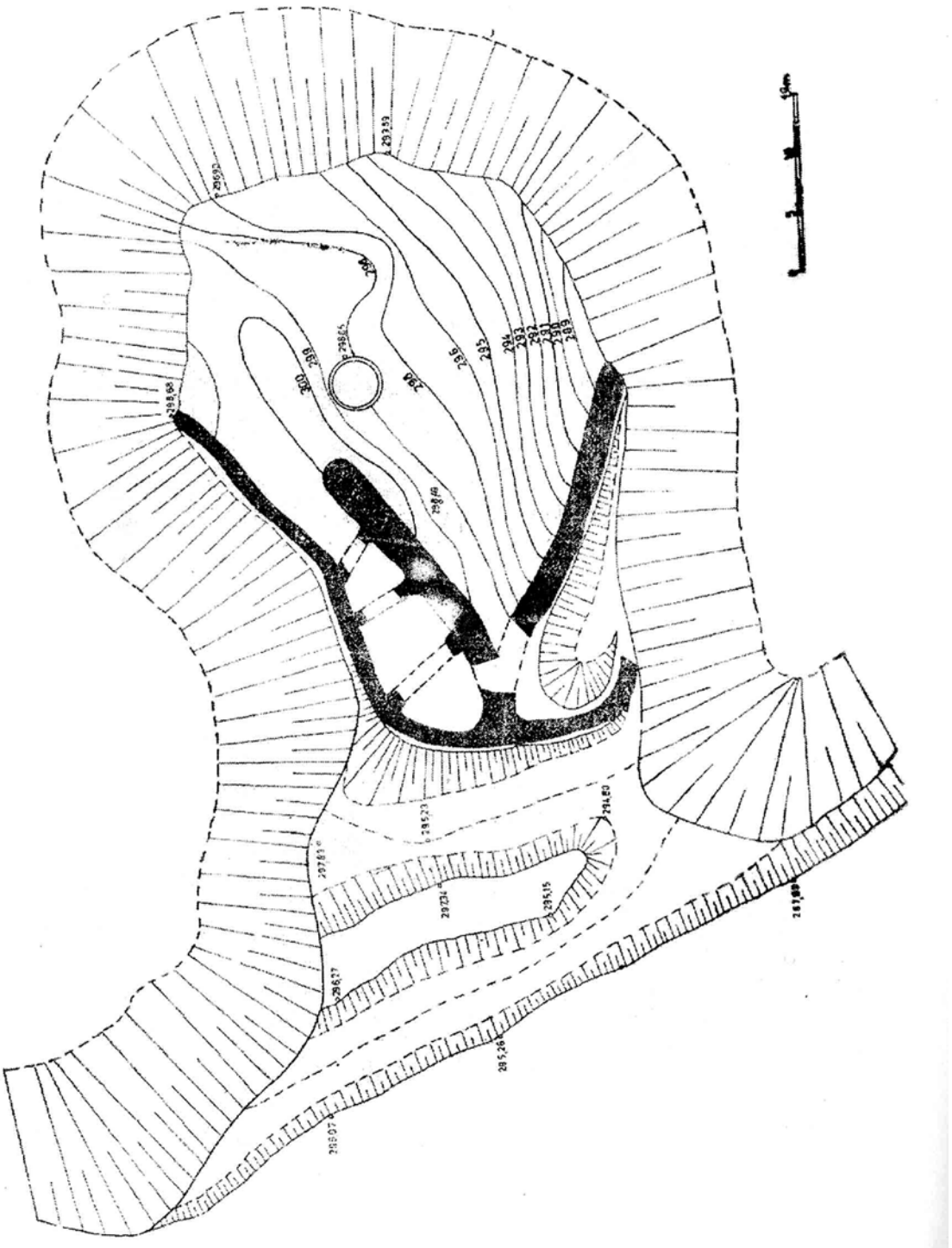

Pl.21. Caraşova-Grad. Planul ruinelor cetății Caraş (sec. XIV).
Pl.21. Caraşova-Grad. Plan of the Caraş fortress ruins (14th century).

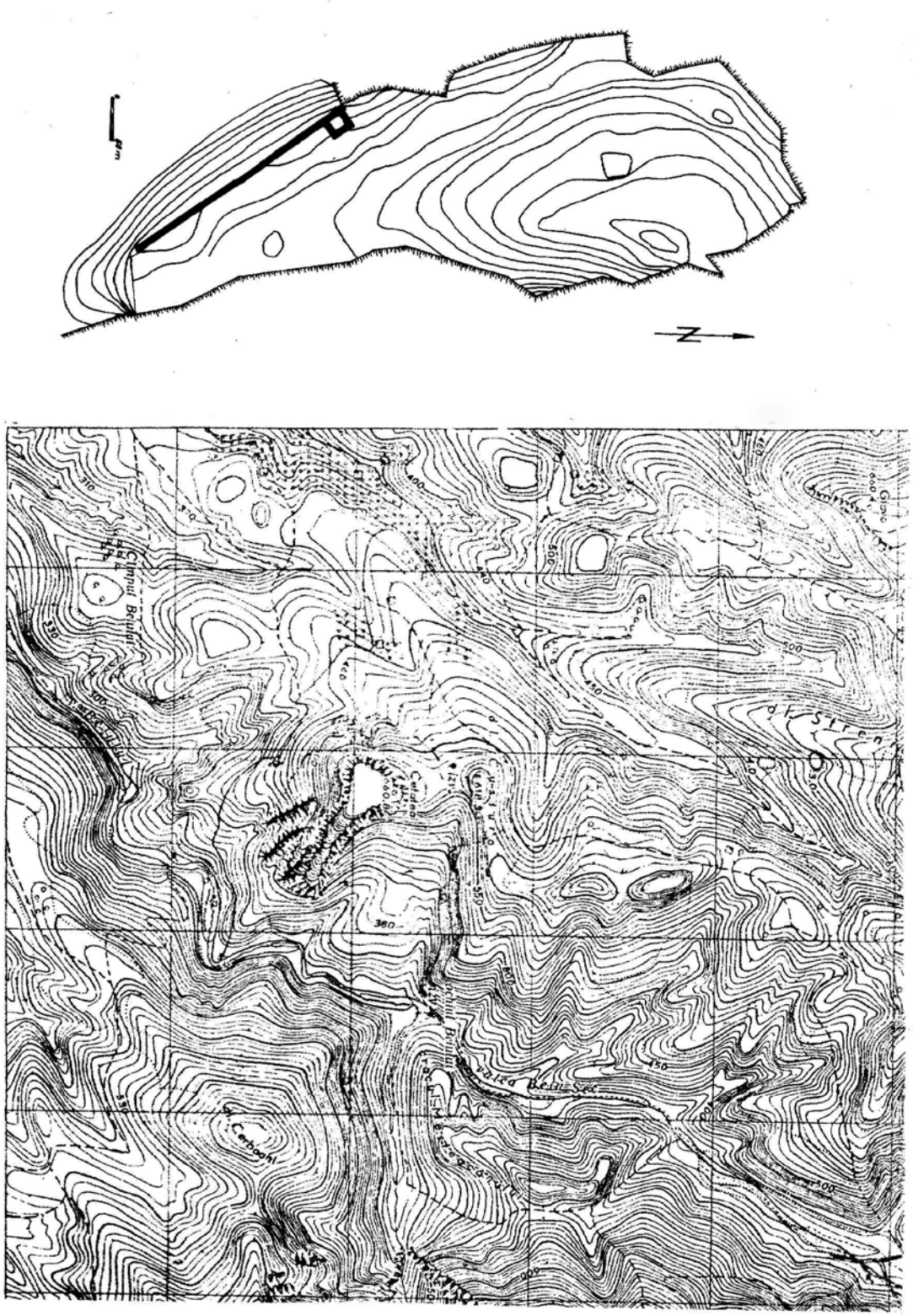

Pl.22. Socolari-Cetate. Planul cetății Ilidia (sec. XIV).
Harta zonei cu amplasamentul cetății Ilidia.
Pl.22. Socolari-Cetate. Plan of the Ilidia fortress (14th century).
Map of region with location of the Ilidia fortress.

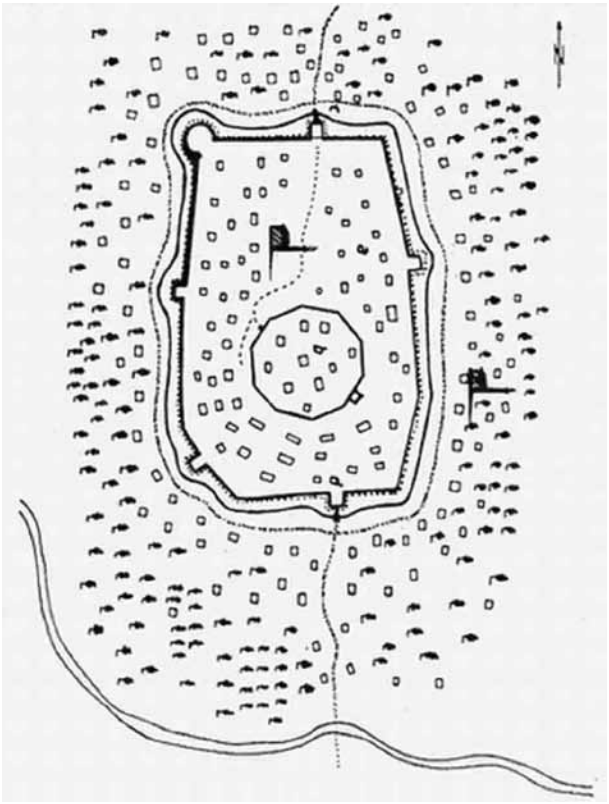

A

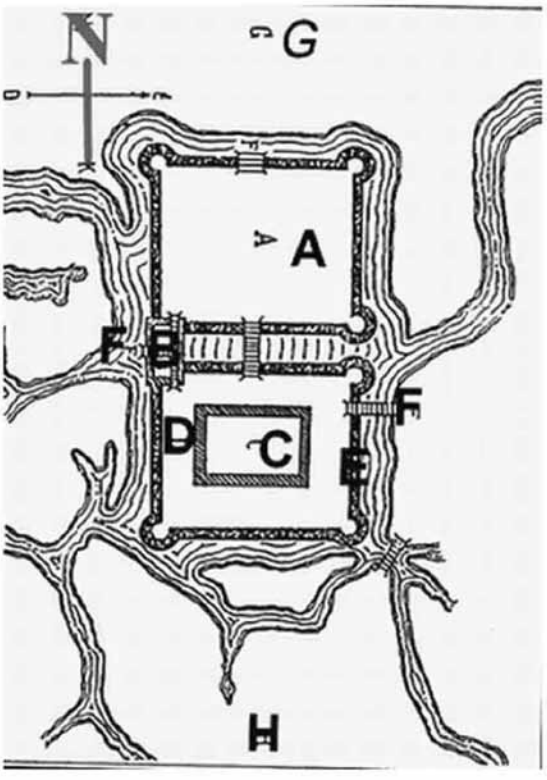

B

Pl.23. Planul cetății şi oraşului Caransebeş (prima jumătate a secolului XVII).
B. Reconstituirea amplasamentului fortificațiilor medievale de la Timişoara.
Pl.23. Plan of the Caransebeş fortress and town (first half of the 17th century).
B. Reconstitution of location of medieval fortifications from Timişoara.

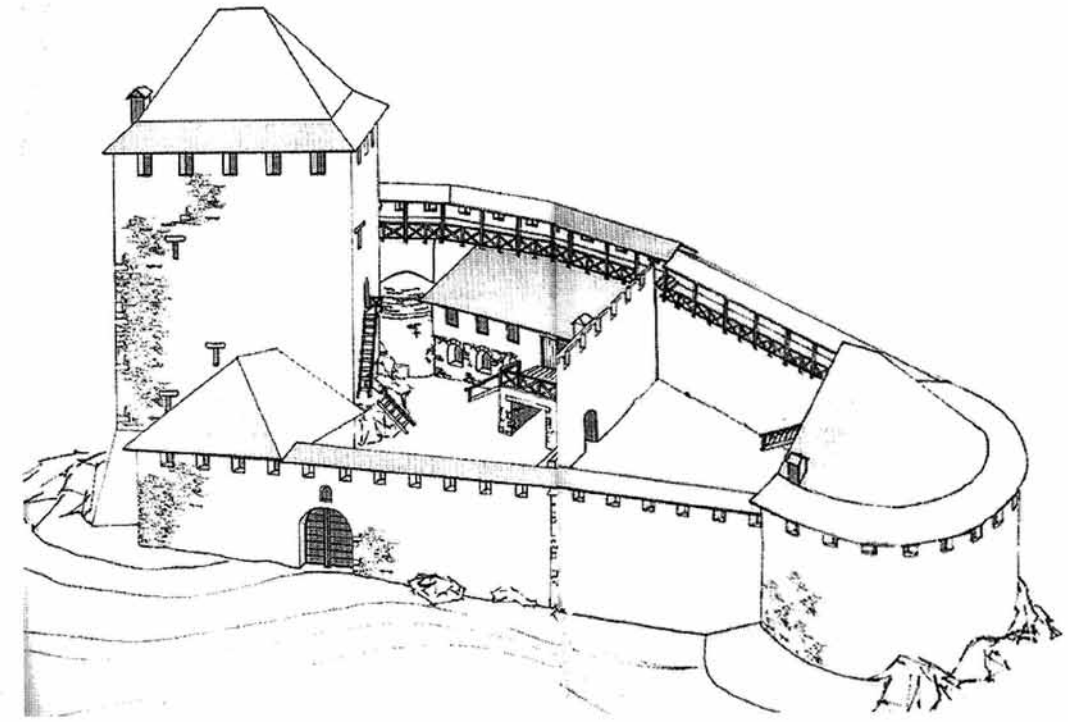

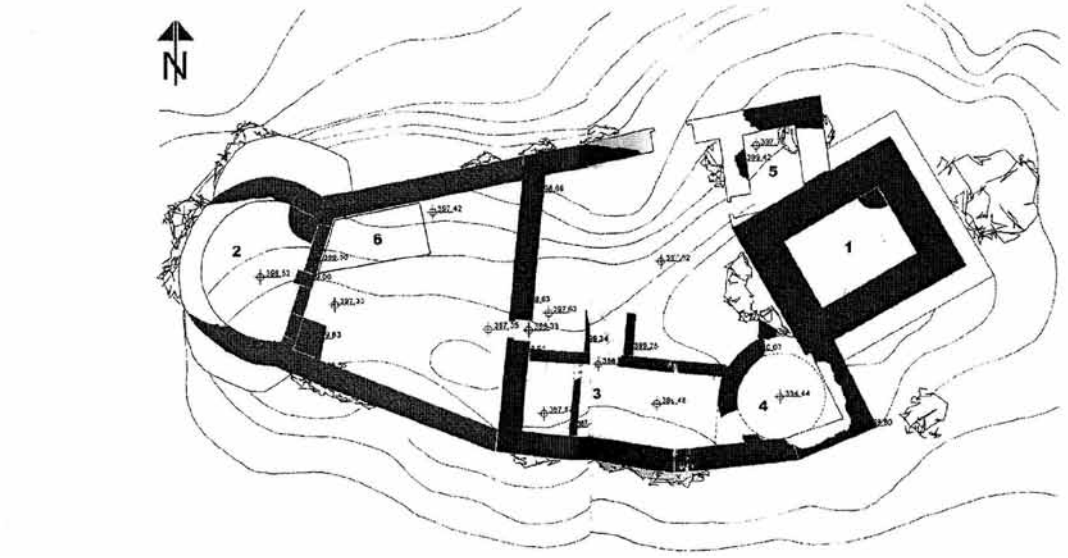

Pl.24. Vršac-Culă. Planul cetății medievale Ersomliö;
Propunere de reconstituire a cetății medievale Ersomlio (sec. XIV-XV).
Pl.24. Vršac-Culă. Plan of the medieval Ersomliö fortress; Proposal of reconstitution of the medieval Ersomlio fortress (14th-15th centuries).

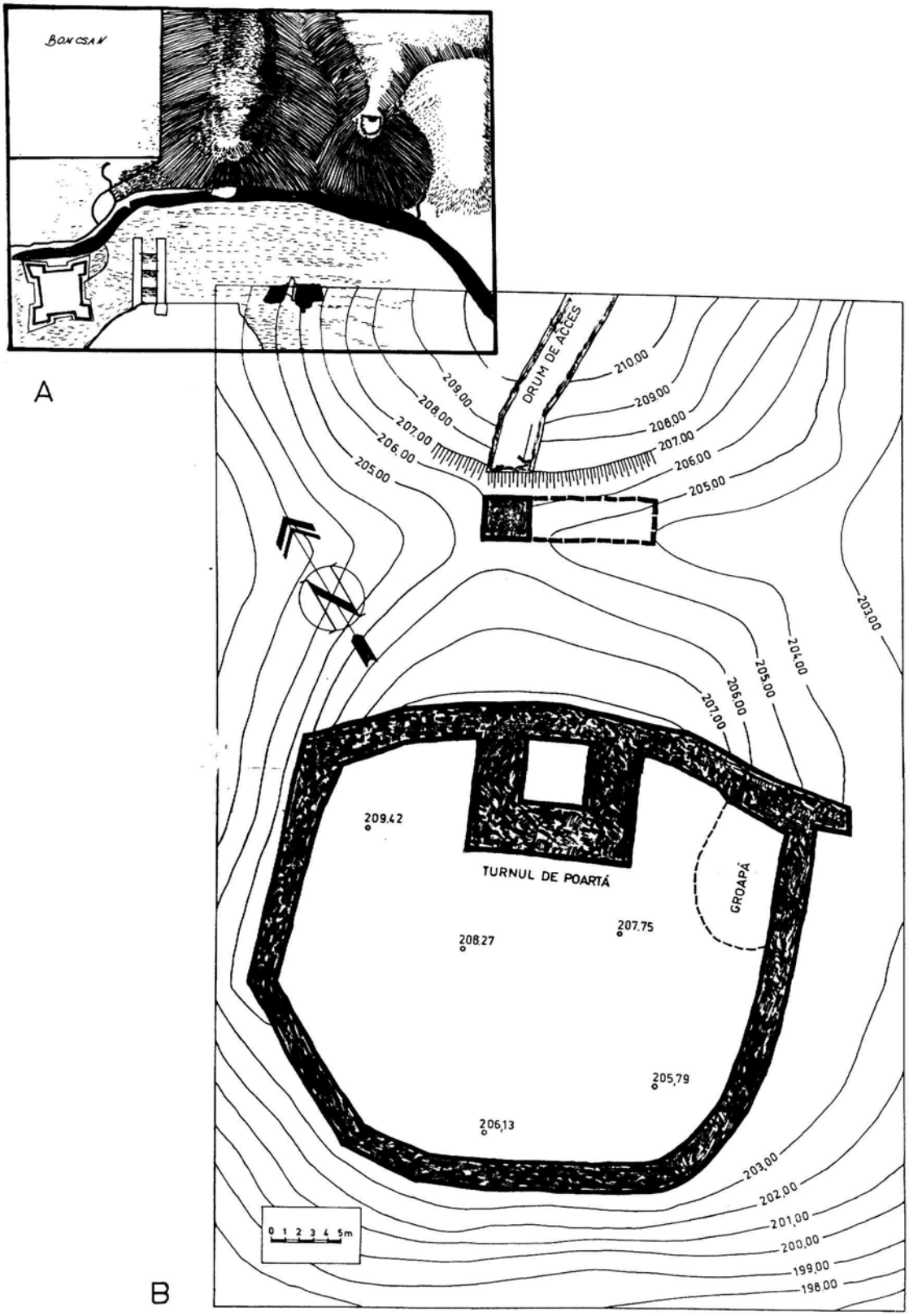

Pl.25. Bocşa. Buza turcului. Planul cetăţii medievale Cuieşti (sec. XIV).
Pl.25. Bocşa. Buza turcului. Plan of the medieval Cuieşti fortress (14th century).

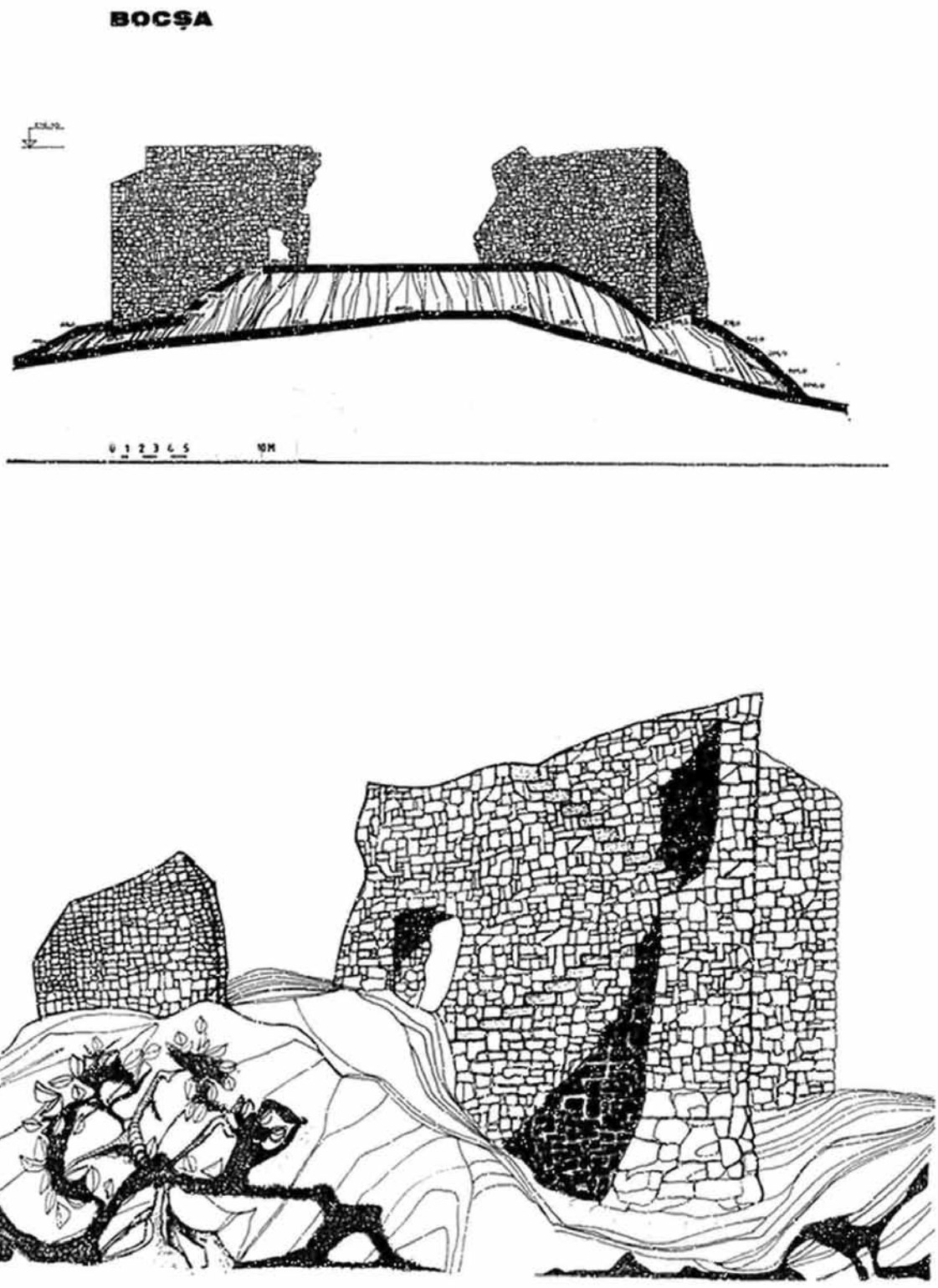

Pl.26. Cetatea Cuieşti. Vedere cu şanţul de apărare şi zidul de curtină.
Pl.26. Cuieşti fortress. View of the defending ditch and of the curtain wall.

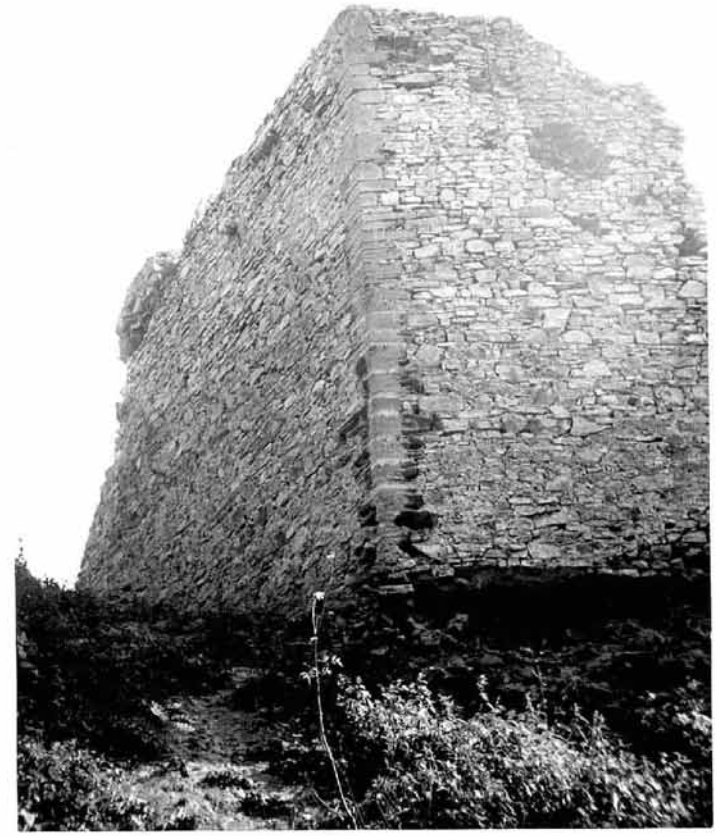

Pl.27. Cetatea Cuieşti. Şanţul de apărare şi curtina nordică.
Pl.27. Cuieşti fortress. Defending ditch and northern curtain.

Pl.28. Cetatea Cuieşti. Ruina donjonului.
Pl.28. Cuieşti fortress. Ruin of donjon.

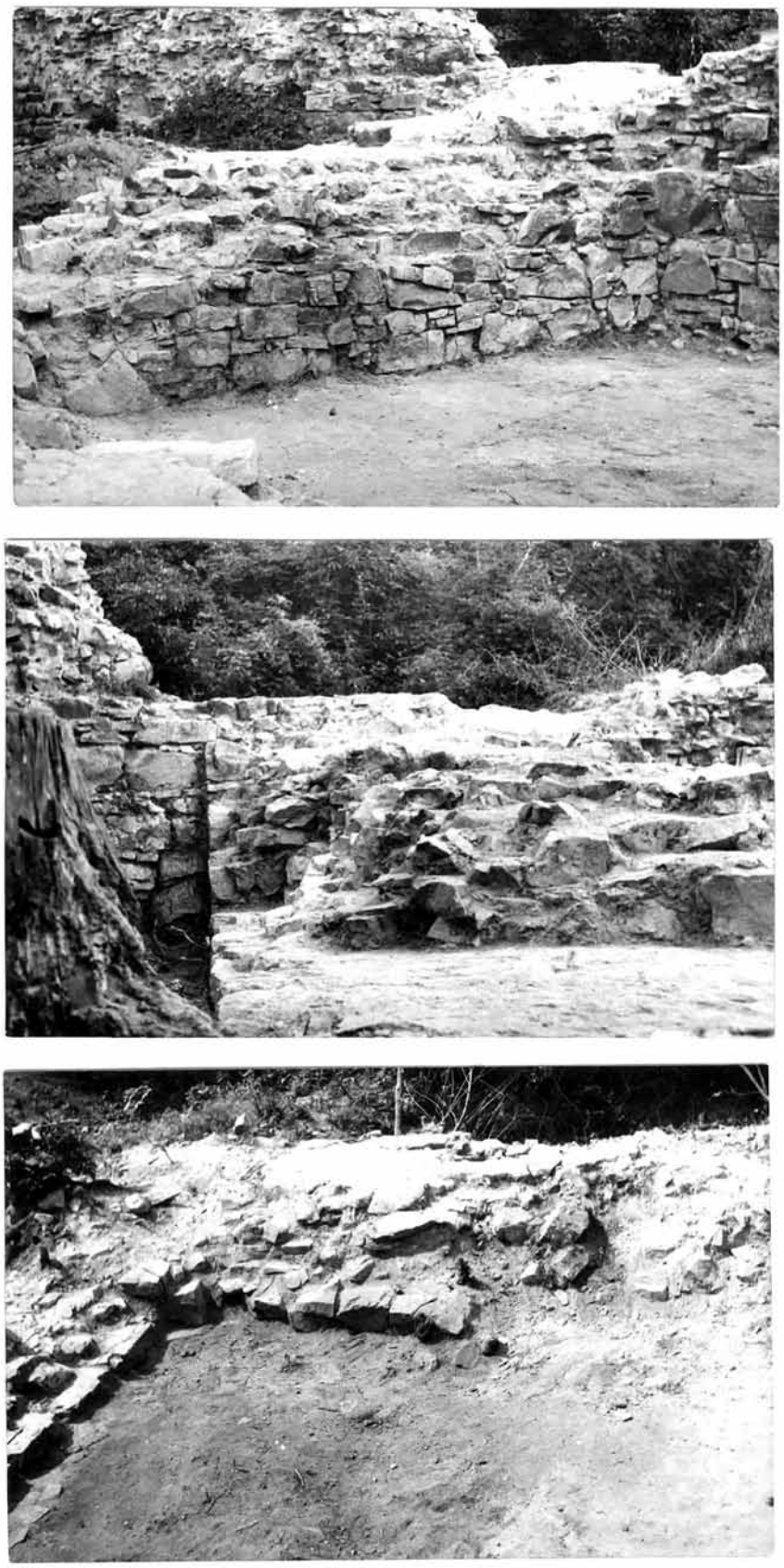

Pl.29. Cetatea Cuieşti. Turnul de poartă.
Pl.29. Cuieşti fortress. Gate-tower.

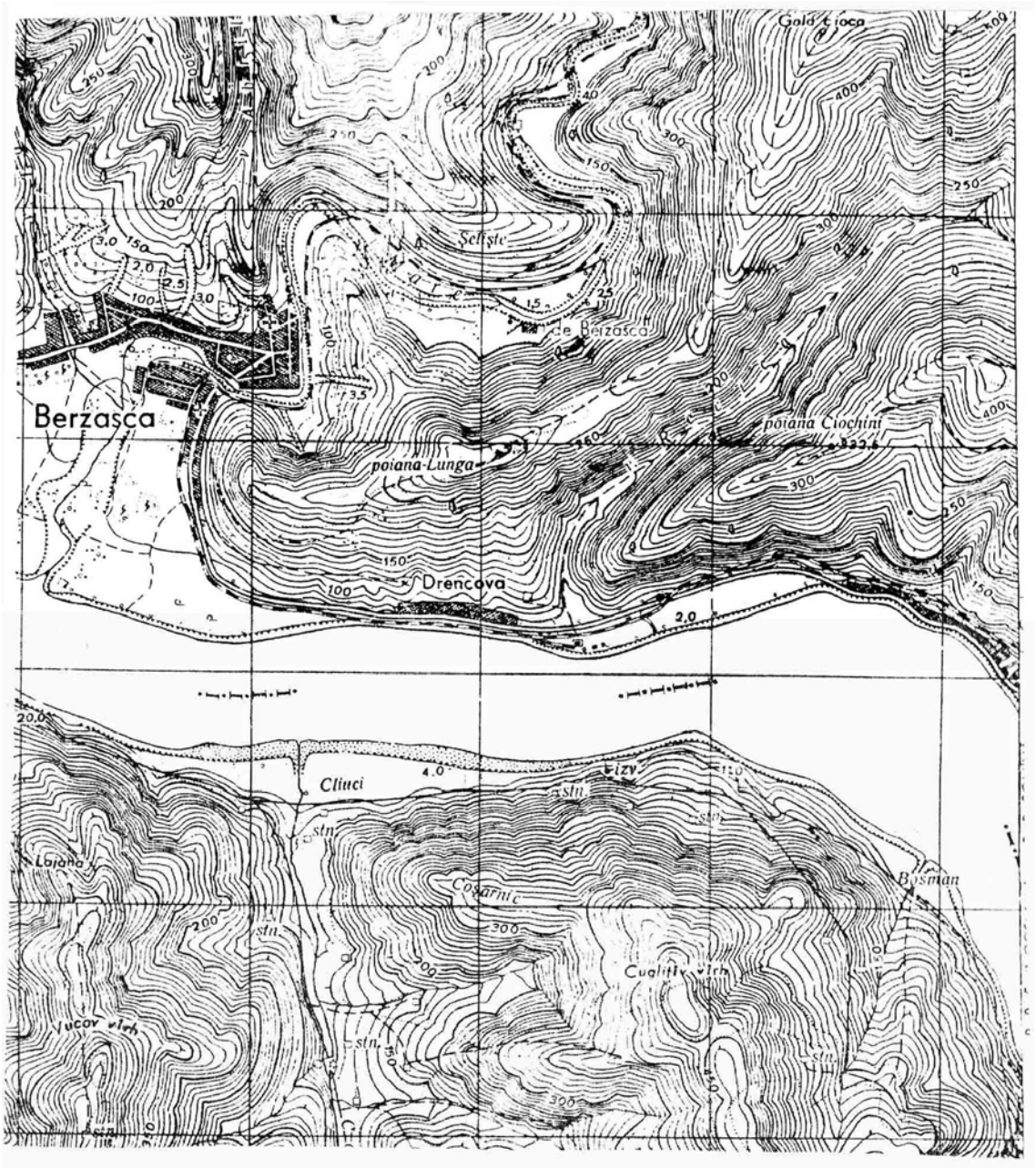

Pl.30. Drencova. Harta zonei cu amplasarea fortificației.
Pl.30. Drencova. Map of region with location of fortification.

Treutul, care avea aici în anul 1402 un *castellum*[65]. Fortificațiile din lemn deținute de Nicolae Treutul în anul 1402 la *Ohad, Jobag* şi Jebel trebuiau distruse şi pământul nivelat. Lemnul de la castelul din Jebel trebuia transportat în cetatea de la Timişoara pentru construcția unor case, conform aceluiaşi act din 1402, invocat mai sus[66]. Se pare că fortificația a rămas intactă pentru că la Jebel, în anul 1425 este consemnat un *castello fortissimum de ligno factum*[67]. Tradiția locală, neverificată de cercetări arheologice, consemnată de Nicolae Secară, fixa urma unor ruine în locul numit *Comoară* din hotarul satului.

JOBAG (j. Timiş, România)

Aşezare dispărută ce a făcut parte din arhidiaconatul catolic de Timiş în anii 1333-1335[68]. Ea a ajuns alături de alte moşii din această zonă a câmpiei joase a Timişului, înaintea anului 1400, în stăpânirea lui Nicolae Treutul. Actul din 1402 emis de voievodul Transilvaniei Nicolae Chaak îl obliga pe acesta să demoleze castelele din lemn din *Jobagy, Ohat* şi Jebel[69]. Castelul din Jobagy era ridicat chiar în preajma bisericii. Aşezarea dispărută a fost localizată lângă Tolvadia, alteori în apropiere de Obad sau chiar identificată cu Obadul[70].

KOVIN (op. Pančevo, Serbia)

Cetate de la Dunărea de Jos apuseană, la un vechi vad de trecere al Dunării, pe malul sudic al fluviului aflându-se gura de vărsare a râului Morava. Fortificația medievală suprapune, în parte, o fortificație din perioada romană târzie, din secolul al IV-lea, care a supraviețuit migrațiilor. Cetatea din vremea ducelui Glad este pomenită în cronica latină a lui Anonimus. Alături de alte posesiuni, în

[65] Csánki, II, 1894, p.64; Milleker, 1915, p.151.
[66] Ortvay, 1896, p.317-318.
[67] Engel, 1996, p.430.
[68] Țeicu, 2007, p.179.
[69] Ortvay, 1896, p.317-318.
[70] Csánki, II, 1894, p.43; Milleker, 1915, p.149; Engel, 1996, p.334.

of Nicolae Treutul, who had a *castellum* here in 1402[65]. The wooden fortifications possessed by Nicolae Treutul in 1402 at *Ohad, Jobag* and Jebel had to be destroyed and the land was levelled. The wood from the castle from Jebel had to be transported in the fortress from Timişoara for building houses according to the same act since 1402, invoked above[66]. It seems that the fortification remained intact because at Jebel, in 1425 it was recorded a *castello fortissimum de ligno factum*[67]. Local tradition, that was not checked by archaeological investigation, recorded by Nicolae Secară, set the trace of some ruins in the place named *Comoară* in the village boundary.

JOBAG (Timiş county, Romania)

The disappeared settlement belonged to the Catholic archdeaconate of Timiş in 1333-1335[68]. It got beside other estates from this region of the low plain of the Timiş, before 1400, in the possession of Nicolae Treutul. The act since 1402 issued by the voivodeof Transylvania, Nicolae Chaak, obliged him to demolish the wooden castles from *Jobagy, Ohat* and Jebel[69]. The castle from Jobagy was built even round the church. The disappeared settlement was located near Tolvadia, some other times close to Obad or it was even identified to Obad[70].

KOVIN (op. Pančevo, Serbia)

The fortress from the western Low Danube, at an old passage ford of the Danube, on the southern bank of the river being the Morava mouth. The medieval fortification superposes, partly, a fortification from the late Roman period, from the 4th century, that would outlasted to migrations. The fortres from the time of the duke Glad is mentioned in Anonimus' Latin chronicle. Beside other

[65] Csánki, II, 1894, p.64; Milleker, 1915, p.151
[66] Ortvay, 1896, p.317-318.
[67] Engel, 1996, p.430.
68 Țeicu, 2007, p.179.
69 Ortvay, 1896, p.317-318.
70 Csánki, II, 1894, p.43; Milleker, 1915, p.149; Engel, 1996, p.334.

anul 1885 cetatea Keve a făcut parte din dota primită de Margareta, fiica regelui Bela al III-lea, la căsătoria cu împăratul bizantin Isac II Angelos. Actul papal din 1223 reconfirmă această situație de la sfârșitul secolului al XII-lea[71]. Castelanii cetății sunt cunoscuți documentar începând din anul 1362, mai apoi la 1382 şi 1388-1390, fiind atestați castelani în cursul veacului al XIV-lea. Cetatea a ajuns un domeniu al despoților sârbi, prin donație, cândva înainte de 1458, când a fost predată fără luptă turcilor[72]. În preajma cetății de la Kovin a luat ființă, în jurul anului 1368, un convent franciscan[73]. Mănăstirea ortodoxă de la Kovin cunoscută dintr-un act din 1579, se pare că a fost zidită după 1458, când cetatea a ajuns un domeniu al despoților sârbi[74].

Fortificațiile succesive din epoca romană târzie şi de la începuturile evului mediu au fost amplasate pe un promontoriu de formă rectangulară ce înaintează spre fluviu, cu dimensiunile de 150/130m. Acoperit de construcții moderne, de un hotel şi parcări, el a fost cercetat parțial în anii 1968 şi 1986[75]. Colegul Dimitrie Madas a făcut cercetări de mică amploare în anii din urmă pe terasa de la Kovin-Grad. Materialul arheologic şi numismatic descoperit aparține perioadei secolelor XI-XIII şi secolelor XIV-XVI. Planul fortificațiilor se cunoaşte după desenele realizate de Marsigli. (Pl.38). Cercetarea arheologică modernă n-a oferit până în stadiul actual o documentație pe măsura importanței aşezării şi fortificației de la începuturile evului mediu de la Kovin-Grad.

LIBORAJDEA

Aşezarea Liborajdea este situată la gura văii cu acelaşi nume din Clisura Dunării, la est

[71] DIR, C, sec. XI-XII-XIII, p.197.
[72] Engel, 1996, p.340-341.
[73] Karácsony, II, 1924, p.109; Györffy, III, 1987, p.318.
[74] Engel, 1996 a, p.80; Țeicu, 2007, p.102.
[75] Brukner, Medović, 1968, p.184-188; Bóna, 1998, p.28; Koszta, 1994, p.347; Iambor, 2005, p.68.

possessions, in 1885, the Keve fortress was part of Margaret's dowry, who was daughter of the king Bela III, at her marriage with the Byzantine emperor Isac II Angelos. The papal act since 1223 reconfirm this situation at the end of the 12th century[71]. The fortress lords are documentarily known since 1362, then in 1382 and 1388-1390. They were certified as lords during the 14th century. The fortress became a domain of the Serbia despots y donation somewhen before 1458, when it was surrendered fightlessly to the Turkish[72]. A Franciscan convent was founded around the fortress from Kovin about in 1368[73]. The Orthodox monastery from Kovin known from an act dated to 1579, seems to have been built after 1458, when the fortress became a domain of the Serbian despots[74].

The successive fortifications from the late Roman period and from the beginning of the Middle Ages had been located on a rectangular promontory with dimensions of 150/130 m that advanced towards the river. Covered by modern constructions, by a hotel and parking places, it was partially investigated in 1968 and 1986[75]. Our colleague Dimitrie Madas led less ample investigations on the terrace from Kovin-Grad in the recent years. The archaeological and numismatical material discovered here belonged to the 11th-13th centuries and to the 14th-16th centuries. The pla of fortifications is known due to Marsigli's drawings (Pl.38). modern archaeological investigation has not offered by now a documetation conforming to the importance of the settlement anf of the fortification from thebeginningof the Middle Ages at Kovin-Grad.

LIBORAJDEA

The Liborajdea settlement is situated at the mouth of the valley with the same name

71 DIR, C, sec. XI-XII-XIII, p.197.
72 Engel, 1996, p.340-341.
73 Karácsony, II, 1924, p.109; Györffy, III, 1987, p.318.
74 Engel, 1996 a, p.80; Țeicu, 2007, p.102.
75 Brukner, Medović, 1968, p.184-188; Bóna, 1998, p.28; Koszta, 1994, p.347; Iambor, 2005, p.68.

de Coronini şi la vest de Liubcova. Cetatea apare înscrisă într-un document din 1437 ce înşiruie cetăţile de la Dunărea de Jos apuseană, ea fiind amintită alături de cetatea Drencova, Pech şi Sfântul Ladislau[76]. A făcut parte din structura de apărare cedată între anii 1429 -1435 cavalerilor teutoni de regele Sigismund de Luxemburg[77]. Documentele otomane din anii 1554-1579 au identificat doar satul Liborajdea[78]. Urmele cetăţii nu au fost identificate în zona de confluenţă cu Dunărea.

LIPOVA

Fortificaţie aşezată pe cursul Mureşului care controla o cale importantă şi veche de acces spre Transilvania. Ruinele acesteia distruse în epoca modernă, sunt cunoscute astăzi în parte, numai din planurile târzii de la finele veacului al XVIII-lea[79]. Cercetarea istorică modernă n-a reuşit identificarea incintei medievale a cetăţii, ori a altor elemente ale fortificaţiei[80]. Un plan din 1697 din arhiva Marsigli oferă indicii despre structura fortificaţiei. Nucleul vechi al cetăţii, anterior secolului al XVI-lea, avea o formă rectangulară[81].

Cetatea regală se pare că a fost ridicată în veacul al XIV-lea. Documentele din veacul al XV-lea, începând din 1456, au consemnat castelanii cetăţii[82]. În jurul acestei fortificaţii s-au creat complicaţii patrimoniale între urmaşii familiei Hunedoreştilor şi cei ai familiei Bánffy pe tot parcursul veacului al XV-lea.

LUGOJ

Fortificaţia medievală de la Lugoj, cunoscută prin foarte puţine informaţii documentare medievale şi mai puţin prin cele

[76] Dl 13137; Arch. Köz, XII, p.137.
[77] Joachim, 1912, p.108.
[78] Engel, 1996 a, p.85.
[79] Rusu, Hurezan, 1999, p.59.
[80] Rusu, Hurezan, 1999, p.59.
[81] Sebestyen, 1984, p.48.
[82] Engel, 1996, p.361.

from the Danube Clisura, east to Coronini and west to Liubcova. The fortress is mentoned ina document from 1437 that enumerated the fortresses from the western Low Danube. It was mentioned beside Drencova, Pech and Saint Ladislau fortresses[76]. It was part of the defending structure given up to the Teutons between 1429 -1435 byb the king Sigismund of Luxembourg[77]. theOttoman documents from 1554-1579 identified only the Liborajdea village[78]. Ruins of the fortress have not been identified in the confluence area with the Danube.

LIPOVA

The fortification settled on the Mureş course controlled an important old approach way to Transylvania. Its ruins destroyed in the modern epoch, are known partly nowadays only from the late plans fro the end of the 18th century[79]. Modern historical research has not succeeded in identifying the medieal enclosure of the fortress or other elements of the fortification[80]. A plan dated to 1697 from the Marsigli archives provides clues about the fortification sructure. The ancient core of the fortress previous to the 16th century was rectangular[81].

The royal fortress seems to have been built in the 14h century. Documents from the 15th century, since 1456, recorded the fortress lords[82]. Around this fortification, there appeared patrimonial complications between the successors of the Hunedoreşti family and those of the Bánffy family along the whole 15th century.

LUGOJ

The medieval fortification from Lugoj, known from few documenary medieval information and less from the archaeological infor-

[76] Dl 13137; Arch. Köz, XII, p.137.
[77] Joachim, 1912, p.108.
[78] Engel, 1996 a, p.85.
[79] Rusu, Hurezan, 1999, p.59.
[80] Rusu, Hurezan, 1999, p.59.
[81] Sebestyen, 1984, p.48.
[82] Engel, 1996, p.361.

arheologice a suscitat poziții contradictorii în istoriografie[83]. Castelanul acestei cetăți a fost consemnat doar într-o diplomă din anul 1386[84]. Atestările din 1390 *comitatus Lugas* şi cele din 1391 şi 1418, ce au menționat *provincia Lugas* şi *districtus Lugas,* vin să confirme existența unei cetăți în jurul căreia s-a organizat un district, care a suprapus o formă mai veche de organizare românească. O însemnare din secolul al XVII-lea a călătorului turc Evlia Celebi descrie cetatea interioară a Lugojului sub forma unei amenajări solide din piatră cu o singură poartă[85]. Un plan al Lugojului din arhiva Marsigli redă nucleul vechii cetăți sub o formă rectangulară, amplasată pe malul Timişului[86]. Cercetările arheologice recente de mică amploare n-au putut să identifice structurile medievale ale oraşului.

MACEDONIA (Ciacova, j. Timiş, România)

Aşezare din Câmpia Timişului, situată pe hotar cu Ciacova, Gad, Petroman şi Obad, care avea în anii 1333-1335 o parohie, ce făcea parte din arhidiaconatul de Timiş[87]. Familia nobiliară de Macedonia apare în acte de cancelarie în anul 1363, fiind mereu consemnată timp de un secol şi jumătate[88]. În jurul anului 1400 aici era ridicată o fortificație din lemn. Nicolae, fiul lui Donch de Macedonia cere surorii sale Ecaterina, soția lui Ştefan de Remetea în jurul anului 1410, lemn pentru repararea castelului din Macedonia (*pro reformatione castelli seu fortalicijii*)[89].

MEHADIA (c. Mehadia, j. Caraş-Severin, România)

Fortificația de la Mehadia s-a dezvoltat în secolele XIV-XV în jurul nucleului inițial,

[83] Rusu, 2005, p. 552-553; Sebestyen, 1984, p.44-45; Engel, 1996, p.363.
[84] Csánki, II, 1894, p.13.
[85] Călători străini, VI, 1976, p.534.
[86] Sebestyen, 1984, p.45.
[87] Țeicu, 2007, p.188.
[88] Engel, 1996, p.363.
[89] Ortvay, 1896, p.301.

mation provoked contradictory positions in historiography[83]. The lord of this fortress was recorded only in a diploma dated to 1386[84]. The attestations from 1390 *comitatus Lugas* and those from 1391 and 1418, that mentioned *provincia Lugas* and *districtus Lugas,* confirm the existence of a fortress around which a district was organized that superposed an older form of Romanian organization. A note from the 17th century of the Turkish traveller Evlia Celebi described the interior fortress of Lugoj as a solid stone construction with one gate[85]. Aplan of Lugoj from the Marsigli archives renders the core of the old fortress under a rectangular shape located on the Timiş bank[86]. Recent less ample archaeological investigations could not identify the medieval structures of the town.

MACEDONIA (Ciacova, Timiş county, Romania)

The settlement in the Timiş Plain was situated on the boundary with Ciacova, Gad, Petroman and Obad. It had a parish, part of the archdeaconate of Timiş in 1333-1335[87]. The noble family of Macedonia is recorded in the chancellery acts in 1363, being permanently registered for a century and a half[88]. About in 1400, there was a wooden fortification in that place. Nicolae, Donch of Macedonia's son, required to his sister Ecaterina, Ştefan of Remetea's wife, in 1410, wood to repair the castle from Macedonia (*pro reformatione castelli seu fortalicijii*)[89].

MEHADIA (Mehadia commune, Caraş-Severin county, Romania)

The fortification from Mehadia developped in the 14th-15th centuries around the initial nucleus constituted by the donjon on the

[83] Rusu, 2005, p. 552-553; Sebestyen, 1984, p.44-45; Engel, 1996, p.363.
[84] Csánki, II, 1894, p.13.
[85] Foreign travellers, VI, 1976, p.534.
[86] Sebestyen, 1984, p.45.
[87] Țeicu, 2007, p.188.
[88] Engel, 1996, p.363.
[89] Ortvay, 1896, p.301.

constituit de donjonul de pe dealul Grad. Promontoriul îngust şi alungit a fost închis cu ziduri groase de 1,50 m., prevăzute cu turnuri de apărare. Latura de vest era apărată de un turn rectangular, de mici dimensiuni, şi pe latura de vest a fost amplasat un turn similar dezvoltat în interior (Pl.10). Un turn cilindric, adosat curtinei estice, domina vârful promontoriului. Turnul cilindric avea diametrul de 2,20 m şi grosimea zidurilor de 2,10 m. Turnul de poartă, cu plan rectangular, a fost amplasat în spatele şanţului de apărare, ce demarca spre nord promontoriul dinspre Grad. Ridicarea acestor curtine s-a făcut, după opinia lui Ştefan Matei, într-o singură etapă, foarte probabil în deceniile patru-cinci ale secolului al XV-lea.

Cetatea de la Mehadia a avut un rol esenţial, alături de cetăţile de la Dunăre, în cursul veacului al XV-lea în frontul antiotoman creat pe linia fluviului în vremea regelui Sigismund de Luxemburg. Era situată pe o arteră vitală de comunicaţii spre centru Banatului şi spre Transilvania. A ajuns în stăpânirea cavalerilor teutoni între anii 1429-1435 şi avea la momentul respectiv capacitatea de apărare bine evaluată[90]. Cetatea Mehadia s-a aflat în anul 1439 în stăpânirea lui Iancu de Hunedoara, implicat în organizarea defensivei de pe Dunăre[91].

OBAD (c. Ciacova, j. Timiş, România)

Aşezare cu o parohie catolică în anii 1333-1335, situată între Jebel şi Ciacova. A ajuns în stăpânirea lui Nicolae Trentul înainte de 1400, care a ridicat aici un castel din lemn[92]. El era obligat în anul 1402, conform unei scrisori a voievodului Transilvaniei Nicolae Chaak, să demoleze castelele din *Jobag*, Obad şi Jebel[93].

ORŞOVA (or. Orşova, j. Mehedinţi, România)

Cetate regală atribuită epocii arpadiene.

[90] Joachim, 1912, p.109, 114, 115.
[91] Engel, 1996, p.367.
[92] Csánki, II, 1894, p.54.
[93] Engel, 1996, p.380.

Grad hill. The narrow elongated promontory was closed with walls of 1.50 m in thickness endowed with defending towers. The western side was defended by a rectangular tower of reduced dimensions. A similar tower developped inside was placed on the western side (Pl.10). A cylindrical tower, backing on to the eastern curtain, dominated the promontory peak. The cylindrical tower was 2.20 m in diameter. The walls were 2.10 m in thickness. The gate-tower with rectangular plan was placed behind the defending ditch delimiting the promontory from Grad towards the north. Those curtains were built, in Ştefan Matei's opinion, in one stage, very probably in the 4th-5th decades of the 15th century.

The fortress from Mehadia played an important role, beside the fortresses along the Danube, dring the 15th century in the anti-Ottoman front created along the river during the king Sigismund de Luxembourg's reign. It was situated on vital artery of communications towards the centre of Banat and towards Transylvania. It entered the possession of the Teutons between 1429-1435. At that moment, it had a well estimated defending capacity[90]. The Mehadia fortress was in possession of Iancu of Hunedoara in 1439, implied in organizing the defensive along the Danube[91].

OBAD (Ciacova commune, Timiş county, Romania)

The settlement had a Catholi parish in 1333-1335. it was situated between Jebel and Ciacova. It became possession of Nicolae Trentul before 1400, who erected here a wooden castle[92]. In 1402, according to a letter from the voivode of Transylvania Nicolae Chaak, he was obliged to demolish the castles from *Jobag*, Obad şi Jebel[93].

ORŞOVA (Orşova, Mehedinţi county, Romania)

The royal fortress was assigned to the

[90] Joachim, 1912, p.109, 114, 115.
[91] Engel, 1996, p.367.
[92] Csánki, II, 1894, p.54.
[93] Engel, 1996, p.380.

Informaţiile din documente amintesc în anul 1349 Orşova în contextul unui privilegiu comercial eliberat negustorilor genovezi. Fortificaţia a fost reparată în anul 1372 sub conducerea lui Benedict Himfy, fostul ban al Bulgariei[94]. Aşezată la confluenţa Cernei cu Dunărea ea a jucat un rol important în veacul al XV-lea în strategia războiului defensiv de pe Dunăre, purtat de regele Sigismund de Luxemburg şi Iancu de Hunedoara. S-a remarcat în anii 1429-1435 între fortificaţiile dunărene cedate cavalerilor teutoni. Cetatea a suportat reparaţii şi lucrări de întreţinere în anii 1439-1440 alături de fortificaţiile dunărene de la Severin şi Mehadia, reparaţii susţinute financiar de Iancu de Hunedoara şi de alţi nobili[95]. Ea este înscrisă dealtminteri în anul 1457 între stăpânirile familiei hunedoreştilor. Fortificaţia medievală nu a fost identificată şi cercetată pe teren. Petru Iambor, făcând recurs la planurile lui L. F. Marsigli şi Fr. J. Rutendor, sugera că această cetate medievală s-a ridicat peste ruinele castrului roman din secolul al IV-lea, suferind adăugiri şi refaceri până în secolul al XVIII-lea[96]. Călătorul turc Evlia Celebi descria fortificaţia de la Orşova cu plan pătrat, având turnuri şi ziduri din piatră. Refolosirea cetăţii romane târzii de tip quadriburgium de la Orşova, alături de alte fortificaţii de pe culoarul dunărean, precum cele de la Covin şi Haram, a fost susţinută cu argumente arheologice şi topografice şi de István Bóna[97].

PETH

Informaţiile documentelor scrise au lăsat deschisă discuţia în legătură cu această cetate de la Dunăre. Două documente invocate, o listă a fortificaţiilor inventariate în 1430 de cavalerii teutoni şi un act din 1438, amintesc în spaţiul Dunării de Jos apusene două fortifi-

[94] Suciu, II, 1968, p.20; Engel, 1996, p.383.
[95] Pesty, *Szöreny*, III, p.40, 42.
[96] Iambor, 2005, p.64.
[97] Bóna, 1998, p.25.

Arpadian epoch. The information from documents mention, in 1349, Orşova in the context of a commercial privilege issued to the Genoese traders. The fortification was repaired in 1372 under the rule of Benedict Himfy, ex-ban of Bulgaria[94]. Settled at the confluence of the Cerna with the Danube, it played an important role in the 15th century in the strategy of the defensive war between the king Sigismund of Luxembourg and Iancu of Hunedoara along the Danube. In 1429-1435, it was pointed out among the Danube fortifications given up to the Teutons. The fortress suffered repairings and maintenance workings in 1439-1440 beside the fortifications on the Danube from Severin and Mehadia. The repairings were financially supported by Iancu of Hunedoara and by other nobles[95]. Otherwise, in 1457, it was part of the possessions of the Hunedoreşti family. The medieval fortification has not been identified and investigated yet. Petru Iambor, appealing to L. F. Marsigli's and Fr. J. Rutendor's plans, suggested that the medieval fortress was built over the ruins of the Roman camp of the 4th century suffering modifications and being rebuilt till the 18th century[96]. The Turkish traveller Evlia Celebi depicted the fortification from Orşova with a square plan and with stone towers and walls. Reusing the late Roman fortress of quadriburgium type from Orşova, beside other fortifications along the Danube corridor, as for example those from Covin and Haram, was sustained with archaeological and topographical arguments also by István Bóna[97].

PETH

Information from the written documents have not closed the discussion concerning this fortress on the Danube. Two invoked documents, a list of the fortifications catalogued in 1430 by the Teutons and an act dated to 1438, mention two fortifications with identical names in the area of the western Low

[94] Suciu, II, 1968, p.20; Engel, 1996, p.383.
[95] Pesty, *Szöreny*, III, p.40, 42.
[96] Iambor, 2005, p.64.
[97] Bóna, 1998, p.25.

cații cu nume identice[98]. Inventarul teutonilor amintește o fortificație *Peczsch* între cetățile Orșova și Svinița și o altă cetate *Peczsch*, fapt menționat chiar în acest fel, undeva în apropiere cetății Sfântul Ladislau de la Coronini[99]. Engel Pál acceptă mărturia acestor izvoare și plasează în reconstituirea propusă două fortificații cu acest nume la Dunărea de Jos apuseană, una aparținând Banatului de Severin, cealaltă aparținătoare de comitatul Caraș[100]. Geografia istorică a lui Csanki, invocând un document din 1528, menționează între cetățile de la Dunăre, Orșova, Sfântul Ladislau și Liborajdea, două cetăți Pedt[101]. S-a propus o localizare a cetății în apropiere de Coronini, undeva între Sfânta Elena și Moldova Veche. Cealaltă localizare a cetății Peth a fost fixată la Dubova. Harta lui Lazarus Secretarius din anul 1528 confirmă informațiile din cele două documente invocate mai sus din anii 1430-1438. Sunt redate pe această hartă în culoarul dunărean două cetăți cu nume identic. Cetatea *Pedt* a fost amplasată între cea de la Sfântul Ladislau și Liborajdea iar cealaltă cetate înscrisă sub forma *Petie* se află între Liborajdea și Severin. Informațiile cartografice ți cele din izvoare diplomatice din secolul al XV susțin în egală măsură existența a celor două cetăți peth pe culoarul dunărean

Cercetările arheologice în această zonă din anii 1970-1971, conduse de D. V. Rosetti, n-au adus clarificările așteptate ale relației dintre ruinele semnalate pe dealul Șucaru Mare și fortificația de pe malul Dunării, acum sub ape, de la Peștera Piskabara[102].

POJEJENA (c. Pojejena, j. Caraș-Severin, România)

Satul Pojejena este situat în extremitatea vestică a zonei depresionare Moldova Veche

[98] Joachim, 1912, p.108-109; Dl 13137.
[99] Joachim, 1912, p.109.
[100] Engel, 1996, p.391.
[101] Csánki, II, 1894, p.96.
[102] Rosetti, 1978, p.146-153; Rusu, 2005, p.564; Milleker, 1915, p.150.

Danube[98]. The Teutons' inventory mentions a fortification *Peczsch* between the Orșova and Svinița fortresses and another *Peczsch* fortress in the vicinity of the Saint Ladislau fortress at Coronini[99]. In the proposed reconstitution, Engel Pál accepted the testimony of these sources and placed two fortifications with this name at the western Low Danube, one belonging to Banat of Severin, the other one belonging to the Caraș comitat[100]. Csanki's historical geography, invoking a document from 1528, mentioned two Pedt fortresses amog the fortresses along the Danube, Orșova, Saint Ladislau and Liborajdea[101]. It was proposed a locating of the fortress in the vicinity of Coronini, somewhere between Sfânta Elena and Moldova Veche. The other location of the Peth fortress was established at Dubova. Lazarus Secretarius' map from 1528 confirm the information from the two documents invoked above dated to 1430-1438. Two fortresses with identical name are rendered on that map in the Danube corridor. The *Pedt* fortress was settled between that one from Sfântul Ladislau and Liborajdea, and the other fortress written down under the form of *Petie* was between Liborajdea and Severin. The information from maps and those from the diplomatic sorces from the 15th century uphold, in an equal measure, th existence of the two Pedt fortresses in the Danube corridor.

Archaeological investigations in this region done in 1970-1971, led by D. V. Rosetti, did not bring the expected clarifications of the relation betwee theruins pointed out on the Șucaru Mare hill and the ortification on the Danube bank, nowadays under waters, from the Piskabara cave[102].

POJEJENA (Pojejena commune, Caraș-Severin county, Romania)

The Pojejena village is situated in the western extremity of the Moldova Veche

[98] Joachim, 1912, p.108-109; Dl 13137.
[99] Joachim, 1912, p.109.
[100] Engel, 1996, p.391.
[101] Csánki, II, 1894, p.96.
[102] Rosetti, 1978, p.146-153; Rusu, 2005, p.564; Milleker, 1915, p.150.

de la Dunăre. (Pl.31). Cetatea de frontieră de pe linia Dunării a fost ridicată în vremea lui Sigismund de Luxemburg, după 1419. S-a aflat între anii 1429-1435 între cetățile cedate de Sigismund de Luxemburg cavalerilor teutoni pentru a apăra frontul dunărean împotriva Imperiului Otoman[103]. Ruinele fortificației, acum acoperite complet de apele Dunării, s-au aflat în locul numit Zidina. Ele erau grav deteriorate de apele fluviului încă în anul 1880, când au fost cercetate de L. Böhm, care a lăsat o descriere sumară şi un desen[104]. (Pl.32/B). Cetatea a avut o formă rectangulară, asemănătoare celei de la Drencova. Se păstra la momentul 1880 doar unul din zidurile fortificației, lung de 16m şi înalt de 8m.

RECAŞ (or. Recaş, j. Timiş, România)

Recaşul este situat la confluența Câmpiei Timişului cu prelungirile sud vestice ale dealurilor Lipovei. Aşezarea a ajuns târg în anul 1470[105]. Nobilii români Nicolae şi Vasile de Cerna împreună cu Musina şi Sandor de Densuş şi Nicolae Bizere, pentru implicarea lor precuniară în repararea şi întreținerea cetăților de la Dunăre, au primit în anul 1443 moşia Recaş[106]. Castelul din Recaş a fost consemnat documentar în anul 1476 şi 1479[107].

SARAD (jud. Timiş, România)

Aşezarea Sarad este cunoscută documentar din anul 1330 [108]. Ea a ajuns un târg din comitatul Timiş, apărând în documente această formă administrativă în anul 1479. *Castellum Sarad* şi satele aparținătoare apar menționate în actul din 17 aprilie 1479 emis de cancelaria regală a lui Matia Corvin[109].

[103] Csánki, II, 1894, p.97; Engel, 1977, p.143; Engel, 1996, p.393.
[104] Böhm, 1880, p.64.
[105] Suciu, 1968, II, p.73.
[106] Pesty, *Szöreny*, III, p.45.
[107] Millleker, 1915, p.150.
[108] Suciu, II, 1968, p.399.
[109] Pesty, *Krassó*, III, p.449, 458.

depressionary region at the Danube (Pl.31). The frontier fortress on the Danube line was erected during Sigismund of Luxembourg's rule, after 1419. It was among the fortresses given up by Sigismund of Luxembourg to the Teutons between 1429-1435 to defend the Danube front against the Ottoman Empire[103]. The ruins of the fortification, completely covered by the Danube nowadays, were in he place named Zidina. They were badly deteriorated by the river waters even since 1880, when they were investigated by L. Böhm, who made a summary description and a drawing[104]. (Pl.32/B). The fortress was rectangular similar to that one from Drencova. In 1880, only one of the fortification walls was maintained. It was 16 m in length and 8 m in height.

RECAŞ (Recaş, Timiş county, Romania)

Recaş is situated at the confluence of the Timiş Plain with the south-western prolongations of the Lipova hills. The setlement became a borough in 1470[105]. The Romanian nobles Nicolae and Vasile of Cerna together with Musina and Sandor of Densuş and Nicolae Bizere, for their financial implication in repairing and maintaining of the fortresses on the Danube, received the Recaş estate in 1443[106]. The castle from Recaş was documentarily recorded in 1476 and 1479[107].

SARAD (Timiş county, Romania)

The Sarad settlement is documentarily known since 1330[108]. It became a borough from the Timiş comitat. This administrative form apeared in documents in 1479. *Castellum Sarad* and the belonging villages appear mentioned in the act dated to April 17th 1479 issued by the royal chancellery of Matia Corvin[109].

[103] Csánki, II, 1894, p.97; Engel, 1977, p.143; Engel, 1996, p.393.
[104] Böhm, 1880, p.64.
[105] Suciu, 1968, II, p.73.
[106] Pesty, *Szöreny*, III, p.45.
[107] Millleker, 1915, p.150.
[108] Suciu, II, 1968, p.399.
[109] Pesty, *Krassó*, III, p.449, 458.

SÂNGEORGE (Gătaia, jud. Timiş, România)

Aşezare situată pe cursul inferior al Bârzavei, în Câmpia Timişului. A făcut parte din stăpânirile familiei Jánki de Nădlag care au ridicat aici un castel anterior anului 1427. Castelul şi locul de vamă peste Bârzava ajung în stăpânirea familiei Nagymihályi. Iancu de Hunedoara a demolat castelul în anul 1445, care a fost cumpărat în prealabil de la familia Nagymihályi[110]. F. Milleker a propus localizarea castelului pe malul Bârzavei, undeva la est de satul Sângeorge, unde se mai vede traseul unui şanţ circular [111].

SEBEŞ (Caransebeş, jud. Caraş-Severin, România)

Oraşul modern Caransebeş a acoperit complet structurile medievale ale târgului Sebeş, incluzând aici şi nucleul cetăţii medievale Sebeş. Bisericile medievale, mănăstirea franciscană, cetatea medievală se află sub fundaţia oraşului recent şi doar prin descoperiri fortuite, în absenţa unor cercetări de arheologie urbană, au ieşit la lumină ruinele unora din monumentele medievale[112]. Cetatea medievală apare în documente din anul 1325, deşi aşezarea Sebeş era consemnată într-un act din 1290[113]. Identificarea nucleului iniţial al cetăţii regale din secolele XIII-XIV s-a făcut pe baza unor documente cartografice târzii din secolele XVII-XVIII, ceea ce a generat discuţii în istoriografie până la momentul actual[114]. (Pl.23A). Istoricul Pál Engel a propus localizarea acesteia la Turnu Ruieni, ceea ce în opinia noastră este inacceptabil[115]. Documentele cartografice din a doua jumătate a secolului al secolului XVII cât şi descri-

[110] Engel, 1996, p.426.
[111] Milleker, 1915, p.48-49.
[112] Bona, 1993, p.101.
[113] DIR, C, XIII, 2, p.316.
[114] Anghel, 1972, p.119; Bona, Gumă, Groza, 1990, p.34-36; Popa, 1989, p.361-362.
[115] Engel, 1996, p.407.

SÂNGEORGE (Gătaia, Timiş county, Romania)

The settlement is situated on the inferior course of the Bârzava in the Timiş Plain. It belonged to the possessions of the Jánki of Nădlag family who built a castle here before 1427. the castle and the custom-place over the Bârzava became part of the possession of the Nagymihályi family. Iancu of Hunedoara demolished the castle in 1445, when it was purchased from the Nagymihályi family[110]. F. Milleker proposed a locating of the castle on the Bârzava bank, east to the Sângeorge village, where the traject of a circular ditch can be still seen[111].

SEBEŞ (Caransebeş, Caraş-Severin county, Romania)

The modern town of Caransebeş completely covered the medieval structures of the Sebeş borough, including here also the nucleus of the medieval Sebeş fortress. The medieval churches, the Franciscan monastery, the medieval fortress are under the foundation of the recent town. Only through fortuitous discoveries, in lack of investigations of urban archaeology, the ruins of some medieval monuments were uncovered[112]. The medieval fortress appears in documents since 1325, even if the Sebeş settlement had been recorded in an act from 1290[113]. Identification of the initial nucleus of the royal fortress from the 13th-14th centuries was achieved on the base of some late cartographic documents from the 17th-18th centuries, that generated discussions in historiography by the present moment[114]. (Pl.23A). The historian Pál Engel proposed to locate it at Turnu Ruieni, what is unacceptable in our opinion[115]. Cartographic documents from the secod half of the 17th century, as well as the description

[110] Engel, 1996, p.426.
[111] Milleker, 1915, p.48-49.
[112] Bona, 1993, p.101.
[113] DIR, C, XIII, 2, p.316.
[114] Anghel, 1972, p.119; Bona, Gumă, Groza, 1990, p.34-36; Popa, 1989, p.361-362.
[115] Engel, 1996, p.407.

erea călătorului turc Evlia Celebi oferă puținele informații la care putem astăzi raporta discuția despre castelul regal de la Sebeş. Astfel, conform descrierii călătorului turc, cetatea avea un plan în cinci laturi, fiind solid construită. Documentele cartografice prezintă o fortificație poligonală cu zece laturi, cu un turn rectangular adosat unei laturi[116].

STANILOWCZ

Cetate regală ridicată la începutul secolului al XV-lea, cândva imediat după 1419. S-a numărat între fortificațiile cedate cavalerilor teutoni de către regele Sigismund de Luxemburg între anii 1429-1435[117]. George Desew de Stanylowcz apare consemnat ca martor în anul 1451 într-un proces de proprietate[118]. A fost localizată în Valea Dunării, undeva între Svinița şi Drencova, deşi toponimia nu i-a păstrat amintirea. A existat o fortificație din zid la Stăncilova pe rama de sud-vest a Depresiunii Almăj , care a fost demantelată în jurul anilor 1971-1972. Stăncilova este situată pe un vechi drum de legătură, care unea Depresiunea Oravița, prin Valea Nerei, cu Depresiunea Almăj, făcând în acelaşi timp legătura cu Valea Dunării pe Valea Boşneagului.

SVINIȚA (com. Dubova, jud. Mehedinți, România)

Documentele din prima jumătate a veacului al XV-lea înscrie cetatea Svinița în linia de apărare a Dunării, alături de fortificațiile de la Orşova, Peth, Drencova, Zenthlaszovar şi Pojejena. A fost sub controlul cavalerilor teutoni în anii 1429-1433. Documentele cunoscute din această perioadă nu aduc informații despre extinderea sau evoluția acesteia față de perioada anterioară [119]. Actul din 12 martie 1443 face dovada eforturilor pecuniare ale nobililor români Mihail şi Vasile de

[116] Anghel, 1972, p.119; Popa, 1989, p.363; Rusu, 2005, p.507.
[117] Csánki, II, 1894, p.14; Milleker, 1915, p.56; Engel, 1996, p.435.
[118] Pesty, *Szöreny*, III, p.65-66.
[119] Joachim, 1912, p.108.

of the Turkish traveller Evlia Celebi provided few information to which we can report our discussion concerning the royal castle from Sebeş. Thus, according to the Turkish traveller's description, the fortress had a five sided-plan. It was solidly built. Cartographic documents present a ten sided-fortification with a rectangular tower backing on to one side[116].

STANILOWCZ

The royal fortress was built at the beginning of the 15th century, immediately after 1419. It was among the fortifications given up to the Teutons by the king Sigismund of Luxembourg between 1429-1435[117]. George Desew of Stanylowcz was recorded as a witness in a process of property in 1451[118]. It was located in the Danube valley, somewhere between Svinița and Drencova, even if toponimy does not mention it. There was a wall fortification at Stăncilova on the south-western frame of the Almăj Depression, that was dismantled in about 1971-1972. Stăncilova is situated on an ancient connection way that tied the Oravița depression, through the Nera valley, to the Almăj depression, making, in the same time, the connection with the Danube valley along the Boşneag valley.

SVINIȚA (Dubova commune, Mehedinți county, Romania)

Documents from the first half of the 15th century include the Svinița fortress in the defending line of the Danube beside the fortifications from Orşova, Peth, Drencova, Zenthlaszovar and Pojejena. It was under the control ofthe Teutons in 1429-1433. the documents from this time period do not brong information concerning its development and evolution in comparison with the anterior period[119]. The act dated to March 12th 1443 is proof of the financial efforts of the Romanian

[116] Anghel, 1972, p.119; Popa, 1989, p.363; Rusu, 2005, p.507.
[117] Csánki, II, 1894, p.14; Milleker, 1915, p.56; Engel, 1996, p.435.
[118] Pesty, *Szöreny*, III, p.65-66.
[119] Joachim, 1912, p.108.

Cerna, Şandru de Densus şi Nicolae Bizere pentru repararea şi întreţinerea cetăţilor dunărene Severin, Gewryn, Orşova, Peech, Svinița, Caransebeş şi Mehadia [120].

ŞEMLACU MARE (oraşul Gătaia, jud. Timiş, România)

Informaţiile din izvoarele diplomatice medievale aduc în conul de lumină două aşezări şi fortificaţii medievale cu nume foarte asemănătoare, *Erdsomlio* şi *Mezösomlyo*, ceea ce a provocat adeseori confuzii în scrierile istorice. Aşezarea Erdsomlio, numită mai târziu şi Vršac se identifică în hotarul actual al oraşului Vrsac, în timp ce *Mezösomlyo* medievală s-a aflat pe malul Bârzavei. S-au purtat în istoriografie opinii diverse chiar în ceea ce priveşte localizarea aşezării şi a cetăţii medievale *Mezösomlyo* în hotarul actual al satelor Şemlacu Mare şi Şemlacu Mic[121]. Aşezarea de la Mezeusumlov, care ajunge în secolul al XIV-lea centrul de întrunire al congregaţiilor nobiliare ale comitatului Caraş avea deja în anul 1152 o biserică închinată regelui Ştefan, o mănăstire, capelă şi alte posesiuni regale. Cetatea regală a fost ridicată la o dată anterioară anului 1319, castelanii acestuia fiind consemnaţi în cursul secolului al XIV-lea[122]. Actul din 22 august 1386 înscria *Somlya* şi *Ersomly*o alături de cetăţile din Lugoj şi Sebeş[123]. A ajuns în stăpânirea familiei Huniade cândva înainte de 1454, când Iacob Pongrácz era castelan al cetăţiilor Jdioara şi *Sumlow*[124]. A existat aşadar în această zonă a Câmpului Şumigului, care este o câmpie subcolinară, aşezarea medievală atestată la 1370 *Civitas Mezeusumpylio* şi cetatea regală. Ruinele cetăţii medievale sunt plasate pe dealul Şumig, unde Milleker a mai văzut înaintea anului 1915 o groapă adâncă circulară, probabil un turn, ai cărei pereţi erau zidiţi[125]. Dealul Şu-

[120] Pesty, Szöreny, III, p.44.
[121] Pesty, Krassó, II, 2, p. 175; Csánki, II, 1894, p. 97; Milleker, 1915, p.52-55.
[122] Engel, 1996, p.342.
[123] Pesty, Krassó, III, p.164.
[124] Pesty, Krassó, III, p.400.
[125] Milleker, 1915, p.55.

nobles Mihail and Vasile of Cerna, Şandru of Densus and Nicolae Bizere to repair and maintain the Severin, Gewryn, Orşova, Peech, Svinița, Caransebeş and Mehadia fortresses[120].

ŞEMLACU MARE (Gătaia , Timiş county, Romania)

Information from medieval diplomatic sources present two medieval settlements and fortifications with similar names, *Erdsomlio* and *Mezösomlyo*, that often determined confusions in the historical writings. The Erdsomlio settlement, later named also Vršac, is identified in the actual boundary of the Vrsac town, while medieval *Mezösomlyo* was situated on the Bârzava bank. There have been different opinions in historiography even as concerns location of the medieval *Mezösomlyo* settlement and fortress within the actual boundary of the Şemlacu Mare and Şemlacu Mic villages[121]. The settlement from Mezeusumlov, which became the meeting centre of the noble congregations of the Caraş comitat in the 14th century, had already had a church dedicated to the king Ştefan in 1152, a monastery, a chapel and other royal possessions. The royal fortress was erected before 1319. Its lords were recorded during the 14th century[122]. The act since August 22nd 1386 mentioned *Somlya* and *Ersomly*o beside the fortresses from Lugoj and Sebeş[123]. It became possession of the Huniade family before 1454, when Iacob Pongrácz was lord of the Jdioara and *Sumlow* fortresses[124]. Thus, the medieval settlement certified *Civitas Mezeusumpylio* in 1370 and the royal fortress existed in this region of the Şumig Plain, which is a plain at the foot of a hill. The ruins of the medieval fortress are located on the Şumig hill, where Milleker discovered, before 1915, also a deep circular pit, probably a tower,

[120] Pesty, Szöreny, III, p.44.
[121] Pesty, Krassó, II, 2, p. 175; Csánki, II, 1894, p. 97; Milleker, 1915, p.52-55.
[122] Engel, 1996, p.342.
[123] Pesty, Krassó, III, p.164.
[124] Pesty, Krassó, III, p.400.

mig este un con bazaltic situat în nord-estul Câmpului Şumigului cu o înălțime de 198m. Zona de la poala dealului se numeşte Şumiga[126]. Fortificația medievală n-a fost cercetată arheologic şi nu există un raport topografic între aşezarea medievală şi fortificația din secolul XIV-XV. Toponimia locală oferă singurele repere în această privință, Şemlacu Mic fiind numit Vársomlyo, ceea ce a dus la localizarea fortificației în această zonă[127].

TIMIŞOARA

Aşezată într-o zonă mlăştinoasă, Timişoara medievală a suferit transformări radicale în secolul al XVIII-lea, la introducerea administrației austriece, pe de o parte prin asanările făcute şi în egală măsură prin amenajările urbane introduse de austrieci. Topografia medievală a Timişoarei a fost reconstituită pe temeiul planurilor cartografice din anul 1596 şi a celor austriece[128]. Cercetările de arheologie urbană mai vechi, ori cele recente din anii 2006-2009 au adus puține elemente, unele încă în curs de prelucrare[129]. (Pl. 23/B).

Astfel în zona actuală a Muzeului Banatului s-au identificat urme de construcții atribuite epocii lui Carol Robert şi alte ziduri plasate în vremea lui Iancu de Hunedoara[130]. S-a sugerat încă de Borovsky şi istoriografia pozitivistă existența unei cetăți de pământ, de formă rectangulară, care a fost socotit castrul inițial şi amplasat la nord de Muzeul Banatului[131]

Privită cu suspiciune, această amenajare inițială a arhitecturii de fortificații de la Timişoara poate fi asimilată castrului regal arpadian ridicat aici[132]. A doua etapă reconstituită grafic în amenajările de fortificații era plasată în vremea regelui Carol Robert, care

[126] Ardelean, Zăvoianu, 1979, p.25; Crețan, Frățilă, 2007, p.55-57.
[127] Engel, 1996, p.342.
[128] Rusu, 2005, p.538 ; Opriş, 2007, p.26.
[129] Draşoveanu et ali.
[130] Iambor, 2005, p.71-72; Petrovics, 2008, p.33.
[131] Opriş, 2007, p. 26.
[132] Rusu, 2005, p.538; Iambor, 2005, p. 71.

whose walls were built[125]. The Şumig hill is a basalt cone situated in the north-east of the Şumig Plain with a height of 198 m. the area at he foot of the hill is named Şumiga[126]. The medieval fortification has not been archaeologically investigated and there is not a topographic report between the medieval settlement and the fortification from the 14th-15th centuries. The local toponiy offers the oly reference points, Şemlacu Mic being named Vársomlyo, that determined the locatingof the fortification in this region[127].

TIMIŞOARA

It is situated in a swampy region. Medieval Timişoara suffered radical transformations in the 18th century during the Austrian administration when they did sanitations and urban constructions. Medieval topography of Timişoara was reconstituted on thebase of the cartographic plans from 1596 and of the Austrian plans[128]. The investigations of urban archaeology, earlier or later from 2006-2009, have brought few elements, part of them still being analyzed[129]. (Pl. 23/B).

Thus, in the actual area of the Museum of Banat, traces of constructions assigned to Charles Robert's epoch and other walls assigned to Iancu of Hunedoara's period were identified[130]. The existence of a rectangular earthen fortress, considered to be the initial Roman camp located north to the Museum of Banat, was suggested even by Borovsky and the positivist historiography[131].

Regarded suspiciously, this initial construction of architecture of fortifications from Timişoara can be assimilated to the royal Arpadian castrum erected here[132]. The second stage graphically reconstituted in the constructions of fortifications was placed during

[125] Milleker, 1915, p.55.
[126] Ardelean, Zăvoianu, 1979, p.25; Crețan, Frățilă, 2007, p.55-57.
[127] Engel, 1996, p.342.
[128] Rusu, 2005, p.538 ; Opriş, 2007, p.26.
[129] Draşoveanu et ali.
[130] Iambor, 2005, p.71-72; Petrovics, 2008, p.33.
[131] Opriş, 2007, p. 26.
[132] Rusu, 2005, p.538 ; Iambor, 2005, p. 71.

a zidit aici un castel situat la sud în raport cu castrul inițial[133] .

Castelanii de Timiş sunt atestați în acte începând din 1322, când a fost consemnat Nicolae Trentul[134].

THORNISTA

Aşezare pustiită şi cetate din comitatul Keve. A fost o cetate din sistemul de apărare al Dunării, organizat între Severin şi Pančevo la începutul secolului al XV-lea. Cetatea apare între fortificațiile Keve şi Belgrad în documentul din 1437, care înşiruie fortificațiile de la Dunărea de Jos apuseană. Nu se cunoaşte localizarea ei pe teren[135].

F. Milleker, pornind de la informația toponimiei, a sugerat căutarea ei pe malul Dunării, la sud de Banatski Brestovac , în locul numit Trnavista Bara, unde se afla o movilă ce ar putea acoperii ruina cetății pustiite[136].

VRŠAC (Vršac, op. Vršac, Serbia)

Cercetările arheologice recente ale lui Marin Brmbolić au stabilit planimetria cetății *Ersumlio,* dezvoltată în cursul veacului al XIV–lea în preajma nucleului inițial reprezentat de donjonul de la Vršac[137]. Platoul pe care a fost ridicat donjonul are forma unui promontoriu ce măsoară 58 m/2 km, el fiind închis cu ziduri de curtină. Un turn semicircular se află la vest de donjon. El a avut diametrul de 10m, cu ziduri din rocă şi mortar groase de 1,60 m. Donjonul şi turnul semicircular sunt unite cu zid de curtină la nord şi la sud, închizând în felul acesta spațiul platoului[138]. Spațiul interior al cetății este compartimentat în două structuri printr-un zid ce uneşte cele două curtine. Cisterna este

[133] Opriş, 2007, p.26, fig. 10.2.
[134] Engel, 1996, p.441.
[135] Engel, 1996, p.446.
[136] Milleker, 1915, p.19.
[137] Brmbolić, 2007, p.22-23.
[138] Brmbolić, 2007, p.22-24.

the king Charles Robert's rule, who built here a castle situated in the south compared with the initial Roman camp[133] .

The lords of Timiş are certified in acts since 1322, when Nicolae Trentul was registered[134].

THORNISTA

The devastated settlement and fortress was situated in the Keve comitat. It was a fortress of the defending system of the Danube organized between Severin and Pančevo at the beginning of the 15th century. The fortress appears among the Keve and Belgrad fortifications in the document from 1437, that enumerates the fortifications from the western Low Danube. Its location on spot has not been known[135].

F. Milleker, starting from the information of the toponimy, suggested to search it on the Danube bank, south to Banatski Brestovac, in the site named Trnavista Bara, where there was a mound that could cover the ruin of the ravaged fortress[136].

VRŠAC (Vršac, op. Vršac, Serbia)

The recent archaeological investigations done by Marin Brmbolić established the planimetry of the *Ersumlio* fortress*,* developed during the 14th century around the initial nucleus represented by the donjon from Vršac[137]. Plateau on which the donjon was erected had the shape of a promontory measuring 58 m/2 km, closed with curtain walls. A semicircular tower was west to donjon. It was 10 m in diameter. The tower had rock walls and mortar of 1.60 m in thickness. The donjon and the semicircular tower are tied with curtain wall in the north and in the south closing the plateau area[138]. The interior area of the fortress is divided in two structures through a wall that ties the two

[133] Opriş, 2007, p.26, fig. 10.2.
[134] Engel, 1996, p.441.
[135] Engel, 1996, p.446.
[136] Milleker, 1915, p.19.
[137] Brmbolić, 2007, p.22-23.
[138] Brmbolić, 2007, p.22-24.

zidită în colțul de sud-est al curții interioare, imediat sub donjon. A avut o formă circulară cu diametrul de 6,50 m, având o adâncime de 2,20 m[139]. De-a lungul curtinei sudice a fost identificată o construcție de formă dreptunghiulară, cu dimensiuni de 18,70 m/5,20 m. Ea ocupă spațiul sudic între cisternă şi zidul median al curții, intrarea făcându-se printr-un spațiu pe latura de nord. Această construcție cu rol rezidențial, avea în interior o cameră de mai mici dimensiuni[140]. (Pl.24; Fig. 16-17)

Cetatea de la Vršac cu structurile sale interioare îşi găseşte analogii în fortificațiile din secolul al XV-lea de pe linia Dunării. Curtinele, cu turnul semicircular şi palatul interior au fost ridicate, în opinia lui M. Brmbolić, la scurtă vreme după înălțarea donjonului, fiind însă evident o etapă distinctă în amenajarea fortificației de pe dealul Culã de la Vršac. Materialul arheologic găsit nu oferă repere pentru datarea celor două etape de construcție. Datarea fortificațiilor s-a făcut prin recursul la sursele scrise în perioada de început a secolului al XV-lea, cândva înainte de 1439 şi a fost opera despotului Branković[141]. Fortificația de la Vršac se identifică cu cetatea Ersomlio din comitatul Caraş, ai cărei castelani cunoscuți au fost consemnați în acte începând cu anul 1323[142]. Cetatea Ersumlia de la Vršac a fost construită la începutul secolului al XIV–lea, la foarte scurtă vreme după zidirea donjonului. Opinia noastră porneşte de la informațiile documentelor de cancelarie referitoare la castrul Ersomlio din primele decenii ale secolului al XIV-lea. Ea controla un vechi culoar de legătură ce pornea din Haram de pe Dunăre, pe Valea Caraşului şi a Ciornovățului spre Timişoara.

Cetatea Ersumlia a ajuns în patrimoniul familiei despoților sârbi Branković *ante* 1431, recuperată pentru scurtă vreme de Ian-

[139] Brmbolić, 2007, p.52-53.
[140] Brmbolić, 2007, p.49, fig. 25.
[141] Brmbolić, 2007, p.124.
[142] Györffy, III, 1987, p.493; Engel, 1996, p.309.

curtains. The tank is built in the south-eastern corner of the interior yard immediately under the donjon. It was circular with a diameter of 6.50 m and a depth of 2.20 m[139]. along the southern curtain a rectangular construction with dimensions of 18.70 m/5.20 m was identified. It occupies the southern area between the tank and the median wall of the court. The entrance was done through a space in the northern side. This construction with residential role comprised a smaller room inside[140]. (Pl.24; Fig. 16-17)

The fortress from Vršac with its interior structures finds analogies with the fortifications from the 15th cenury on the Danube line. The curtains, with semicircular tower and interior palace were erected, in M. Brmbolić's opinion, at short time after building the donjon. It was obviously a distinct stage in the fortification construction on the Culã hill from Vršac. The found archaeological material does not provide referenc points for dating the two stages of construction. Dating of the fortifications was done through the appeal to the written sources at the beginning of the 15th century, sometime before 1439 and it was the work of the despot Branković[141]. The fortification from Vršac is identified with the Ersomlio fortress from the Caraş comitat, whose known lords were recorded in acts starting from 1323[142]. The Ersumlia fortress from Vršac was built at the beginning of the 14th century, at hort time after building the donjon. Our opinion is determined by the information from the chancellery documents concerning the Ersomlio castrum in the first decades of he 14th century. It controlled an old connecting corridor starting from Haram on the Danube, on the Caraş valley and of the Ciornovățului valley towards Timişoara.

The Ersumlia fortress entered the patrimony of the family of the Serbian despots Branković *ante* 1431, recuperated for a short

[139] Brmbolić, 2007, p.52-53.
[140] Brmbolić, 2007, p.49, fig. 25.
[141] Brmbolić, 2007, p.124.
[142] Györffy, III, 1987, p.493; Engel, 1996, p.309

cu de Hunedoara şi din nou redată la 1448 familiei Branković[143].

ZENTHLAZLOVARA (com. Coronini, jud. Caraş-Severin, România)

Cetatea Coronini de pe malul Dunării se identifică cu fortificaţia medievală ce purta numele regelui Sfântul Ladislau, fiind menţionată în documente începând din anul 1430 sub diverse forme: *Zenthlerzlowara, Zenth Lazlovara, Sand Ladislaem, Santus Ladislaus*[144]. (Pl.33). Ea a jucat un rol strategic de primă importanţă în sistemul defensiv de pe Dunăre, conceput în vremea regelui Sigismund de Luxemburg. Cercetarea arheologică a confirmat dealtminteri că fortificaţia de la Coronini, alături de cea de la Severin, reprezintă elemente defensive majore ale liniei de apărare a Dunării la mijlocul secolului al XV-lea. Incinta din veacul al XV-lea a fost amplasată pe vârful mamelonului, racordată fiind la fortificaţia mai veche din veacul al XIII-lea, amplasată la baza platoului de la Culã. Incinta exterioară a reprezentat un zid din piatră cu o grosime de 2,80-3 m. El are un traseu elipsoidal care înconjoară, la bază, platoul de pe dealul Culã. (Pl.34). A fost ridicat din piatră de calcar de carieră, cu faţade de blocuri îngrijit lucrate. Observaţiile stratigrafice au evidenţiat o cantitate apreciabilă de arsură ce proveneau de la suprastructura din lemn a incintei. Capacitatea de apărare a fost întărită cu un şanţ de apărare pe zona de nord şi nord-est a incintei exterioare. Incinta elipsoidală din zid de la Coronini a fost construită la jumătatea secolului al XIII-lea. Ea închidea o suprafaţă ce măsura pe axe 190 m / 100 m. În interiorul acestei suprafeţe, pe culmea platoului de la Culã, s-a ridicat în anul 1428 o fortificaţie din zid de dimensiuni mai mici, în vremea regelui Sigismund de Luxemburg. Fortificaţia are un plan poligonal neregulat,

[143] Engel, 1996, p. 309.
[144] Csánki, II, 1894, p.96; Pesty, Krassó, II, 2, p.208-211.

time by Iancu of Hunedoara and given again to the Branković family in 1448[143].

ZENTHLAZLOVARA (Coronini c., Caraş-Severin County, Romania)

The Coronini fortress on the Danube bank identifies with the medieval fortification that bore the name of the king Saint Ladislau, mentioned i documents since 1430 under different forms: *Zenthlerzlowara, Zenth Lazlovara, Sand Ladislaem, Santus Ladislaus*[144]. (Pl.33). it played a strategical role of main imortance in the defensive system on the Danube, conceived during the rule of the king Sigismund of Luxembourg. The archaeological investigation confirmed that the fortification from Coronini, beside that one from Severin, represent major defensive elements of the defensive line of the Danube at the middle of the 15th century. The incincts from the 15th century was situated onthe peak of the rounded hillock, being related to the earlier fortification from the 13th century placed at the base of the plateau from Culã. The exterior incincts represented a stone wall that was 2.80-3 m in thickness. It had an ellipsoidal traject that surrounds, at base, the plateau on the Culã hill. (Pl.34). it was built of quarry limestone with facades of blocks carefully worked. Stratigraphical observations pointed out an appreciable quantity of burning coming from the wooden superstructure of the incincts. The defending ability was strehngthened with a defensive ditch in the northern and north-eastern area of the exterior incincts. The ellipsoidal wall incincts from Coronini was built at the middle of the 13th century. It closed a surface measuring on axes 190 m / 100 m. Within this surface, on the peak of the plateau from Culã, a wall fortification of reduced dimensions was built in 1428 during the rule of the king Sigismund of Luxembourg. The fortification has an irregular polygonal plan endowed with five

[143] Engel, 1996, p. 309.
[144] Csánki, II, 1894, p.96; Pesty, Krassó, II, 2, p.208-211.

prevăzut cu cinci turnuri de interior şi turnuri de flancare[145]. (Pl.34-35; Pl.32A; Fig. 38-40)

Latura de nord a platoului, care era dealtminteri şi cea mai expusă, celelalte laturi ale fortificației fiind protejate natural de pantele foarte abrupte spre Dunăre, a fost întărită cu trei din cele cinci turnuri. Ea este flancată de un turn pătrat şi un turn cilindric masiv. Acesta din urmă are zidurile groase de 5 m şi diametrul interior de 5m. Turnul de formă pătrată are dimensiunile interne de 3,45/3,25 m. Latura de nord a fost întărită şi cu un turn poligonal de la exterior. Marginea sudică a fortificației, între turnul cilindric şi cel din colțul sud-vestic, a fost ocupată cu clădiri pe două nivele ce serveau pentru garnizoană, castelani şi alți oficiali aflați în incintă. Beciurile aflate sub aceste încăperi erau învelite cu bolți din cărămidă. Zidurile incintei au fost ridicate din piatră de calcar, aflată din abundență în pereții calcaroşi care străjuiesc această zonă de strâmtori ale Dunării. Un document al regelui Sigismund de Luxemburg din 1430 dovedeşte că fortificația de la Coronini a fost ridicată în vremea sa în anul 1428. Cavalerii teutoni au preluat fortificația între anii 1429-1435[146].

interior towers and flanking towers[145]. (Pl.34-35; Pl.32A; Fig. 38-40)

The northern side of the plateau, which was otherwise the most exposed, the other sides of the fortification being naturally protected by the very abrupt slopes towards the Danube, was fortified with three of the five towers. It is flanked by a square tower and a massive cylindrical tower. The latter has walls of 5 m in thickness and the interior diameter of 5 m. The square tower has intern dimensions of 3.45/3.25 m. The northern side was fortified also with a polygonal tower to the exterior. The southern margin of the fortification, between the cylindrical tower and the south-western tower, was occupied with two leveled buildings that served for the garison, lords and other officials found in the enclosure. The basements under these rooms were covered with brick vaults. The enclosure walls were built of limestone which was abundently in the calcareous walls that guarded this region of gorges of the Danube. A document of the king Sigismund of Luxembourg from 1430 proves that the fortification from Coronini was built during his rule in 1428. The Teutons took over the fortification between 1429-1435[146].

[145] Matei, Uzum, 1973, p.154.
[146] Joachim, 1912, p.109; Engel, 1996, p.427.

[145] Matei, Uzum, 1973, p.154.
146 Joachim, 1912, p.109; Engel, 1996, p.427.

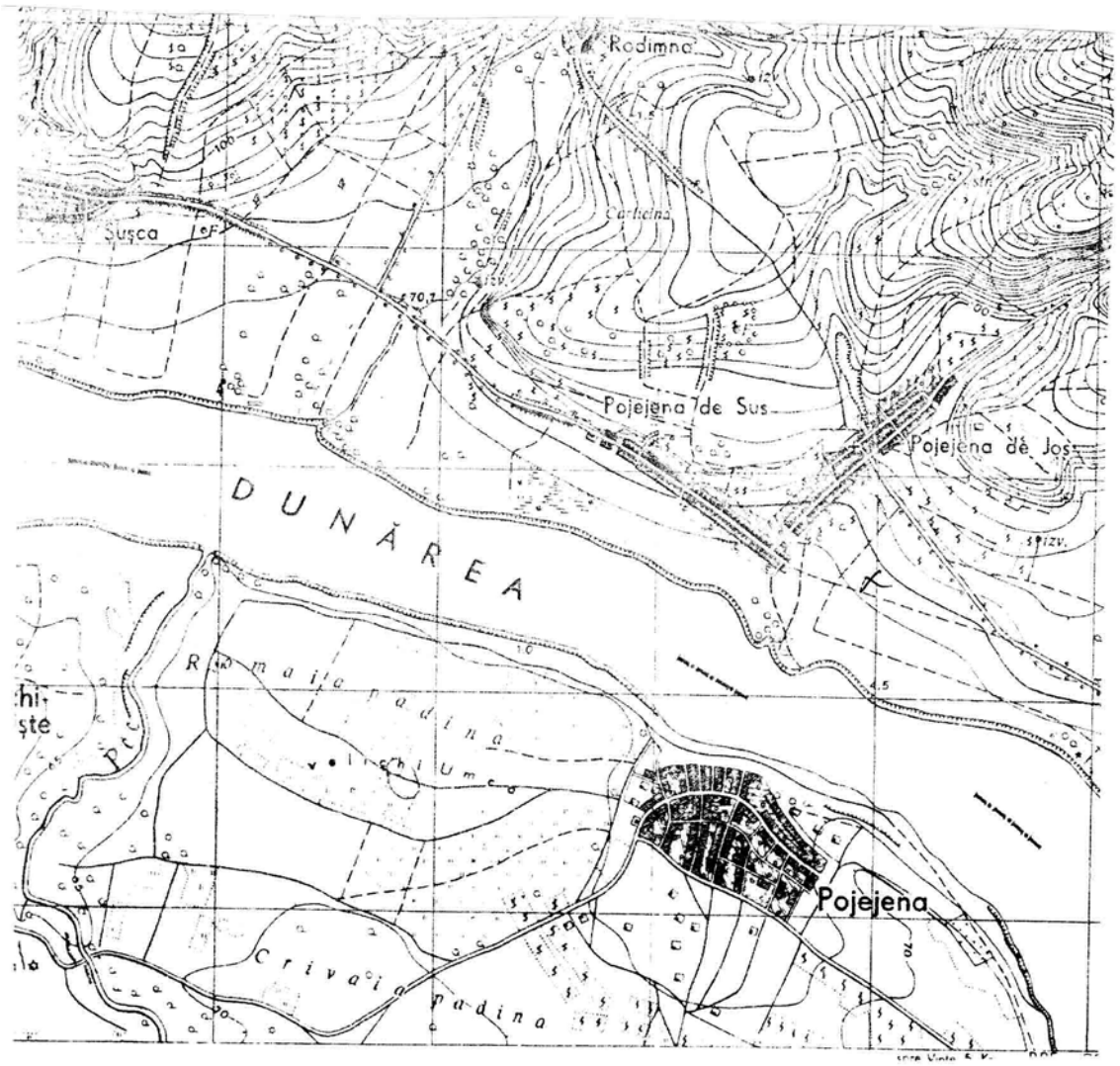

Pl.31. Pojejena. Harta zonei cu amplasarea fortificației.
Pl.31. Pojejena. Map of region with location of fortification.

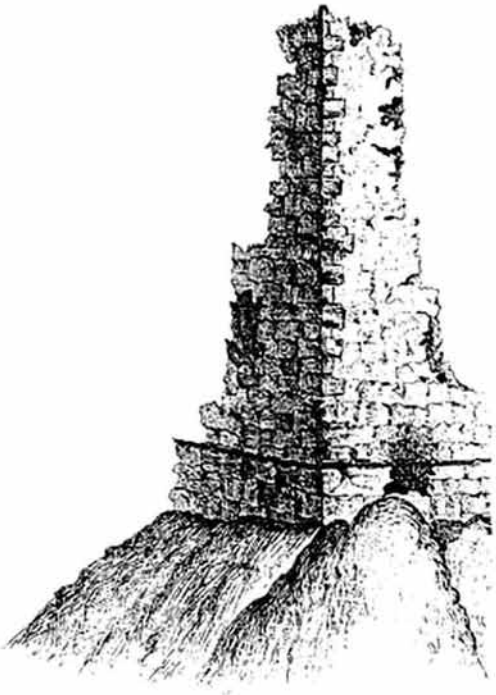

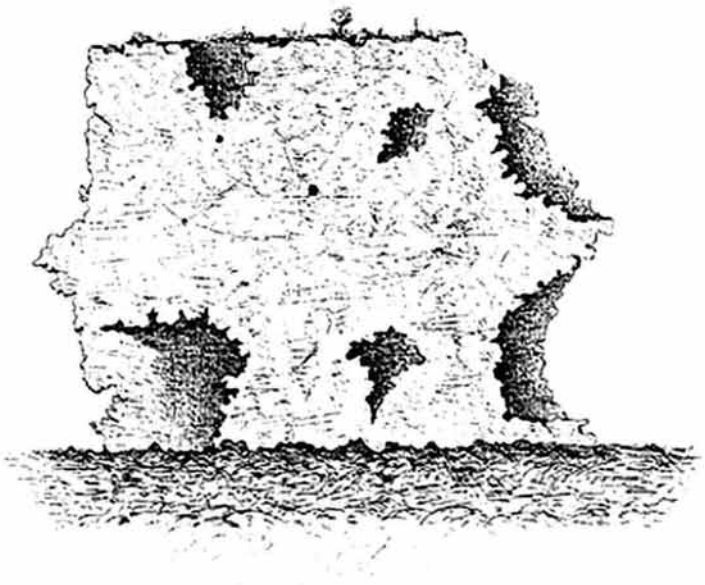

Pl.32. Coronini. Ruina turnului de la cetatea Sfântul Ladislau;
Pojejena. Ruina zidului cetății (1885).
Pl.32. Coronini. Ruin of tower of the Saint Ladislau fortress;
Pojejena. Ruin of the fortress wall (1885).

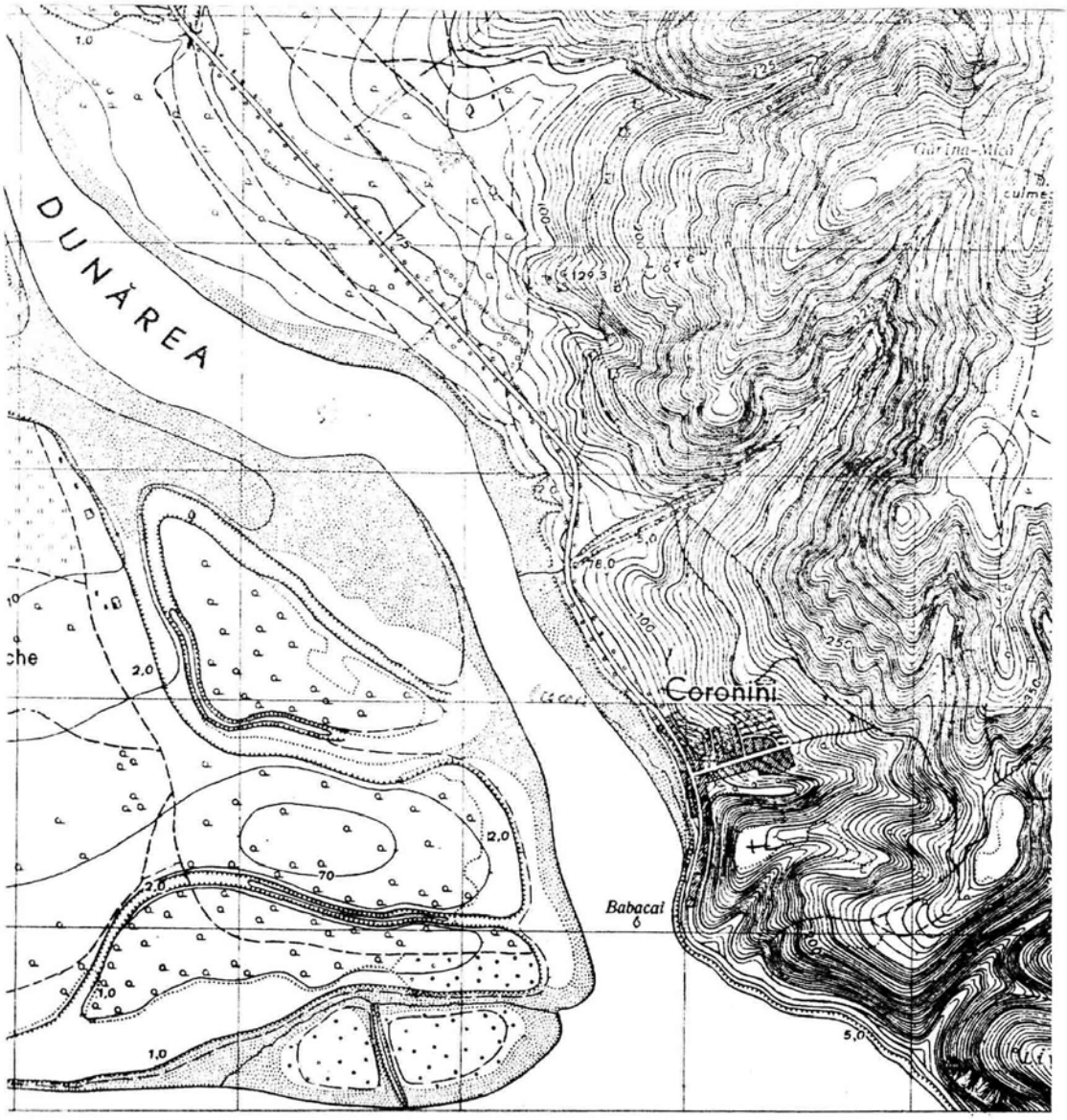

Pl.33. Coronini. Harta zonei Dunării cu amplasarea cetății Zenthlaszlovár.
Pl.33. Coronini. Map of the Danube region with location of the Zenthlaszlovár fortress.

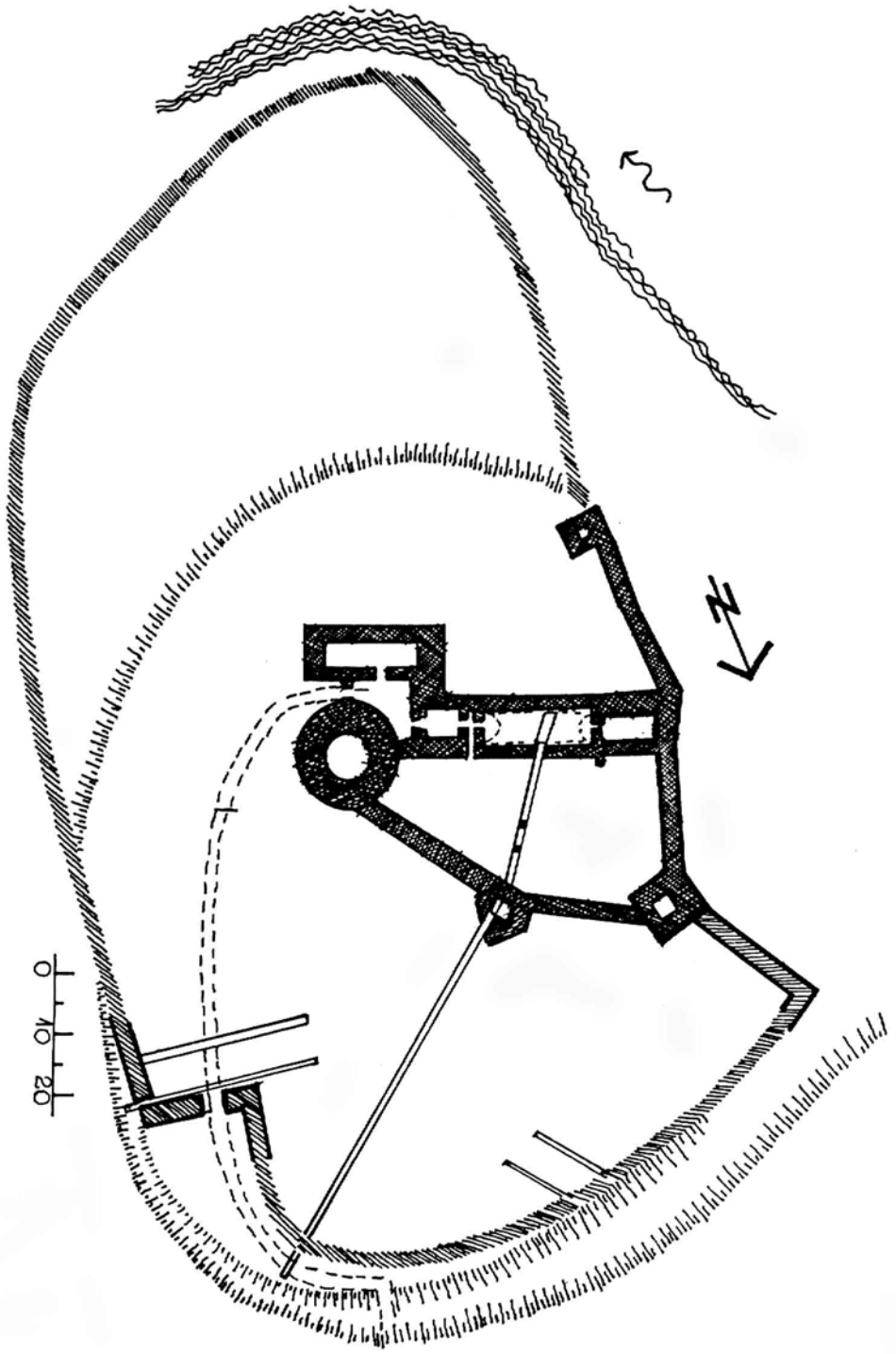

Pl.34. Coronini. Plan de situație al fortificației.
Pl.34. Coronini. Plan of situation of fortification.

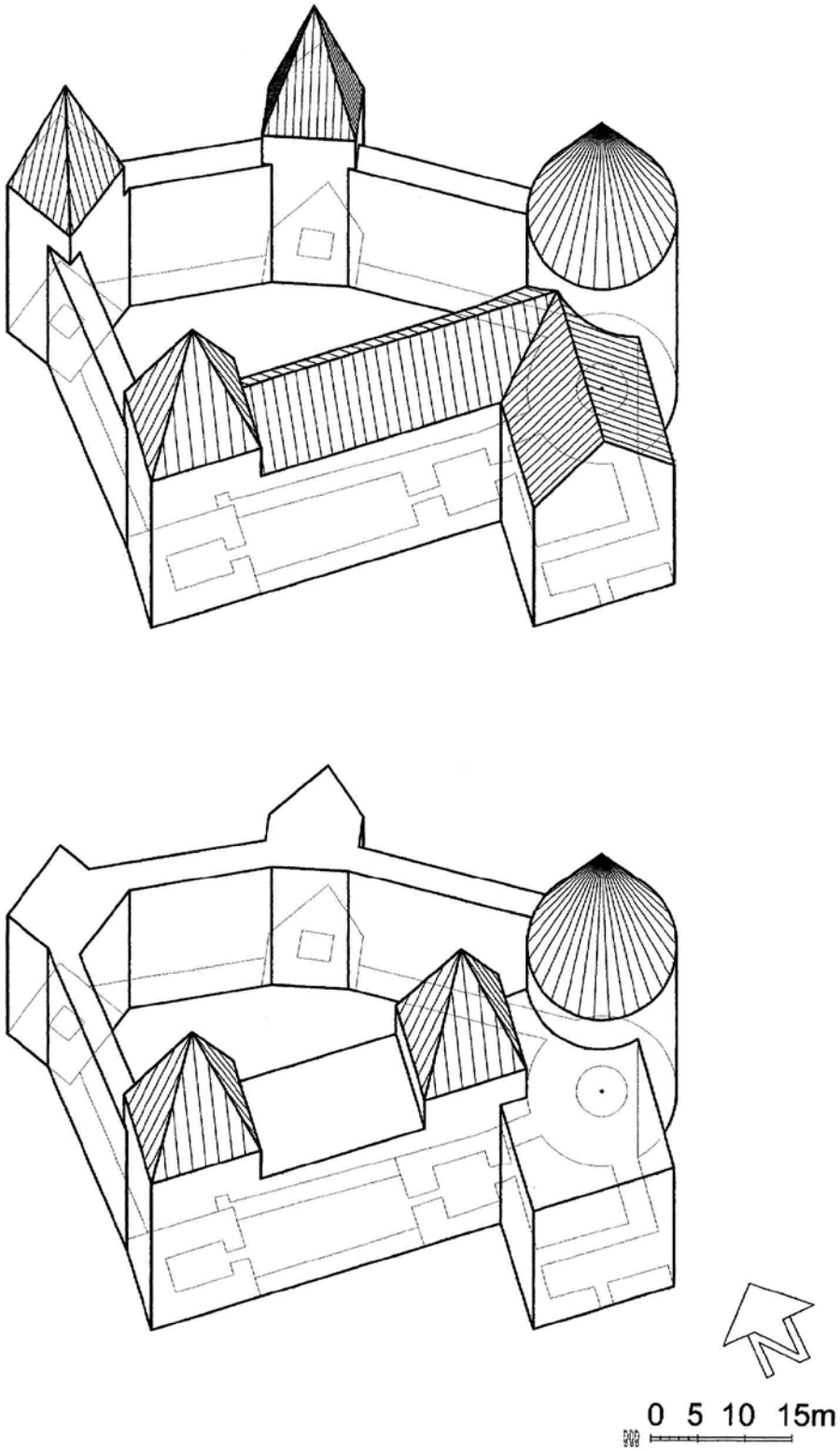

Pl.35. Propunere de reconstituire a cetății Zenthlaszlovár de la Coronini.
Pl.35. Proposal of reconstitution of the Zenthlaszlovár fortress from Coronini.

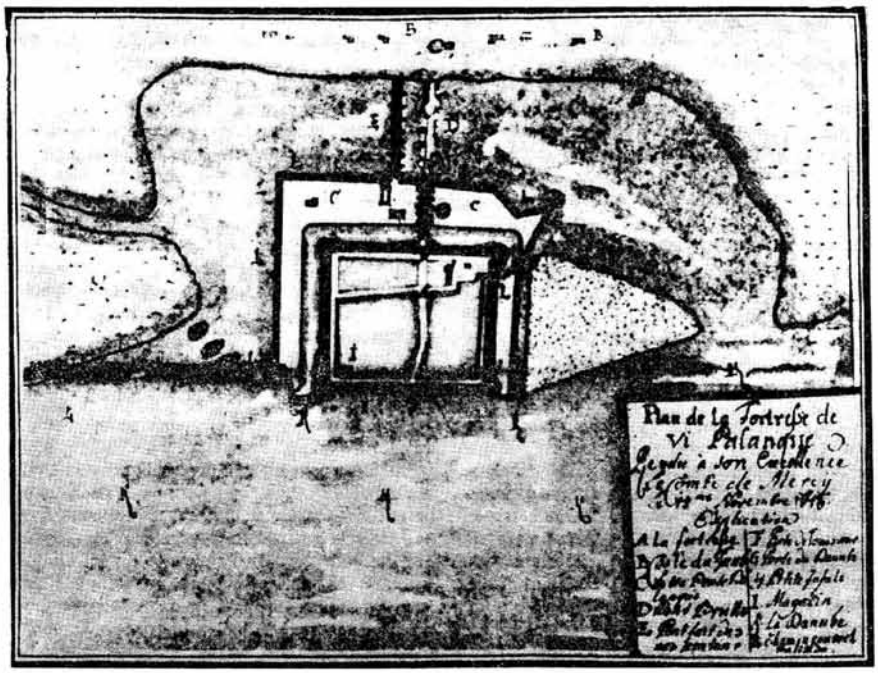

Pl.36. Stara Palanka. Plan din arhiva Marsigli.
Planul fortificațiilor de la Sapaja, din anul 1716, arhiva Mercy.
Pl.36. Stara Palanka. Plan from Marsigli archives.
Plan of fortifications from Sapaja, in 1716, Mercy archives.

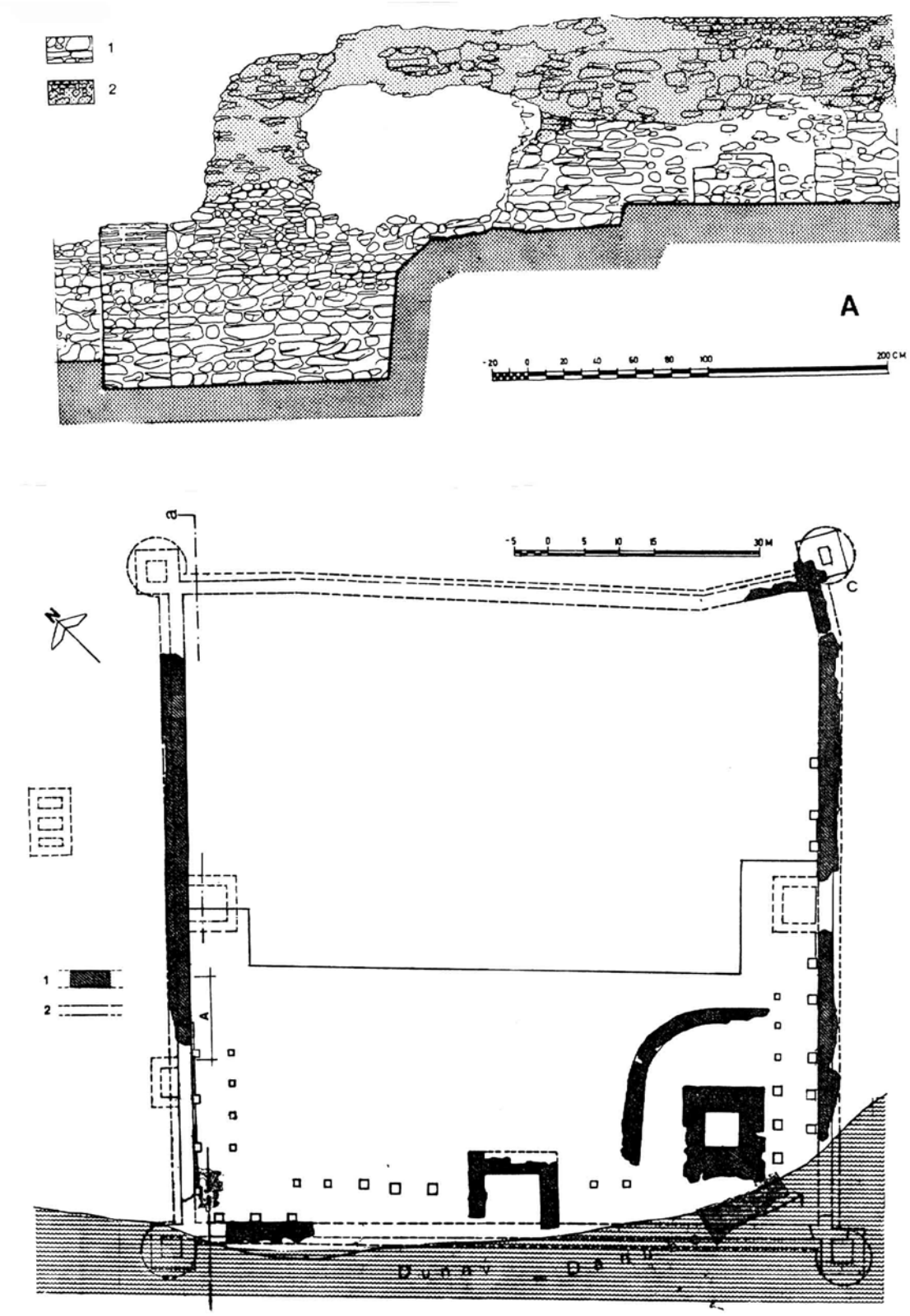

Pl.37. Sapaja A. Zidul fortificației 1. faza antică; 2. refacerea medievală.
B. Planul fortificației în epoca medievală.
Pl.37. Sapaja A. Wall of fortification 1. ancient phase; 2. medieval rebuilding.
B. Plan of fortification during the medieval period.

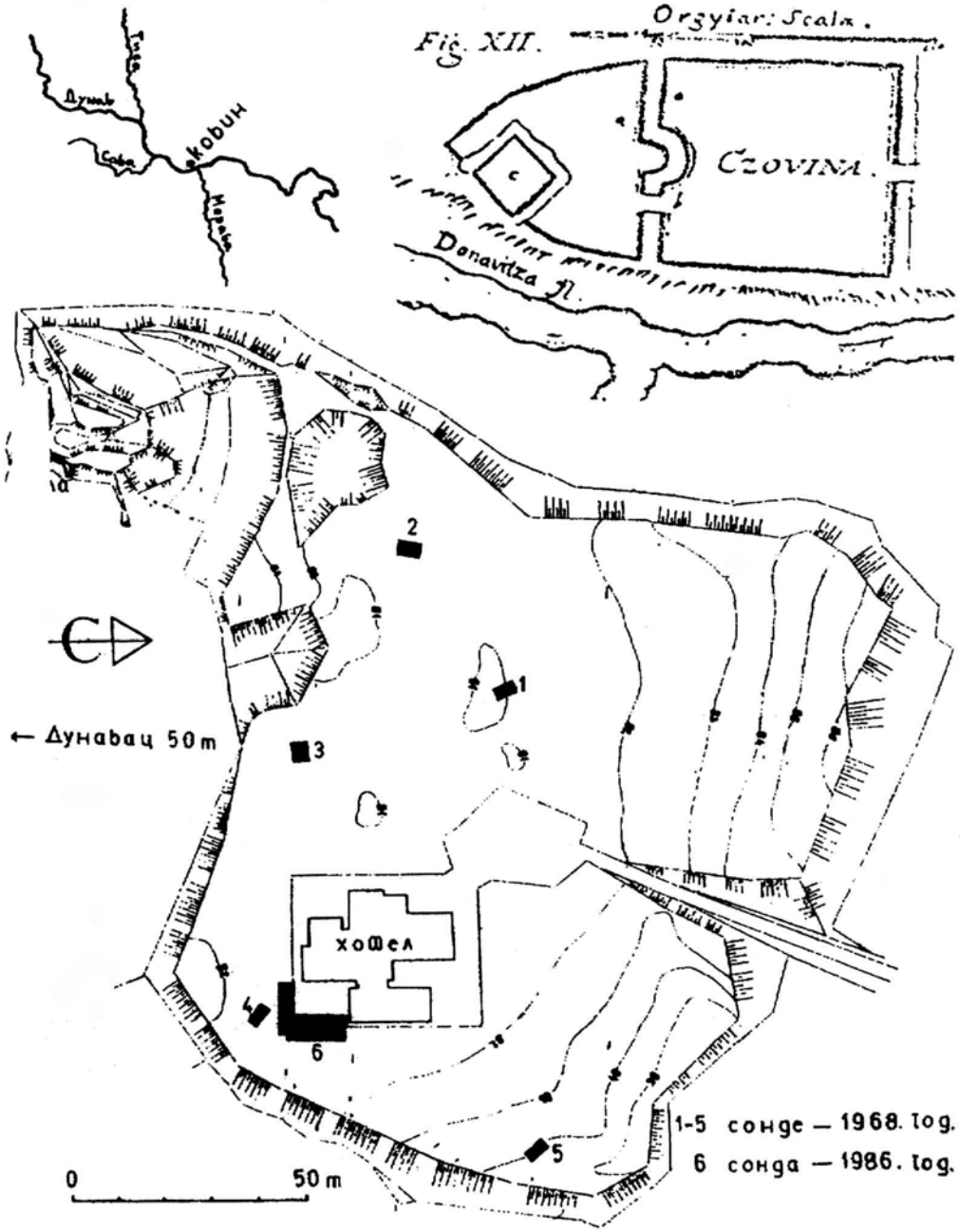

Pl.38. A. Planul minelor fortificației din arhiva Marsigli .
B. Amplasarea cercetărilor din 1968 şi 1986.
Pl.38. A. Plan of mines of fortification from Marsigli archives .
B. Location of investigations in 1968 and 1986.

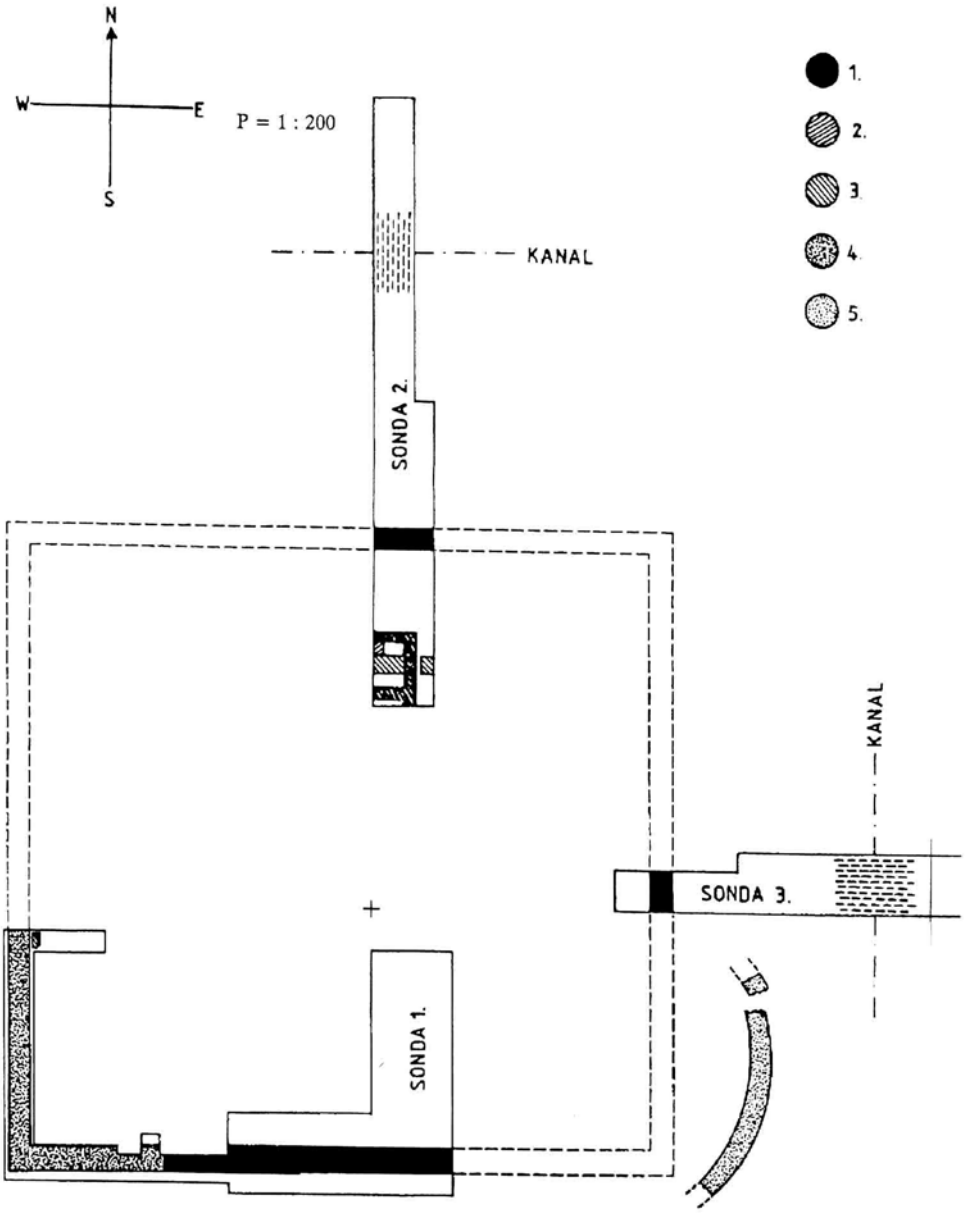

Pl.39. Novo Miloševo. Planul cetății Galad.
Pl.39. Novo Miloševo. Plan of Galad fortress.

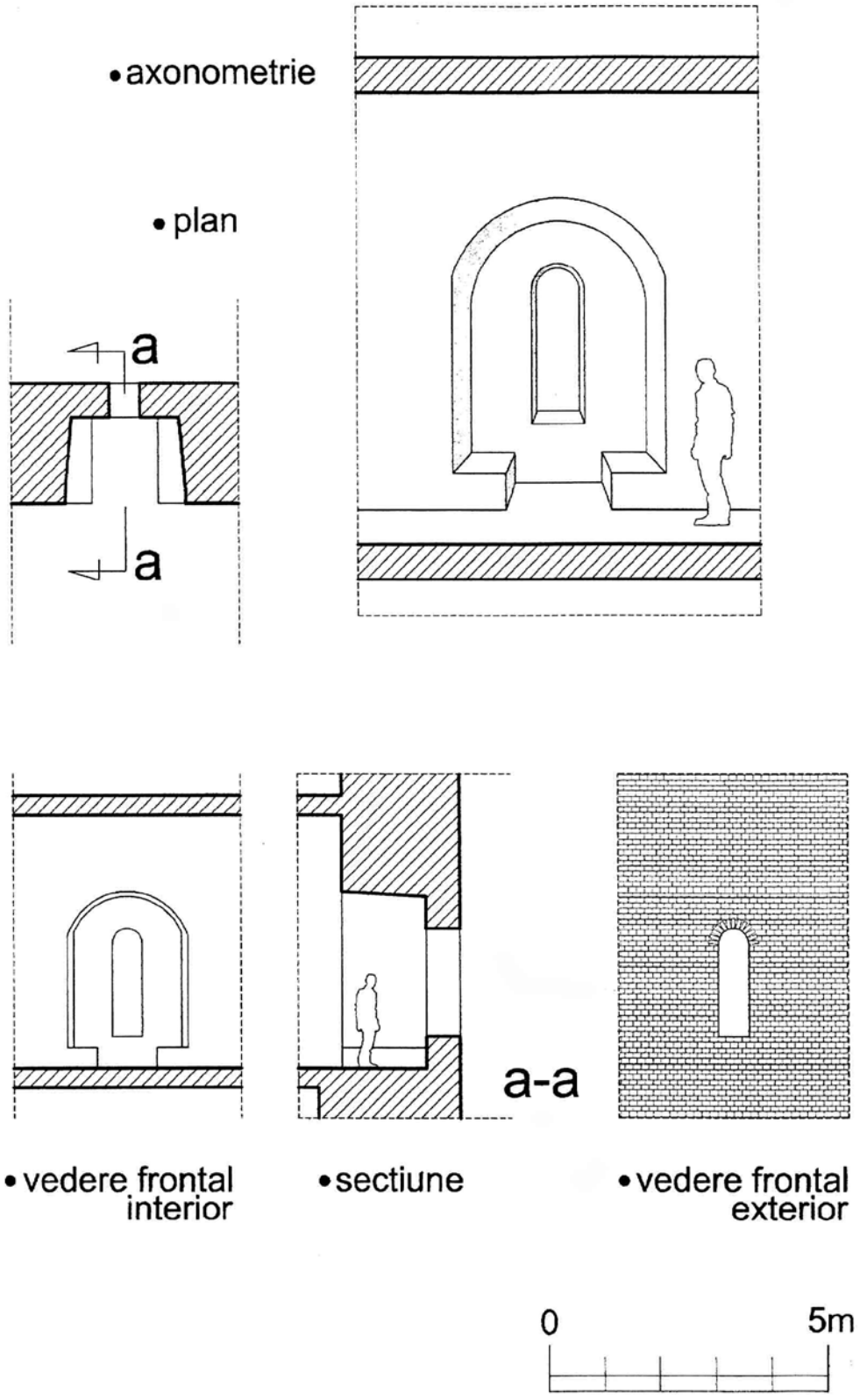

Pl.40. Ciacova. Fereastră de la donjon, plan şi vederi.
Pl.40. Ciacova. Donjon window, plan and views.

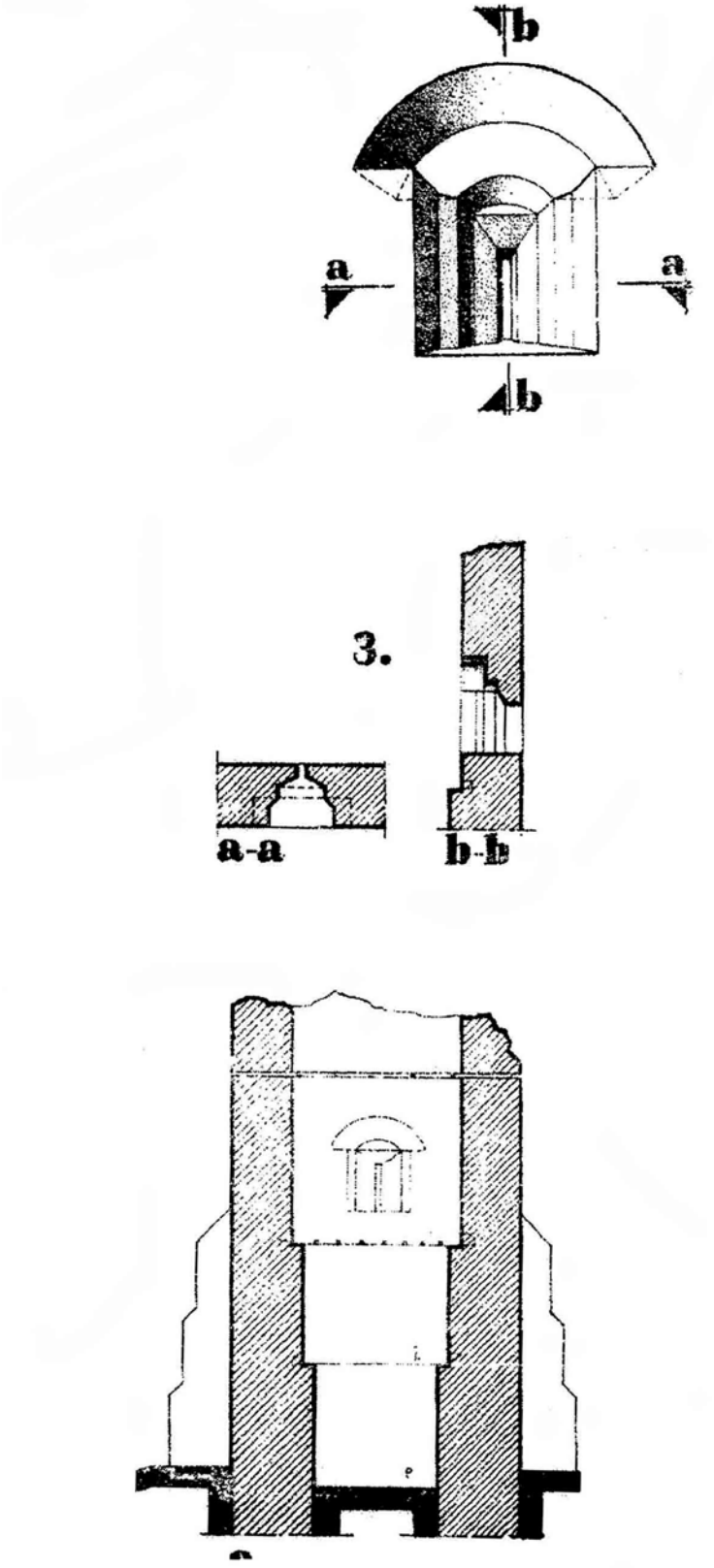

Pl.41. Turnu Ruieni. Fereastră. Plan şi secțiuni.
Pl.41. Turnu Ruieni. Window. Plan and sections.

Pl.42. Turnu-Ruieni. Vedere a stării donjonului din anul 1910.
Pl.42. Turnu-Ruieni. View of donjon in 1910.

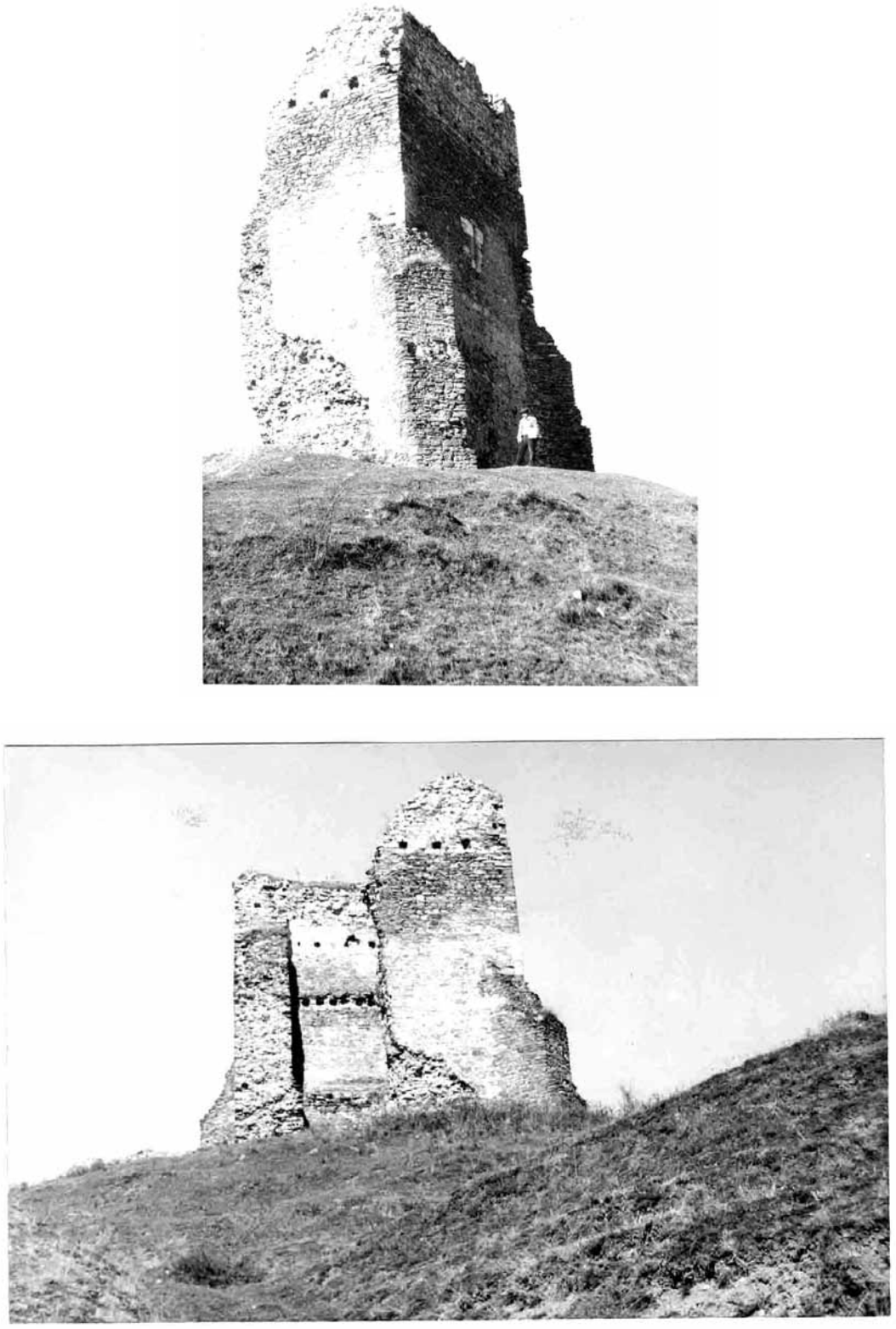

Pl.43. Turnu-Ruieni. Vederi cu contraforturile donjonului.
Pl.43. Turnu-Ruieni. Views of donjon buttresses.

Pl. 44. Turnu-Ruieni. A. Vederea fațadei nordice a donjonului.
B. Vedere dinspre sud-vest a turnului.
Pl. 44. Turnu-Ruieni. A. View of the northern facade of donjon.
B. View from south-west of tower.

Fig.21. Drencova.
Fig.21. Drencova.

Fig.22. Ruinele cetății Drencova aflate în Dunăre.
Fig.22. Ruins of the Drencova fortress in the Danube.

Fig.23. Jdioara. Cetatea sec. XIV.
Fig.23. Jdioara. Fortress of the 14th century.

Fig.24. Jdioara. Vedere exterioară a curtinei estice.
Fig.24. Jdioara. Exterior view of eastern curtain.

Fig.25. Jdioara. Curtina estică.
Fig.25. Jdioara. Eastern curtain.

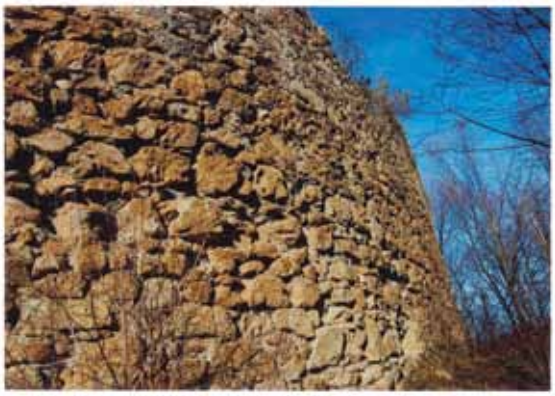

Fig.26. Jdioara. Curtina nordică.
Fig.26. Jdioara. Northern curtain.

Fig.27. Jdioara. Vedere dinspre nord şi nord-est a curtinei.
Fig.27. Jdioara. View from the north and north-east of curtain.

Fig.28. Jdioara. Curtina de vest şi nord.
Fig.28. Jdioara. Western and northern curtain.

Fig.29. Socolari. Dealul Cetății.
Fig.29. Socolari. Cetății hill.

Fig.30. Socolari. Zidul de incintă.
Fig.30. Socolari. Enclosure wall.

Fig.31. Socolari. Dealul Cetății. Vederea incintei.
Fig.31. Socolari. Cetății hill. View of enclosure.

Fig.32. Bocşa. Buza-turcului. Cetatea Cuieşti.
Fig.32. Bocşa. Buza-turcului. Cuieşti fortress.

Fig.33. Bocşa. Curtina de nord şi urmele scărilor de la turnul interior.
Fig.33. Bocşa. Northern curtain and vestiges of the staircase of interior tower.

Fig.34. Bocşa. Valea Bârzavei; Zidul nordic de curtină al cetăţii Cuieşti.
Fig.34. Bocşa. The Bârzava Valley; Northern wall of curtain of the Cuieşti fortress.

Fig.35. Caraşova-Grad. Zidurile de incintă ale cetății Caraş (sec.XIV-XV).
Fig.35. Caraşova-Grad. Enclosure walls of the Caraş fortress (14th-15th centuries).

Fig.36. Caraşova-Grad. Vedere dinspre nord-vest a curtinei cetății Caraş.
Fig.36. Caraşova-Grad. View from the north-west of curtain of the Caraş fortress.

Fig.37. Caraşova-Grad. Curtina de sud-est a cetății.
Fig.37. Caraşova-Grad. South-eastern curtain of fortress.

Fig.38. Coronini. Turnul circular al fortificației din secolul al XV-lea.
Fig.38. Coronini. Circular tower of fortification from the 15th century.

Fig.39. Coronini. Turnurile de nord şi nord-vest ale curtinei.
Fig.39. Coronini. Northern and north-western towers of curtain.

Fig.40. Coronini. Cetatea Zenthlaszlovár.
Fig.40. Coronini. Zenthlaszlovár fortress.

PROBLEME ALE CETĂȚILOR MEDIEVALE DIN BANAT

I Arhitectura de fortificații medievale într-un spațiu de frontieră

Repertoriul fortificațiilor medievale din Banat a identificat circa 37 de cetăți şi castele atestate de izvoarele scrise şi cele arheologice din secolele XII-XVI. Ele sunt dispuse inegal într-un spațiu de circa 29.000 km^2. Repartiția teritorială delimitează în zona montană şi deluroasă a Banatului un număr de 24 de fortificații. Ele aparțineau de structura administrativă a fostului comitat Caraş şi a Banatului de Severin[1]. Alte 13 fortificații se regăsesc în spațiul de câmpie al Banatului[2]. Dispunerea spațială a fortificațiilor, cu precădere a celor din sudul provinciei, cât şi volumul în ansamblu al cetăților din cadrul acesteia trebuie privite şi înțelese prin prisma poziției geografice a Banatului în cadrul Regatului Maghiar medieval. Banatul a fost pe tot parcursul perioadei medievale un spațiu de frontieră la Dunărea de Jos apuseană. Tema frontierei medievale şi spațiilor de frontieră au o lungă tradiție în istoriografia europeană şi americană a ultimei jumătăți de veac. Temele abordate au vizat chestiuni diverse, conceptuale cât şi practice legate de istoria medievală. Sunt abordate aici teme legate de funcțiile militare ale spațiilor de frontieră, de expansiunea militară şi frontieră, activitatea misionară în spațiile de frontieră, confruntările confesionale şi libertăți colective dobândite în aceste spații[3]. Raporturile militare şi confesionale la frontiera Banatului, Caransebeşului şi Lugojului, frontiera şi nobilimea

[1] Csánki, II, 1894, p.95-96; 115.
[2] Csánki, II, 1894, p.11-15.
[3] Toubert, 1992, p.9-15; Berend, 2002, p.7 şi urm.

PROBLEMS OF MEDIEVAL FORTRESSES IN BANAT

I. Architecture of medieval fortifications in a frontier area

Repertory of medieval fortifications in Banat identified about 37 fortresses and castles certified by written and archaeological sources from the 12th-16th centuries. They are unequally arranged within an area of about 29,000 km^2. Territorial dividings delimited 24 fortifications in the mountainous and hilly region. They belonged to the administrative structure of the ex-comitat of Caraş and of Banat of Severin[1]. Other 13 fortifications were found in the plain of Banat[2]. Spatial arrangement of the fortifications, especially of those from the south of the province, as well as the general volume of fortresses within it should be regarded and understood from the angle of geographical position of Banat within the medieval Hungarian Kingdom. The region of Banat was, along the whole medieval period, a frontier area at the western Low Danube. The theme of the medieval frontier and of the frontier areas has long tradition in the European and American historiography of the last half century. The approached themes aimed at different conceptual and practical matters related to medieval history. We approached, in this work, themes referring to the military functions of the frontier area, to the military and frontier expansion, to the missionary activity in the frontier area, confessional confrontations and collective liberties acquired in those areas[3]. Military and confessional rapports at the frontier of Banat, Caransebeş and

[1] Csánki, II, 1894, p.95-96; 115.
[2] Csánki, II, 1894, p.11-15.
[3] Toubert, 1992, p.9-15; Berend, 2002, p.7 and following.

românească în secolul al XV-lea sunt câteva din temele recente abordate în istoriografia românească[4]. Cel mai amplu discurs pe tema frontierei medievale în spaţiul medieval românesc a fost propus de Şerban Turcuş[5]. Problema spațiului de frontieră în lumea medievală românească, instituțiile agregate în acest teritoriu de frontieră, apelul frecvent la situații de caz din lumea creştină central şi vest europeană conferă discursului istoric propus de Turcuş consistență şi credibilitate[6]. El a integrat, în acest fel, o problemă românească într-o dezbatere globală, de mare amploare, a scrisului istoric contemporan.

Problema fortificațiilor medievale trebuie circumscrisă din această perspectivă problemei spațiului de frontieră al Banatului medieval. Aşezat pe culoarul dunărean, spațiul bănățean a avut din vechime rolul unei plăci turnante, care a făcut legătura între spațiul central european, cel al sud-estului Europei şi, în egală măsură, cu spațiul pontic. Dunărea, de-a lungul limitei sudice a provinciei, şi-a fierestruit în lanțul carpatic o cale extrem de anevoioasă, cu zone de strâmtoare alternând cu cele depresionare, care au creat în acelaşi timp un vad de trecere al fluviului. Dunărea nu a fost hotar, a fost mai degrabă o punte de legătură cu spațiul sud est european[7]. Aceste vaduri ale Dunării, de la confluența Caraşului şi Nerei, a râului Cerna, cele din depresiunea Moldova şi Liubcova, prin care se stabilea legătura cu depresiunile intramontane şi cu zona de câmpie din nord, au fost controlate cu cetăți, unele ridicate la începuturile evului mediu, altele la începutul secolului al XV-lea, în vremuri de criză militară profundă. Documente emise de cancelaria regală maghiară recunosc dealtminteri în mod explicid rostul unora din cetățile medievale bănățene. Cetatea de la Mehadia, aşezată într-o zonă strategică

[4] Achim, 2006, p.31; Țigău, 1999, p.240; Drăgan, 2000, p.295-296.
[5] Turcuş, 2001, p.132-144.
[6] Turcuş, 2001, p.142-144.
[7] Vâslan, 1926, p.3-6; Vâslan, 1928, p.1-2.

Lugoj, frontier and Romanian nobles in the 15th century are few of the recent themes approached in Romanian historiography[4]. The amplest speech on the theme of the medieval frontier within the medieval Romanian area was proposed by Şerban Turcuş[5]. The problem of the frontier area in the medieval Romanian world, the institutions aggregated in this frontier territory, the frequent appeal to case situations from the Christian world of the central and western Europe confers consistency and credibility to the historical speech proposed by Turcuş[6]. He integrated, in this way, a Romanian problem in an ample global debate of the historical contemporaneous writing.

Problem of medieval fortifications has to be circumscribed, at this prospect, to the problem of the frontier area of medieval Banat. Situated in the Danube corridor, Banat had, from ancient times, the role of a turning point that did connection among the central European area, the south-east of Europe, and, in an equal measure, the Pontic area. The Danube, along the southern limit of the province, cut an extremely difficult way in the carpathian chain, with gorges areas alternating with depressionary areas, that created, in the same time, a passage ford of the river. The Danube was not a boundary, it was rather a link with south-eastern European space[7]. Those fords of the Danube, at the confluence of the Caraş and of the Nera, of the Cerna, those from the Moldova depresion and Liubcova, through which it was established the connection with intramontane depressions and the plain region from the north, were controlled with fortresses which had been built either at the beginning of the Middle Ages or at the beginning of the 15th century, in times of profound military crisis. The documents issued by the royal Hungarian chancellery recognized explicitely the purpose of certain of medieval fortresses from Banat. The fortress from Mehadia, located in

[4] Achim, 2006, p.31; Țigău, 1999, p.240; Drăgan, 2000, p.295-296.
[5] Turcuş, 2001, p.132-144.
[6] Turcuş, 2001, p.142-144.
[7] Vâslan, 1926, p.3-6; Vâslan, 1928, p.1-2.

extrem de sensibilă, ce şi-a păstrat această caracteristică până în vremurile foarte recente, a fost ridicată „pentru a sta împotriva bulgarilor, a lui Basarab, voievodul transalpin, a regelui schismatic al Rasciei şi a tătarilor ce năvăleau neîncetat cu duşmănie, atacând hotarele regatului nostru", după mărturia unui document din anul 1329, ce l-am invocat adeseori. Donjonul de la Mehadia, ridicat în deceniul al optulea al secolului al XIII-lea, după opinia lui PáL Engel, ori numai la începutul secolului al XIV-lea, după cum sugerează materialul arheologic găsit, a avut de la bun început rostul unei cetăți de graniță într-un spațiu de frontieră. Ea şi-a păstrat pe tot parcursul evului mediu această destinație, iar în deceniul al patrulea al secolului al XV-lea această dimensiune strategică a fortificației a fost amplificată prin adăugarea unei curtine şi a unui turn cilindric de flancare. Fortificarea spațiului de frontieră al Banatului este evidentă odată cu veacul al XIII-lea, când regalitatea arpadiană a creat în sud estul provinciei o formațiune militară de graniță – Banatul de Severin[8].

Provincie de frontieră a Regatului arpadian, Banatul de Severin ilustrează în mod extrem de convingător acțiunea politică, militară şi confesională în direcția sud est europeană. Pierderea frontierei dunărene de către Imperiul Bizantin în anul 1185 a creat premisele preluării controlului asupra acestui segment al fluviului de către Regatul arpadian. Disputa cu nou creatul stat româno-bulgar al Asaneştilor va confirma rolul de mare putere jucat în cursul veacului al XIII-lea de regatul Sfântului Ştefan[9]. Fortificațiile ridicate de-a lungul frontierei maghiare a Dunării în secolul al XIII-lea au răspuns acțiunii militare şi confesionale în direcția sud estului european promovată de regii arpadieni.

Fortificațiile din secolul al XIII-lea amenajate la Severin, Orşova, Coronini, Stara Palanka şi Kovin dovedesc controlul celui mai important culoar european şi, în egală măsură,

[8] Achim, 2006, p.31-33.
[9] Achim, 2006, p.31.

an extremely sensible strategical region, that maintained that characteristic till the very recent times, was erected „to stand against the Bulgarians, against Basarab, the transalpin voivode, of the schismatic king of Rascia and against the Tatars who were unceasingly invading by attacking the boundaries of our kingdom", according to a document dated to 1329, that was often invoked. The donjon from Mehadia, built in the 8th decade of the 13th century, in PáL Engel's opinion, or only at the beginning of the 14th century, as the found archaeological material suggested, had the purpose, from the very beginning, of a frontier fortress within a frontier area. It maintained that destination along the entire Middle Ages. In the 4th decade of the 15th century, this strategical dimension of the fortification was amplified by adding a curtain and a cylindrical flanking tower. The fortification of the the frontier area of Banat became evident from the 13th century, when Arpadian royalty created a military frontier formation – Banat f Severin in the south-east of the province[8].

A frontier province of the Arpadian Kingdom, Banat of Severin illustrated very convincingly the political, military and confessional action in the south-eastern European direction. The lost of the Danube frontier by the Byzantine Empire in 1185 created the premises of taking over control on this river segment by the Arpadian Kingdom. The dispute with the newly created Romanian-Bulgarian state of the Asaneşti would confirm the role of important power played during the 13th century by the Saint Ştefan's kingdom[9]. The fortifications built along the Hungarian frontier of the Danube in the 13th century answered to the military and confessional action in the direction of the south-eastern Europe promoted by the Arpadian kings.

The fortifications from the 13th century built at Severin, Orşova, Coronini, Stara Palanka and Kovin prove the control of the most important European corridor and, in an

[8] Achim, 2006, p.31-33.
[9] Achim, 2006, p.31.

ilustrează modul de organizare a frontierei sud estice a Regatului apostolic ungar. Militarizarea spațiului de frontieră se regăsește de altfel între temele cel mai des dezbătute în abordările istoriografice pe temele frontierei[10]. Chestiunea trebuie nuanțată, pe de o parte, şi reconstituirea trebuie făcută secvențial, pe spații geografice bine delimitate şi pe intervale cronologice clar alese. Funcția militară a spațiilor de frontieră a generat, nu de puține ori, opinii divergente, apelul la document fiind ,în opinia mea, esențial[11]. Rămânând cu discuția in domeniul evoluției arhitecturii într-un spațiu de frontieră constatăm, în cazul Banatului, adoptarea de regalitatea arpadiană a unor soluții ingenioase, apelul la tradiție, la ruine de fortificații antice bine conservate şi reactivate la începuturile evului mediu. S-a adoptat această soluție pe culoarul dunărean la Turnu Severin, Orşova, Sapaja, lângă Stara Palanka şi la Kovin. Ruinele castrelor romane bine păstrate ce au supraviețuit migrațiilor, bine poziționate la vaduri ale Dunării, de la Visegrad, Orşova, Haram, Györ şi până la Alba Iulia, pe Mureş, au oferit soluția ideală pentru constructorii medievali de la începuturile evului mediu, din Regatul arpadian[12]. Recursul la tradiție, la fortificațiile antichității târzii n-a fost o noutate deoarece în acelaşi spațiu al Dunării de Jos apusene Imperiul bizantin în momentul stabilirii frontierei sale nordice pe Dunăre a recurs la aceeaşi situație neutilizând şi reamenajând fortificațiile antichității târzii ori cele paleobizantine. Cercetările recente cu privire la fortificațiile bizantine din secolele XI-XII de la Dunăre ale lui Marko Popović au dovedit acest fapt. Arheologia medievală are un aport nu prea consistent la cunoaşterea arhitecturii de fortificații din spațiul de frontieră al Dunării de Jos apusene, în ciuda marilor aşteptări în această privință, uneori motivate

[10] Berend, 2001, p.8.
[11] Berend, 2001, p.9-10.
[12] Bóna, 1998, p.24-30.

equal measure, they illustrated the way of organization of the south-eastern frontier of the apostolic Hungarian Kingdom. Militarization of the frontier area has been among the most debated themes in the historiographical approaches on the frontier themes[10]. The problem has to be moderated, on one side, and reconstitution has to be done sequentially on well delimited geographical areas and on clearly chosen chronological intervals. The military function of the frontier areas generated, not for few times, divergent opinions. The appeal to documents was, in my opinion, essential[11]. Continuing on the discussion in the domain of evolution of architecture within a frontier area we notice, in the case of Banat, that the Arpadian royalty adopted some ingenuous solutions, appeal to tradition, to well preserved ruins of ancient fortifications and reactivated at the beginning of the Middle Ages. This solution was adopted in the Danube corridor at Turnu Severin, Orşova, Sapaja, near Stara Palanka and at Kovin. The ruins of the well preserved Roman camps outlasted to migrations. They were well positioned in the fords of the Danube from Visegrad, Orşova, Haram, Györ and to Alba Iulia, on the Mureş. Those ruins offered the ideal solution for the medieval builders at the beginning of the Middle Ages of the Arpadian Kingdom[12]. The appeal to tradition, to the fortifications of the late antiquity was not something new because, in the same area of the western Low Danube, the Byzantine Empire resorted to the same situation in the moment of establishment of its northern frontier on the Danube. It did not use, but rebuilt the fortifications of the late antiquity or of the paleo-Byzantine ones. Recent investigations led by Marko Popović concerning the Byzantine fortifications at the Danube from the 11th-12th centuries proved this fact. Medieval archaeology has had not very consistent contribution to the knowledge of architecture of fortifications in the frontier area of the western Low Danube

[10] Berend, 2001, p.8.
[11] Berend, 2001, p.9-10.
[12] Bóna, 1998, p.24-30.

chiar național. Se remarcă aici cercetările de avengură şi valorificarea lor pe măsură de la castrul roman de pe insula Sapaja din Dunăre ale Daniței Dimitrievíć[13]. O oportunitate ratată au reprezentat-o cercetările de la Orşova derulate în perioada de construire a barajului de la Porțile de Fier. Se cunoaşte doar planul castrului din veacul al IV-lea, asemănător celui de la Gornea, care a fost refolosit şi reparat în perioada medievală. Descoperiri monetare din secolul al X-lea şi din secolul al XI-lea, odată cu revenirea frontierei Imperiului Bizantin pe culoarul Dunării, aduc puține mărturii despre reluarea vieții la Orşova la începuturile evului mediu[14].

Fortificațiile de pe malul Dunării de la Turnu Severin, investigate în repetate rânduri de Grigore Tocilescu, Grigore Florescu, Alexandru Bărcăcilă şi, mai recent, de Mişu Davidescu, au suscitat discuții privitoare la cronologia lor, la momentul zidirii unora dintre ele şi a direcției impulsului ce a determinat apariția lor în această zonă a Dunării[15]. Dosarul cercetării arheologice la cetatea Severinului cuprinde o descriere sumară a unei fortificații din lemn şi pământ mai veche decât prima incintă de piatră a acesteia, fără o plasare cronologică adecvată. Momentul ridicării incintei de zid a cetății Severinului şi construirii acesteia au generat poziții contradictorii în scrisul istoric, ele fiind plasate în secolele XIII-XV şi atribuite cavalerilor ioaniți, stăpânirii bulgăreşti ori a celei ungare[16].

Fortificația poligonală amenajată între ruinele castrului roman de la Severin, prin materialul arheologic găsit, a fost atribuită veacului al XIII-lea. Amenajarea fortificației este legată de momentul organizării Banatului

[13] Dimitrievíć, 1984, p.59-60.
[14] Iambor, 2005, p.66.
[15] Cantacuzino, 1981, p.81.
[16] Cantacuzino, 1981, p.95; Rusu, 2003, p.63.

despite of great expectations in this respect, sometimes even nationally motivated. We observed the far-reaching investigations and their corresponding valuation done by Danica Dimitrievíć in the Roman camp on the Sapaja island of the Danube[13]. A failed opportuniy represented the investigations from Orşova developed during the period of construction of the barrage from the Iron Gates. Only the camp plan from the 4th century is known. It was similar to that one from Gornea, that was reused and repaired in the medieval period. Monetary discoveries from the 10th century and the 11th century, when the frontier of the Byzantine Empire was again on the Danube coridor, have brought few accounts about life at Orşova at the beginning of the Middle Ages[14].

Fortifications on the Danube bank at Turnu Severin, investigated in repeated times by Grigore Tocilescu, Grigore Florescu, Alexandru Bărcăcilă and, more recently, by Mişu Davidescu, determined discussions concerning their chronology, the moment of building part of them and direction of the impulse that determined their appearance in this region of the Danube[15]. The records of the archaeological investigation from the Severin fortress comprised a summary description of a wooden and earthen fortification older than its first stone enclosure without an adequate chronological position. The moment of construction of the wall enclosure of the Severin fortress and of its building generated contradictory positions in the historical writing. They were placed to the 13th-15th centuries and assigned to the Ioanit knights, to the Bulgarian domination or to the Hungarian one[16].

The polygonal fortification built among the ruins of the Roman camp at Severin, through the found archaeological material, was assigned to the 13th century. The construction of the fortification is related to the

[13] Dimitrievíć, 1984, p.59-60.
[14] Iambor, 2005, p.66.
[15] Cantacuzino, 1981, p.81.
[16] Cantacuzino, 1981, p.95; Rusu, 2003, p.63.

de Severin în veacul al XIII-lea[17]. S-a adoptat în cazul Severinului utilizarea în parte a fortificației antice romane, soluție folosită în vremea arpadienilor din secolul al XIII-lea la cetățile de la Haram, Keve şi Orşova. Monedele găsite împreună cu arme în turnul circular din interiorul fortificației poligonale din colțul sud-vestic al castrului roman de la Turnu Severin, de la Ioan Asan II (1218-1241) şi de la Andronic II Paleologul (1295-1327), oferă jaloane pentru cronologia fortificației[18].

Cetatea de la Coronini este amplasată la extremitatea vestică a depresiunii Moldova Veche din Clisura Dunării. Dealul Culă, unde a fost amplasată fortificația din secolul al XIII-lea, domina zona depresionară cât şi cea de strâmtoare, care există în valea fluviului în acest loc. soluția adoptată în acest caz de constructorii medievali a fost aceea a amenajării unei incinte de zid dublată de un şanț de apărare. Fortificația de la Coronini-Culă, din veacul al XIII-lea, poate fi pusă într-o conexiune directă cu amenajarea frontierei sud-estice a Regatului arpadian în această perioadă, cu promovarea unei politici ofensive în direcția sud-estică a continentului.

Politica ofensivă a Regatului arpadian la sfârşitul secolului al XIII-lea a fost marcată pe de o parte de acutele contradicții interne şi în mod evident de presiunea externă exercitată de invaziile mongole repetate. Scăderea influenței ungare în regiunile de la sud şi est de Carpați urmate de agregarea formațiunilor româneşti în forme statale vor duce la reorientarea politicii ungare sub noua dinastie angevivă în cursul veacului al XIV-lea.

Documentele de cancelarie de la începutul secolului al XIV-lea relevă o nouă dimensiune a arhitecturii de fortificații în spațiul provinciei. Apar acum în conul de lumină prin consemnarea castelanilor, a districtelor din jurul cetăților de la Jdioara, Sebeş, Cuieşti, Ilidia

[17] Cantacuzino, 1981, p.95; Rusu, 2003, p.65.
[18] Cantacuzino, 1981, p.95; Rusu, 2003, p.65.

moment of organizing Banat of Severin in the 13th century[17]. In the case of Severin, it was adopted utilization of part of the ancient Roman fortification. This solution was used during the Arpadian rule in the 13th century at the fortresses from Haram, Keve and Orşova. The coins found together with weapons in the circular tower inside the polygonal fortification in the south-western corner of the Roman camp from Turnu Severin, from the time of Ioan Asan II (1218-1241) and of Andronic II the Paleologue (1295-1327), provide milestones for the fortification chronology[18].

The fortress from Coronini is located at the western extremity of the Moldova Veche depression in the Danube Clisura. The Culă hill, where the fortification of the 13th century was placed, dominated both the depressionary region and the gorges region that existed in the river valley in that place. The solution adopted in this case by the medieval builders was that of constructing a wall enclosure doubled by a defending ditch. The fortification from Coronini-Culă, from the 13th century, can be put in direct connection with drawing the south-eastern frontier of the Arpadian Kingdom in that period by promoting an offensive policy in the south-eastern direction of the continent.

The offensive policy of the Arpadian kingdom at the end of the 13th century was marked, on one side, by the accute internal contradictions, and evidently by the external pression exerted by the repeated Mongol invasions. Decreasing of the Hungarian influence in the regions south and east to the Carpathians followed by the aggregation of the Romanian formations in statal forms would lead to reorientation of the Hungarian policy under the new Angevin dinasty in the 14th century.

Chancellery documents from the beginning of the 14th century point out a new dimension of the fortification architecture in the province. There were recorded lords, districts around the fortresses from Jdioara,

[17] Cantacuzino, 1981, p.95; Rusu, 2003, p.65.
[18] Cantacuzino, 1981, p.95; Rusu, 2003, p.65.

şi Caraş. Castelanii de la Jdioara şi Mehadia apar consemnaţi în documente în anul 1320, cei de la Caransebeş în 1325, de la Bečej în anul 1315, iar districtul cetăţii Ilidia este cunoscut dintr-un document din 1312[19]. Cercetarea arheologică a fortificaţiilor a surprins în puţine cazuri momentul apariţiei noii generaţii de cetăţi din zid în veacul al XIV-lea. S-a acumulat în această privinţă o documentaţiemai consistentă cu privire la planimetria şi arhitectura monumentelor de la Vršac-Ersumlio, Ilidia, Caraşova, Mehadia şi Jdioara. Cetăţile cunoscute, ridicate în această etapă, au fost amplasate pe cursurile superioare ale râurilor, pe promontrorii apărate natural, de obicei cu o singură cale de acces, care a fost fortificată. Se plasează în astfel de poziţii cetăţile de la Caraşova, Socolari, Jdioara şi cea de la Vršac. Zidurile au un aspect îngrijit, cu paramentul din blocuri cioplite din piatră de carieră şi emplectonul realizat din piatră brută înecată din abundenţă în mortar (Fig.23, 30). Acolo unde fortificaţia a avut un plan poligonal, la îmbinarea zidurilor de cutină, constructorii au utilizat piatră de carieră ecarisată, ceea ce conferea un aspect îngrijit şi chiar elegant construcţiei. Întâlnim o astfel de situaţie bunăoară la curtina nordică a cetăţii Cuieşti (Pl.25). Carierele pentru materialele de construcţie şi piatra de var s-au găsit în apropierea cetăţilor. Zona calcaroasă din sudul Banatului a oferit, în această privinţă, resurse bogate. Cariera de la Colţani, de pe valea Bârzavei, aflată la 7 km est de Bocşa, a oferit materia primă pentru piatra de construcţie, dar şi pentru var. Constructorii medievali au beneficiat de resurse şi mai apropiate în cazul cetăţilor de la Socolari şi Caraşova, amplasate direct pe masive calcaroase, ce au fost exploatate pe loc. O situaţie identică se regăseşte la Mehadia, iar la Vršac s-au utilizat gnaisurile locale. Zidurile fortificaţiilor au grosimi cuprinse între 1,70 m, la Bocşa bunăoară, şi până la 2,30 m întâlniţi la cetatea Ilidia, de lângă Socolari. Doar în

[19] Ţeicu, 1998, p.208.

Sebeş, Cuieşti, Ilidia and Caraş. The lords from Jdioara and Mehadia were recorded in documents in 1320, those from Caransebeş in 1325, those from Bečej in 1315, and the district of the Ilidia fortress is known from a document dated to 1312[19]. The archaeological investigation of the fortifications surprised in few cases the moment of appearance of the new generation of wall fortresses in the 14th century. It was gathered more consistent documentation concerning planimetry and architecture of monuments from Vršac-Ersumlio, Ilidia, Caraşova, Mehadia and Jdioara. The known fortresses built in this stage, were located on the superior courses of the rivers, on promontories naturally defended usually with one way of access, that was fortified. The fortresses from Caraşova, Socolari, Jdioara and from Vršac are located in such positions. The walls have a neat aspect, with the face made of blocks of carved quarry stone, and the emplecton was made of raw stone abundantly embeded in mortar (Fig.23, 30). There where the fortification had a polygonal plan, at the fixed joining of the walls with the curtain, the builders used squared off quarry stone that confered a neat and even elegant aspect to the construction. We found such a situation, for instance, at the northern curtain of the Cuieşti fortress (Pl.25). Quarries for the construction materials and the lime stone were discovered closed to the fortresses. The calcareous region in the south of Banat provided, in this respect, rich resources. The quarry from Colţani, in the Bârzava valley, at 7 km east to Bocşa, provided the raw material for the construction stone, but also for the lime. Medieval builders benefited of much closer resources in the case of the fortresses from Socolari and Caraşova, placed directly on calcareous massifs, that were exploited right there. An identical situation was at Mehadia. At Vršac there were used local gneisses. The walls of the fortifications were 1.70 m in thickness, at Bocşa for instance, and to a thickness of 2.30 m at the Ilidia fortress near Socolari. Only in more vulnerable areas

[19] Ţeicu, 1998, p.208.

zonele mai vulnerabile de la îmbinări, ziduri-le ajung la grosimi de până la 3 m. Turnurile interioare de la poartă sunt masive cu ziduri groase de 3 m, întâlnite la Bocşa şi la cetatea Jdioara (Pl.29, 19).

Elementele externe de apărare care puteau să mărească capacitatea de rezistenţă se întâlnesc la cetăţile de la Bocşa, Caraşova, Mehadia şi Jdioara. Aceastea au de obicei forma unui şanţ de apărare dispus de-a lungul căilor de acces. Şanţul de apărare al cetăţii Cuieşti, de la Bocşa taie transversal promontoriul pe care este amplasată cetatea. El are o lăţime cuprinsă între 15-20 m şi o adâncime de 4 m; secţionând în acest fel calea de acces amenajată pe curtina de nord unde se afla turnul de poartă. Promontoriul de la Mehadia a fost tăiat de un şanţ de apărare le nord de donjon. O situaţie identică întâlnim la cetatea Jdioara unde şanţul de apărare a fost săpat la vest de fortificaţie. Cetatea Caraşului de pe dealul Grad avea două şanţuri de apărare tăiate în stânca calcaroasă. Ruinele păstrate ori dosarul de săpătură puţin consistent oferă puţine elemente din structura interioară ce pot fi identificate şi delimitate. Cetatea Ersumlio de pe dealul Culă de la Vršac oferă în această privinţă documentaţia cea mai consistentă, recent publicată. A fost delimitată curtea interioară, palatul, cisterna de apă[20]. Puţuri de apă de plan circular la Caraşova şi rectangular la Socolari se delimitează în structura interioară a cetăţilor. Planimetria a două turnuri interioare a putu fi stabilită la cetatea Cuieşti (Pl.28).

Perioada de început a secolului al XV-lea, marcată de personalitatea activă şi implicată a regelui Sigismund de Luxemburg, va marca etapa de reorganizare a frontierei dunărene a Regatului maghiar. Au fost ridicate cetăţi noi, acum la începutul secolului al XV-lea, la Pojejena, Liborajdea, Peth, la Drencova, la Stanilwocz , şi s-au reparat şi extins cetăţile de la Orşova, Mehadia şi Almăj. Militarizarea spaţiului de frontieră bănăţean a atins apogeul în prima jumătate a veacului al XV-lea. Dunărea a devenit un front european vreme de un

of joinings, the walls were to 3 m in thickness. The interior towers from the gate were massive with thick walls of 3 m, found at Bocşa and at the Jdioara fortress (Pl.29, 19).

The external defending elements that could increase the capacity of resistance are found at the fortresses from Bocşa, Caraşova, Mehadia and Jdioara. They usually were shaped like a defending ditch arranged along the ways of access. The defending ditch of the Cuieşti fortress from Bocşa cut transversally the promontory on which the fortress was settled. It is 15-20 m in width and 4 m in depth. It sectioned the way of access constructed on the northern curtain where the gate-tower was. The promontory from Mehadia was cut by a defending ditch north to the donjon. An identical situation is at the Jdioara fortress where the defending ditch was dug west to the fortification. The Caraş fortress on the Grad hill had two defending ditches cut in the calcareous stone. The preserved ruins or the little consistent excavation records provided few elements of the interior structure that can be identified and delimited. The Ersumlio fortress on the Culă hill from Vršac offers, in this respect, the most consistent documentation that has been recently published. The interior court, the palace, the water tank were delimited[20]. Water wells of circular plan at Caraşova and of rectagular plan at Socolari were delimited in the interior structure of the fortresses. The panimetry of two interior towers could be established at the Cuieşti fortress (Pl.28).

The period of beginning of the 15th century, marked by the active and implied personality of the king Sigismund of Luxembourg, would mark the stage of recognition of the Danube frontier of the Hungarian kingdom. New fortresses were built at Pojejena, Liborajdea, Peth, at Drencova, at Stanilwocz at the beginning of the 15th century, and the fortresses from Orşova, Mehadia and Almăj were repaired and extended. Militarization of the frontier area of Banat came to a head in the first half of the 15th century. The Danube

[20] Brmbolici, 2009, p.22-23.

[20] Brmbolici, 2009, p.22-23.

secol şi jumătate, până la prăbuşirea acestei linii de apărare şi integrarea unei părți a Banatului în frontierele Imperiului Otoman la 1551.

Confruntările militare ale Regatului maghiar cu Imperiul Otoman au început încă de la finele veacului al XIV-lea. Aflat pe frontiera sud-estică, Banatul a cunoscut efectele confruntării militare cu otomanii încă din anul 1392, când a fost consemnată o expediție otomană în sudul Banatului. Cetatea Timişoarei a fost expusă unui atac otoman în anul 1397, acestea cunoscând o amploare şi un ritm crescut la începutul secolului al XV-lea[21]. Rolul cetății într-un spațiu de frontieră aflat într-un permanent conflict a devenit esențial. Trecerea în stăpânirea otomană a cetăților Turnu şi Giurgiu, în urma confruntărilor din anii 1394-1395 şi acelei din 1405, a pus în evidență vulnerabilitatea frontului creştin din acest segment al Dunării de Jos răsăritene.

II. Nobilitate şi confesiune în frontiera bănățeană a veacului al XV-lea

Spațiile de frontieră aflate de obicei la periferia statului, îndepărtate de nucleul central al puterii, au beneficiat de libertăți mai mari, care nu se întâlnesc de obicei în alte spații. Aceste libertăți erau exercitate în mod colectiv şi pentru menținerea lor se invocau riscurile pe care şi le asumau ce-i ce trăiau în spațiile de frontieră. Cetățenii şi oaspeții din târgul Caran, aflat în depresiunea Caransebeşului, au invocat într-un proces cu episcopia Cenadului riscurile asumate şi sacrificiile pe care le fac într-un spațiu de frontieră pentru care au beneficiat de anumite facilități fiscale şi care vor să le fie respectate[22].

Documentele de cancelarie relevă efortul financiar făcut de Iancu de Hunedoara, dar şi de nobilii români din Banatul montan în deceniile al treilea şi al patrulea din secolul al XV-lea pentru întreținerea şi repararea cetăților de la Dunăre. Actul din 21 septembrie 1437

[21] Milleker, 1914, p.2 şi urm.
[22] Pesty „*Szöreny*, III, p. 129-131.

became an European front for a century and a half till the breaking down of that defending line and integration of one part of Banat in the frontiers of the Ottoman Empire in 1551.

The military confrontations of the Hungarian kingdom with the Ottoman Empire started at the end of the 14th century. Situated on the south-eastern frontier, Banat knew the effects of the military confrontation with the Ottomans even since 1392, when an Ottoman expedition was recorded in the south of Banat. The Timişoara fortress was exposed to a Ottoman attack in 1397. The attacks developed and knew an increased rhythm at the beginning of the 15th century[21]. The role of the fortress in a frontier area which was in a permanent conflict became essential. The passage under the Ottoman domination of the Turnu and Giurgiu fortresses, as a consequence of the confrontations from 1394-1395 and of that one from 1405, emphasized vulnerability of the Christian front from this segment of the eastern Low Danube.

II. Nobility and confession in the frontier of Banat in the 15th century

The frontier areas usually at the purlieus of the state, far from the central nucleus of the power, benefited of liberties that were not usually encountered in other areas. Those liberties were collectively exerted. To maintain them, there were invoked risks assumed by those who were living in the frontier areas. The citizens and guests from the Caran borough, in the Caransebeş depression, during a trial with the Cenad diocese, invoked the risks assumed and the sacrifices that they did to benefit of certain fiscal facilities that they wanted to be respected on[22].

The chancellery documents pointed out the financial effort done by Iancu of Hunedoara, but also by the Romanian nobles from mountainous Banat in the 3rd and 4th decades of the 15th century for maintenance

[21] Milleker, 1914, p.2 and following.
[22] Pesty „*Szöreny*, III, p. 129-131.

recunoaşte eforturile precuniare ale lui Iancu de Hunedoara, care a cheltuit 4000 florini aur pentru întreținerea cetăților de la Dunăre, primind în schimb districtul Icuş. Un document al regelui Albert din 1438 recunoaştea efortul aceluiaşi apărător al cauzei creştine, Iancu de Hunedoara, care a cheltuit 2757 de florini pentru întreținerea trupelor din cetățile de la Severin, Orşova şi Mehadia[23]. Eforturile nobililor români Nicolae de Bizere, Mihail Vasile Cerna Muşina şi Sandu de Densuş, care au cheltuit 5000 florini aur pentru apărarea cetăților Severin, Orşova, Mehadia şi Sebeş, au fost recunoascute printr-un act din 12 martie 1443[24]. Puținele informații din actele de cancelarie de mijlocul secolului al XV-lea sugerează totuşi ferm faptul că gesturile de loialitate şi curaj militar din spațiul de frontieră au fost recompensate de regalitate. S-a născut în aceeaşi vreme o condiționare evidentă a accederii la nobilitate, a recunoaşterii unor stăpâniri funciare mai vechi, deținute de cnezii şi nobilii români din Banat. Condiționarea dintre serviciul militar şi nobilitatea românească în spațiul de frontieră de la Dunărea de Jos apuseană a veacului al XV-lea a fost evidentă[25].

Spiritul de sacrificiu şi loialitate se manifestă cu mult mai multă pregnanță în spațiul de frontieră, unde stările conflictuale şi războiul crează premisele manifestării curajului şi loialității. Documentele emise de cancelaria regală în vremea lui Sigismund de Luxemburg şi a urmăşilor săi au recunoscut curajul, vărsarea de sânge şi loialitatea nobililor bănățeni participanți alături de rege şi alți demnitari la luptele din spațiul de frontieră în prima jumătate a veacului al XV-lea. Diploma regelui Sigismund de Luxemburg din 19 octombrie 1428 reconfirmă nobililor de Măcicaş stăpânirea unor moşii înscrise în elitele militare, spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă Roman şi Mihail de Măcicaş, morți pentru

[23] Pesty, *Szöreny*, III, p.35-36.
[24] Pesty, *Szöreny*, III, p.35-36.
[25] Drăgan, 2000, p.401-403.

and repairing the Danube fortresses. The act dated to September 21st, 1437 recognized the financial efforts of Iancu of Hunedoara, who spent 4000 golden florins for maintenance of the Danube fortresses receiving in exchange the Icuş district. A document of the king Albert from 1438 recognized the effort of the same defender of the Christian cause, Iancu of Hunedoara, who spent 2757 florins for maintenance of the troops from the fortresses from Severin, Orşova and Mehadia[23]. The efforts of the Romanian nobles Nicolae of Bizere, Mihail Vasile, Cerna Muşina and Sandu of Densuş, who had spent 5000 golden Florins to defend the Severin, Orşova, Mehadia and Sebeş fortresses, were recognized through an act from March 12th 1443[24]. The few information from the chancellery acts from the middle of the 15th century firmly suggested that the loyalty and military courage gestes within the frontier area were rewarded by the royalty. In the same time, an evident conditioning of acceding to nobility, of recognition of some older landed possessions held by Romanian knezez and nobles in Banat appeared. Conditioning between the military service and Romanian nobility in the frontier area from the western Low Danube of the 15th century was evident[25].

The spirit of sacrifice and loyalty was manifested more pregnantly within the frontier area where the conflictual states and the war created the premises of manifestation of courage and loyalty. The documents issued by the royal chancellery during Sigismund of Luxembourg's rule and of his successors recognized courage, bloodshed and loyalty of nobles from Banat who had been participants, beside the king and other high officials, in the fights within the frontier area in the first half of the 15th century. The diploma of the king Sigismund of Luxembourg dated to October 19th 1428 confirmed again to the Măcicaş nobles the possession of some estates part of the military elites, the spirit of sacrifice proved by Roman and Mihail of Măcicaş, dead for

[23] Pesty, *Szöreny*, III, p.35-36.
[24] Pesty, *Szöreny*, III, p.35-36.
[25] Drăgan, 2000, p.401-403.

salvarea regelui în bătălia din acel an de la Golubaț[26]. Actul invocat recunoaşte serviciul de fidelitate al nobililor români din familia Măcicaş. Aflat în noiembrie la Caransebeş regele Sigismund recunoaşte actele de curaj şi fidelitate ale nobililor din familia Bizere, de pe valea Bistrei, de care au dat dovadă în conflictele sângeroase din acelaşi an de la cetatea Golubățului[27]. Actul din 9 mai 1439, prin care se confirma stăpânirile nobililor Mihail şi Vasile de Cerna asupra unor moşii de pe valea Cernei, menționa fidelitatea acestor nobili, faptele de curaj şi sângele vărsat în luptele cu turcii pentru apărarea credinței creştine (*cum sanguinis eorum effusione non modica)*[28].

Implicarea nobilimii române din Banat în apărarea frontierei Regatului maghiar în secolul al XV-lea a fost evidentă şi deseori discutată în istoriografie[29]. Sângele vărsat, loialitatea de care au dat dovadă, mereu invocate în actele de recunoaştere a unor stăpâniri, au avut consecințe atât individuale, pentru familiile nobile implicate cât şi consecințe colective. Menționăm în această privință diploma din anul 1457 prin care regele Ladislau al V-lea a confirmat privilegiile celor opt districte românești din Banat.

Spațiul de frontieră bănățean a cunoscut manifestări specifice şi în plan confesional. Constatăm în această privință o dualitate a raporturilor față de puterea centrală regală. Presiunea politică şi militară din vremea regelui Ludovic I (1340-1382) a fost dublată şi de una confesională, exercitată asupra blocului ortodox românesc din sudul Banatului. Regele a sprijinit în anii 1366-1369 activitatea călugărilor franciscani în spațiul de frontieră bănățean, patronând înființarea unor conventuri ale franciscanilor.

Sedii ale franciscanilor se regăsesc în a doua jumătate a secolului al XIV-lea în preajma cetăților de la Severin, Orşova, Caransebeş, Haram şi Kovin. Privilegiile obținute în

[26] Pesty, *Krassó*, III, p.328.
[27] Pesty, *Szöreny*, III, p. 23.
[28] Pesty, *Szöreny*, III, p. 37.
[29] Drăgan, 2000, p.402; Motogna, 1944, p.460-472.

saving the king in the battle from that year at Golubaț[26]. The invoked act recognized the fidelity service of the Romanian nobles of the Măcicaş family. Being at Caransebeş in November, the king Sigismund recognized the acts of courage and fidelity of the nobles of the Bizere family, in the Bistra valley, that they proved in the bloody conflicts from the same year at the Golubăț fortress[27]. The act from the 9th of May 1439, that confirmed the possessions of the nobles Mihail and Vasile of Cerna over some estates in the Cerna valley, mentioned those nobles' fidelity, acts of courage and the blood sheded in the fights against the Turks for defending the Christian faith (*cum sanguinis eorum effusione non modica*)[28].

Implication of the Romanian nobility from Banat in defending the frontier of the Hungarian Kingdom in the 15th century was evident and often discussed in historiography[29]. The sheded blood, loyalty that they proved, always invoked in the acts of recognition of some possessions, had both individual consequences for the implied noble families, and collective consequences. We mention in this respect, the diploma from 1457 through which the king Ladislau V confirmed the privileges of eight Romanian districts from Banat.

The frontier area from Banat knew specific manifestations also on confessional plan. We see, in this respect, a duality of the rapports towards the central royal power. The political and military pression during the king Ludovic I's rule (1340-1382) was doubled also by a confessional one exerted over the Orthodox Romanian block from the south of Banat. The king supported, in 1366-1369, the activity of the Franciscan monks within the frontier area of Banat, patronizing foundation of Franciscan convents.

Residences of the Franciscans were found in the second half of the 14th century

[26] Pesty, *Krassó*, III, p.328.
[27] Pesty, *Szöreny*, III, p. 23.
[28] Pesty, *Szöreny*, III, p. 37.
[29] Drăgan, 2000, p.402; Motogna, 1944, p.460-472.

vremea regelui Ludovic vor fi confirmate şi de Sigismund de Luxemburg spre sfârşitul domniei sale. Constatăm totodată faptul că în prima jumătate a secolului al XV-lea îşi fac apariţia, în acelaşi spaţiu de frontieră, mănăstiri ortodoxe. Documentele otomane de la mijlocul secolului al XVI-lea au consemnat mănăstiri ortodoxe la Svinița, la Sirinia, la Moldova Veche, la Mraconia, la Baziaş în spaţiul Dunării de Jos apusene. Plasarea lor geografică, în preajma unor cetăţi medievale, nu credem că poate fi întâmplătoare. Călugării constructori au adus aici, venind din mediul monahal sârbesc, planul triconc la bisericile mănăstirilor amintite mai sus[30]. Privilegiile mănăstirii Vodița, confirmate prin actele regelui Sigismund de Luxemburg în anii 1418 şi 1428, denotă o stare de relaxare în raport cu mănăstirile lumii ortodoxe din sudul Banatului[31].

Reconstituirea habitatului medieval presupune cercetarea fortificaţiei, alături de vatra propriu zisă a aşezării, necropola şi biserica parohială. Interesul pentru cetăţile medievale ale Banatului a fost limitat. Reconstituirea istoriei medievale a acestei provincii, una de frontieră, nu poate fi realizată în întregul ei fără o cercetare de ansamblu, coerentă şi de lungă durată a cetăţilor medievale. Biserica şi cetatea au reprezentat elementele esenţiale, dominante, ale peisajului medieval. Geneza acestor două categorii de monumente la începuturile evului mediu a avut loc sub determinarea factorilor de putere zonală şi locală şi, nu în ultimul rând, de poziţionarea geografică a provinciei bănăţene la Dunărea de Jos apuseană.

around the fortresses from Severin, Orşova, Caransebeş, Haram and Kovin. The privileges gained during the king Ludovic's rule would be confirmed also by Sigismund of Luxembourg to the end of his rule. We ascertain, in the same time, that Orthodox monasteries appeared in the same frontier area in the first half of the 15th century. Ottoman documents from the middle of the 16th century registered the Orthodox monasteries from Svinița, at Sirinia, at Moldova Veche, at Mraconia, at Baziaş in the area of the western Low Danube. Their geographical location, around some medieval fortresses, was not fortuitous. The builder-monks brought there, coming from the monachal Serbian area, the triconc plan at the churches of the monasteries mentioned above[30]. Privileges of the Vodița monastery, confirmed through the acts of the king Sigismund of Luxembourg in 1418 and 1428, denoted a relaxing state in comparison with the monasteries of the Orthodox world in the south of Banat[31].

Reconstitution of the medieval habitat supposes investigation of the fortification, beside the core of the settlement, necropolis and the parish church. Interest in the medieval fortresses of Banat was limited. Reconstitution of the medieval history of this province, one of frontier, can not be achieved entirely without a general coherent and long-termed investigation of medieval fortresses. The church and the fortress represented dominant essential elements of the medieval scenery. Genesis of these two categories of monuments at the beginning of the Middle Ages took place determined by the factors of regional and local power, and, not finally, by geographical positioning of the province of Banat along the western Low Danube.

[30] Țeicu, 2007, p.34.
[31] Țeicu, 2007, p.34.

[30] Țeicu, 2007, p.34.
[31] Țeicu, 2007, p.34.

Lista prescurtărilor bibliografice
List of bibliographical abbreviations

I. Periodice / Journals

AAASH = Acta archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae, Budapesta
Acta MN = Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
Acta TS = Acta Terrae Septemecastrensis, Sibiu
Arh. Preg. = Arheološki Pregled, Belgrad
AM = Arheologia Medievală, Reşiţa
AO = Arhivele Olteniei, Craiova
BMI = Buletinul Monumentelor Istorice, Bucureşti
BR = Budapest Régiségei, Budapesta
CA = Cercetări Arheologice, Bucureşti
CCA = Cronica Cercetărilor Arheologice, Bucureşti
CCAR = Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Bucureşti
IBI = Internationales Burgen-Institut Bulletin, München
KMTL = Korai Magyar Történeti Lexicon (9-14 század), Budapesta, 1994 red. Gyula Kristó Pál Engel, Ferencz Makk
MIOGF = Mitteillungen des Instituts für östereichische Geschichttsforschung, Innsbruck
RMM-MIA = Revista Muzeelor şi Monumentelor. Monumente istorice şi de artă, Bucureşti
RMNM = Revista Muzeului Militar Naţional, Bucureşti
RVM = Rad Vojevodanskih Muzeja,
SCIVA = Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, Bucureşti
St IB = Studii de istoria Banatului, Timişoara
St RI = Studii. Revistă de istorie, Bucureşti
TRÉT = Történelmi és Régészeti Ertesitö, Timişoara

II. Studii / Studies

Achim, 2006 = Achim, Viorel, *Istoria unei provincii de frontieră: Banatul de Severin* în *Secolul al XIII-lea pe meleagurile locuite de români*, editor A. A. Rusu, 2006, p. 31-59.
Anghel, 1972 = Anghel, Gheorghe, *Cetăţi medievale din Transilvania*, Bucureşti, 1972.
Anghel, 1980 = Anghel, Gheorghe, *Despre apariţia primelor donjoane de piatră din Transilvania*, în Apulum, XVII, 1980, p. 195-209.
Anghel, 1986 = Anghel, Gheorghe, *Fortificaţii medievale de piatră din secolele XIII-XIV*, Cluj Napoca, 1986.
Ardeleanu, 1979 = Ardeleanu Victor, Zăvoianu Ioan, *Judeţul Timiş*, Bucureşti, 1979.
Beck, 1986 = Beck, Bernard, *Chateaux forts de Normnadie*, 1986.
Bejan, 1979 = Bejan, Adrian, *Concluzii preliminare asupra săpăturilor arheologice de la cetatea feudală Jdioara*, 1973-1975, în Tibiscus, 5, 1979, p.199-206.

Berend, 2001 = Berend Nora, *At the gate of Cristendorm, Jews, Muslims and Pagans în Medieval Hungary c.1000-c.1300*, Cambridge, 2001
Binder, 1968 = Binder, P., *Contribuții la geografia istorică a Banatului de Severin* în StRI, 21, 4, 1968, p. 625-639.
Bőhm, 1880 = Bőhm, Lénard, *Tőrténelem – régészeti talmànyok az Al – Duna hajdani erődítéseiről*, în TRET, 6, 1880, p. 64-72.
Bőhm, 1880 = Bőhm, Lénard, *A Topleczi vizvezeték és a Mehádiai régiségek*, în TRET, 6, 1880, p. 161-168.
Boleszny, 1877 = Boleszny, Antal, *A Veterani barlang és Peth vára*, în TRET, III, 2,; III, 4, 1877, p. 67-71, 172-181.
Boleszny A 1884 = Boleszny A. , *Ad Mediam*, *Miháld és Mehádie története*, TRET, XIV, 1884, p. 74.
Bóna, 1994 = Bóna, István, *Krassó* în KMTL, 1994, p. 380.
Bóna, 1998 = Bóna, István, *Az Árpádok Korai Várai*, Debrecen, 1998.
Bona, 1993 = Bona Petru, *Biserica medievală din Caransebeş*, Reşiţa, 1993.
Bona, Gumă, Groza 1990 = Bona Petru, Gumă Nicoleta, Groza Liviu, *Caransebeş, Contribuţii monografice***,** Caransebeş, 1990**.**
De Bouard, 1975 = De Bouard, Michel, *Manuel d'arhéologie médiévale. De la fouille à l'histoire*, Paris, 1975.
Borovszky, *Temes* = Borovszky Samu, *Temes Vármegye*, Budapest, 1911.
Brmbolić, 2009 = Brmbolić, Marin, *Vršaŕki zamak*, Beograd, 2009.
Brukner, Medović, 1968 = Brukner, O., Medović, P., *Kovin – Grad. Višeslojno naselje*, Arh. Preg., 10, 1968, p. 184-188, tabla LXIV-LXV.
Cantacuzino, 1981 = Cantacuzino, Gheorghe I., *Cetăţi medievale din Ţara Românească sec. XIII-XVI***,** Bucureşti, 1981.
Corvătescu, Rădulescu, 1979 = Corvătescu A, Rădulescu A, *Despre ansamblul fortificat de la Tricule-Svinița, lud. Mehedinți*, in Tibiscus, 5, 1979, p. 169-182.
Creţan, Frăţilă, 2007 = Creţan Remus, Frăţilă Vasile, *Dicţionar geografico-istoric şi toponimic al judeţului Timiş*, Timişoara, 2007.
Cronici turceşti, 1974 = *Cronici turceşti privind Ţările Române*, Extrase, II, editat de M. Guboglu, Bucureşti, 1974.
Csánki, 1894 = Csánki Dezsö, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak Korában*, Budapest, I, 1890; II, 1894.
DIR, C. = *Documente privind istoria României*, C, Transilvania, I-IV, Bucureşti, 1951-1955.
Draşovean et alii 2007 = Draşovean Fl., Feneşan C., Flutur Al., Szentmiklosi Al., El Susi G., Kopeczny Z., M-Kis H., Şeptilici R., Dinu N., *Timişoara în amurgul Evului Mediu,* Timişoara, 2007.
Drăgan, 2000 = Drăgan Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania, 1440-1514*, Bucureşti, 2000.
Enaud, 1985 = Enaud, Francois, *Enceintes de terre et chateaux à motte en France*, în IBI, 43, 1985, p. 22-58.
Engel, 1977 = Engel Pál**,** *Király hatalom ès aristokrácia viszonya a Zigmond-Korában 1387-1437*, Budapesta, 1977.
Engel, 1996 = Engel Pál, *Magyarország világi archontólogiája 1301-1457,* Budapesta, 1996.
Engel, 1996 a = Engel Pál, *A Temesvári és Moldovai szandzsák törökkori települései (1554-1579)*, Szeged, 1996
Feneşan, 1981 = Feneşan Costin, *Documente medievale bănăţene***,** Timişoara, 1981.

Feneşan, 2007 = Feneşan Costin, *Diplome de înobilare şi blazon din Banat***,** Timişoara, 2007.
Fügedi, 1977 = Fügedi, Erik, *Vár és társadalom a 13-14 századi Magyaországon*, Budapesta, 1977.
Girić, 1996 = Girić, Milorad, *Severni Banat, sakrali obiecti i nekropole 10-15 veka*, în RMV, 37-38, 1995-1996, p. 123-139.
Görffy, 1987 = Györffy, György, *Az Árpád-kori Magyarorszag törteneti földrajza*, III, Budapesta, 1987.
Groza, 1998 = Groza, Liviu, *Restituiri istorice*,7, Lugoj, 1998, p. 26-35.
Haţegan, 1979 = Haţegan Ioan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului***,** în Tibiscus, V, 1979, p. 191-196.
Holl, 1970 = Holl, Imre, *Mittelalter archäologie in Ungarn 1946-1964***,** în AAASH, 22, 1970, p. 386-411.
Iambor, 1984 = Iambor,Petru, *Donjonul cetăţii Dăbâca*, în Acta MN, XXI, 1984, p. 197-209.
Iambor, 2005 = Iambor,Petru, *Aşezări fortificate din Transilvania (secolele IX-XIII),* Cluj Napoca**,** 2005.
Ilieşiu = Ilieşiu, N, *Caietul III. Comune din Judeţul Timiş.* Manuscris, Muzeul Banatului Timişoara.
Joachim, 1912 = Joachim, Erich, *Kőnig Sigismund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1428-1432.Mitteilungen aus der Statsarchiv zu Kőnigbseg* în MIOGF, XXXIII, 1912, p. 87-119.
Karácsony, 1922 = Karácsony J., *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon*, Budapesta, I, 1922; II, 1924
Koszta, 1994 = Koszta, László, *Keve*, în KMTL, 1994, p. 347-348.
Krischan, 1999 = Krischan Alexander, *Banat forschung als aufgabe***,** ediţie îngrijită de Horst Fassel, München, 1999.
Kristó, 1988 = Kristó, Gyulo, *A vármegyék kialakulása Magyorországon***,** Budapesta, 1988.
Matei, 1979 = Matei Stefan**,** *Fortificaţii de pe teritoriul Banatului în lumina izvoarelor scrise***,** în Banatica, 5, 1979, p. 255-263.
Matei, 1982 = Matei Stefan**,** *Aspecte ale evoluţiei arhitecturii de fortificaţii în Banat în perioada feudalismului timpuriu,* în Studii de Istorie a Artei**,** Cluj Napoca, 1982, p. 103-123.
Matei, Uzum, 1973 = Matei Stefan**,** Uzum Ilie**,** *Cetatea de la Pescari*, în Banatica, 2, 1973, p. 141-155.
Merschdorf, 1997 = Merschdorf, Wilhelm Josef, *Tschakova Marktgemeinde im Banat,* Augsburg, 1997.
Milleker, 1914 Milleker Felix, *A tőrőkőknek első betőreséi Dél-Magyarországba Zigmond és Albert Kirélyok idejében és Keve és Krassó vormegyék megszűnése*, Timişoara, 1914
Minić, 1984 = Minić, Dusica, *Porećka reka, srednovekovno naselie i nekropolo***,** în Starinar, 33-34, 1984, p. 293-297.
Motogna, 1944 = Motogna Victor, *Banatul românesc în prima jumătate a veacului al XV-lea. Epoca lui Sigismund de Luxenburg 1395-1438***,** în Banatul de altădată. Studii istorice**,** I, Timişoara 1944.
Nekuda, 1981 = Nekuda Vladimir, *Hradki a tvrze na Morave*, Brno 1981.
Nemoianu, 1976 = Nemoianu Alexandru, *Unele aspecte ale prezenţei teutonilor în Banat***,** în MN., II, 1976, p. 301-306.
Opriş, 2007 = Opriş Mihai, *Timişoara. Monografie urbanistică. Descoperiri recente care au impus corectarea istoriei urbanistice a Timişoarei* **,** Timişoara 2007.
Ortvay, 1896 = Ortvay Tivadar, (red. Pesty Friges), *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez,* I, Bratislava, 1896.

Oța, 1999 = Oța Silviu, Oța Liana, *Caraşova, judeţul Caraş Severin, punctul Grad*, în CCAR, campania 1998, Vaslui, 1999, p. 23-27.
Oța, 1999 =Oța Silviu, Oța Liana, *Caraşova, judeţul Caraş Severin, punctul Grad*, în CCA, 1998, Vaslui, 1999, p. 22-23.
Oța, 2001 = Oța Silviu, *Caraşova, Comuna,Caraşova, judeţul Caraş Severin,* în CCAR, campania 2000, Bucureşti, 2001, p. 57-59.
Parádi, 1982 = Parádi Nandor, *Der Mittelalterliche Wohnturm von Kách***,** în AAASH, 34, 1982, p. 131-149.
Pesty, *Krassó* = Frigyes Pesty, *Krassó vármegye története*, III-IV, Budapest, 1882-1883.
Pesty, *Szörenyi* = Frigyes Pesty, *A Szörenyi Bánság és Szörenyi vármegye története,* III, Budapest, 1878
Petrović, 1976 = Petrović Miodrag, *Vršačka Kula* în GPSKV, VI-VII, 1976, p. 53-62.
Petrovics, 2008 = Petrovics Istvan, *A kőzepkori Temesvár. Fejezetek a Bega-parti város 1552 előtti tőrténeté ből*, Szeged, 2008.
Popa, Căpatână, Achim, 1987 = Popa Radu, Capaţână, Dan, Achim Viorel, *O cetate medievală de la izvoarele Begheiului,* în RMMMIA**,** XVIII, 1, 1987, P. 12-16.
Popa, 1972 = Popa Radu, *Cetăţile Ţării Haţegului,* **în** BMI, XLI, 1972, 3, p. 54-66.
Popa, 1978 = Popa Radu, *Tours d'habitation au commencement du Moyen Âge roumain***,** în IBI, 34, 1978, p. 116-119.
Popa, 1989 = Popa, Radu, *Caransebeş şi districtul său românesc în secolele X-XIV* , în SCIUA, 4, 40, 1989, p. 353-970.
Popa, 1991 = Popa Radu, Rădulescu Alexandru, Tomoni Dumitru, *Cetatea Făgetului, (jud. Timiş). Cercetările arheologice din campaniile 1987-1988*, în RMMN, I, 1991, p. 23-38.
Popović, Ivanišević, 1988 = Popović Marko, Ivanišević Vuiadin, *Grad Branićevo u srednem veku*, în Starinar, 39, 1988, p. 125-165.
Popović, 1991 = Popović Marko**,** *Les forteresses du systeme defensiv byzantin en Serbie au XI^e^-XII^e^ Siécle*, în Starinar XLII, 1991, p. 169-185.
Rădulescu, 1999 = Rădulescu Alexandru, *Observaţii privind istoriografia Banatului medieval, o privire de ansamblu***,** în StiB, XIX-XX, 1999, p. 65-100.
Rădulescu, Pinca, 2002 = Rădulescu Alexandru, Pinca Răzvan, *Ciacova-Culă (2000),* în St IB, 23-24-25, 1999-2001, p. 325-326.
Rosetti, 1978 = Rosetti Dinu V., *O aşezare românească din veacurile XII-XVIII în cuprinsul cetăţii regale Peth. Fortificaţiile de la Veterani*, în Drobeta II, 1978, p. 147-153
Rusu, 1971 = Rusu Mircea, *Castrum, urbs, civitas. Cetăţi şi oraşe transilvănene din secolele IX-XII*, în Acta MN, VIII, 1971, p. 197-203.
Rusu, 1980 = Rusu Adrian Andrei, *Donjoane din Transilvania*, în Acta MN, XVII,1980, p. 177-198.
Rusu, 1998 = Rusu Adrian Andrei, *Arheologia cetăţilor medievale din Transilvania*, AM, II, 1998, p. 5-18.
Rusu, 2003 = Rusu Adrian Andrei, *Die Burgen von Turnu Severin im13-14 Jh***.,** **în** BR, XXXVII, 2003, p. 63-79.
Rusu, 2005 = Rusu Adrian Andrei, *Castelarea carpatică,* Cluj Napoca, 2005.
Rusu, Hurezan, 1999 = Rusu Adrian Andrei, Pascu Gheorghe Hurezan, *Cetăţi medievale din judeţul Arad*, Arad, 1999.
Sebestyén, 1984 = Sebestyén Gheorghe, *Unele cetăţi ale Banatului şi desenele lui Marsigli*, în RMMMIA, XV, 1, 1984, p. 41-48.
Secară, 1971 = Secară Nicolae, *Turnul medieval din Ciacova*, în Tibiscus, I, 1971, p. 157-172.
Secară, 1975 = Secară Nicolae, *Castrum Mihald*, în Tibiscus, 4, 1975, p. 167-184.

Secară, 1975 = Secară Nicolae, *Donjonul de la Turnul Rueni*, în Banatica 3, 1975, p. 303-308.
Suciu, 1967 = Suciu Coriolan, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, I, 1967, II, 1968.
Szafranski, 1966 = Szafranski Wlodzimierz, *Wczesno średnia wieczna architektura kamiena w Polsku*, în AP, XI, 1, 1966, p. 213-248.
Tăutu, 1956 = Tăutu Luigi, *Margherita di Ungheria imperatrice di Bisanzio*, în Antemurale III, 1956, p. 51-79.
Toubert, 1992 = Toubert Pierre, *Frontière et Frontières:un objut historique,* în Castrum, 4, 1992, p. 9-17
Trâpcea, 1969 = Trâpcea Theodor, *Despre unele cetăţi medievale din Banat,* în StIB, I, 1969, p. 23-82.
Turcus, 2001 = Turcus Şerban, *Sfântul Scaun şi românii în secolul al XIII-lea*, Bucureşti, 2001.
Ţeicu, 1990 = Ţeicu Dumitru, *Câteva observaţii în legătură cu cetatea şi districtul medieval românesc Cuieşti*, în Apulum, 1990, p. 355-369.
Ţeicu, 1996 = Ţeicu, Dumitru, *Arheologia satului medieval din Banat,* Reşiţa, 1996.
Ţeicu, 2007 = Ţeicu Dumitru, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Cluj Napoca, 2007.
Ţiplig,2003 = Ţiplig Ioan Marian, *Hotar, graniţă sau frontieră în evul mediu timpuriu,* în Acta TS, II, 2003, p. 155-165.
Uzum, 1988 = Uzum Ilie, *Ilidia, o reşedinţă puţin cunoscută cnezilor români din sudul Banatului***,** în RMMMIA, XIX, 2, 1988, p. 39-44.
Vâslan, 1926 = Vâslan G., *Ţinutul Porţilor de Fier,* în A.O, 23, 1926, p. 3-6.
Vâslan, 1927 = Vâslan G., *Dunărea de jos în viaţa poporului român,* în Graiul românesc, I, 10, 1927.
Vătăsianu, 1959 = Vătăsianu Virgil, *Istoria artei feudale în Ţările Române*, Bucureşti, 1959.
Vătăsianu, 1987 = Vătăsianu Virgil, *Studii de artă veche românească şi medievală*, Bucureşti, 1987.
Villena, 1975 = Villena Leonardo, Crespi Luigi, Enaud Francois, Mayer Werner, Taylor Arnold, *Glossaire Búrgenfachwőrtebuch des mittelalterlichen werbaus***,** Frankfurt am Main, 1975.

Surse pentru ilustrații
Sources for illustrations

CARANSEBEȘ: Pl. 23
Popa, 1989, p. 326

CIACOVA: Pl. 9
Merschendorf, 1997, p. 85,87

CORONINI: P. 34; P. 32
Matei, 1982, p. 107; Böhm, 1880

JDIOARA: Pl. 19
Bejan, 1979, p. 201

KOVIN: Pl. 38
Bóna, 1988, p. 116

MEHADIA: Pl. 11
Böhm, 1880

NOVO MILOŠEVO: Pl. 39
Girić, 1996, p. 153

POJEJENA: Pl. 32
Böhm, 1880

SAPAJA: Pl. 37
Dimitrievič, 1984, p. 38, 40

STARA PALANKA: Pl. 36
Dimitrievič, 1984, p. 30, 31

SVINIȚA: Pl. 14
Corvătescu, Rădulescu, 1979, p. 170-171; *Atlasul complex Porțile de Fier*, p. 201

TIMIȘOARA: Pl. 23
Opriș, 2007, p. 26

VRŠAC: Pl. 17
Petrović, 1976, p. 57

VRŠAC: Pl. 18
Petrović, 1976, p. 54-55

VRŠAC: Pl. 24
Brmbolić, 2007, p. 22-23